

FELIKS
GĄTKIEWICZ

TEMATY

Z DZIEJÓW POWSZECH-
NYCH I OJCZYSTYCH

KRAKÓW 1910

DRUKARNIA „PRAWDY“ POD ZARZ. J. JONDRY

FELIKS GĄTKIEWICZ



TEMATY

Z DZIEJÓW POWSZECHNYCH I OJCZYSTYCH

378



KRAKÓW 1910

CZCIONKAMI DRUKARNI „PRAWDY“ POD ZARZĄDEM JÓZEFA JONDRY

Michałowej Pawi
Helenie Kaplińskiej
Właścicielce i kierownicy
Liceum Żeńskiego
z wysokim szacunkiem serdecznie
W Krakowie 14. maja 1910 r.
Feliks Githieniec



72679

K-52/77/79030

W wykazie książek szkolnych znajdziemy zaledwie kilka dziełek, zawierających pytania, tematy, zagadnienia do wypracowań pisemnych z lektury klasyków, z literatury polskiej i niemal jedyne prof. Adolfa Gawalewicza: »Maturyczne pytania i odpowiedzi z historii powszechnej«. Faktycznie brak jest tematów z dziejów powszechnych a zwłaszcza Polski i Austrii, obejmujących szersze kręgi, ogólniejsze poglądy; więc dla wypełnienia choć częściowo tej luki dorzucam: »Tematy z dziejów powszechnych i ojczystych«, oparte na dyspozycji lub krótkim objaśnieniu, a zestawione według podziału historii. Są tu więc pytania z historii starożytnego wschodu, Grecji, Rzymu. Tematy z historii wieków średnich i nowszych grupują się według państw np. Austrii, Polski itd. Treścią tematów są sprawy polityczne, społeczne, religijne, kościelne, kulturalne, ekonomiczne. Tematów treści drobiazgowej tutaj niema.

Uwzględnienie tematów z historii starożytnego wschodu uważam za konieczne, boć tam był zawiązek politycznych, kulturalnych stosunków, znajomości których w wyjaśnieniu pewnych późniejszych momentów lekceważyć nie wolno.

Tematy wskazują uczniom, jak z przerobionego materiału grupować zdobyte wiadomości, kształtować poglądy, z premis wysnuwać logicznie wnioski; są próbką, w jakiej formie, w jakim zakresie można stawiać uczniowi pytania przy egzaminach kursowych lub z większych przerobionych partyj; dają też gotowe zagadnienia do wypracowań pisemnych; można łatwo zmienić stylizację tematu, rozmiar materiału w miarę potrzeby ograniczyć lub nawet rozszerzyć; często też pewne punkty dyspozycji posłużą za osobne pytanie.

Wprawdzie tematy opierają się na materiale, przepisany dla szkoły, ujęte są ich dyspozycje w ramy szczupłe,

nie zakreślają przecież granic odpowiedzi; i myliłby się, kto by mniemał, że mu zupełnie starczą. One są tylko esencją rozległego materiału, są w labiryncie szczegółów nicią, wiodącą do kłębka; one tylko zachęcają, aby czyny, dzieła, postaci minionych wieków, dzisiaj zamarłe, w księgach zagrzebane, intuicyą ducha, siłą myśli, wiedzą nabytą wskrzesić, polotem okraszyć, ciepłem serca ogrzać; co dobre wielbić, naśladować, propagować; zgubne, złe, przewrotne piętnować.

Feliks Gątkiewicz.

1. Co to są dzieje?

Wszystko, co ludzkość w bezmiarze czasu stwarza siłą fizyczną i ducha w różnych kierunkach i objawach swego życia — życia społecznego, politycznego, etycznego, kulturalnego itd. ujęte w całość naukową, stanowi dzieje — dzieje świata, ludzkości, w czym mieszczą się dzieje poszczególnych narodów. Śledzić, badać dzieje umiejętnie przy pomocy różnych nauk, jak geografia, chronologia, archeologia, paleografia, epigrafika, numizmatyka, sfragistyka, genealogia itp. na podstawie materiału źródłowego, to zadanie dziejoznawstwa, co zaś dziejoznawstwo wyjaśnia, stara się przedstawić barwnie, zrozumiale, logicznie, pragmatycznie dziejopisarstwo. Zresztą dzieje, dziejoznawstwo, dziejopisarstwo ściśle są ze sobą w pojęciu związane.

Wschód Starożytny.

I. Egipt.

2. Które czynniki sprzyjały rozwojowi kultury w starożytnym Egipcie?

A. Przyroda kraju (równina; bliskość morza; klimat umiarkowany, ciepły, zdrowy; coroczny wylew Nilu od czerwca; urodzajność zbóż, warzyw, paszy, papyrusu, lotosu; zwierzyna domowa, dzika, ptactwo, ryby; mnóstwo minerałów, kamienia budulcowego).

B. Mieszkańcy (charakter ich, pochodzenie, pracowitość, pobożność, uległość, wynikająca z przyrody kraju, wobec której jednostka jest bezsilna, każe łączyć się do wykonania wielkiej pracy).

C. Organizacja (nomarchowie, faraonowie, rządy absolutne).

D. Pobudki religijne (jak słońce ciemności, Nil pustynie, tak człowiek pracą zwalcza złe duchy, zdobywa łaski; troska o przechowanie ciał nieboszczyków; wpływ stanu kapłańskiego, dbałego o wspaniałość świątyń, ceremonij).

E. Pobudki indywidualne, egoistyczne. (Królowie pragną

upamiętnić, uświetnić swe imiona, rządy; możni chcą żyć wygodnie, przyjemnie).

3. Obraz kultury materialnej starożytnych Egipcjan.

A. Rolnictwo (uprawa zboża, jarzyn, hodowla bydła, koni nierogacizny, mułów).

B. Przemysł; górnictwo: (złoto, srebro, miedź, marmur, syenit). Tkactwo (sukna, płótna, dywany); farbiarstwo, ceramika, szkło, papier, broń, sprzęty, narzędzia z drzewa, kruszczu, instrumenty muzyczne.

C. Handel (wewnętrzny na łądzie, Nilu, kanałach — później zewnętrzny, morski).

Zważywszy, że Egipcjanie starali się o wygodę domową, urządzenia, stroje, peruki, golenie, trefienie włosów, muzykę, śpiew, tańce, zabawy towarzyskie, przyznać im trzeba wysoki stopień kultury materialnej.

4. Ustrój polityczny i społeczny w Egipcie starożytnym.

Mimo niewielkiego obszaru, 30.000 kil.² bywał Egipt w rozwoju dziejowym rozrywany lub znów w jednolitą przekształcany monarchię. 1. Podział: Nomy początkowo. 2. Centralizacja za dynastji 4. 12. 18. 19. 20. 26. 3. Rozbicie na drobne dzielnice w epoce panowania Hyksosów, faraonów-kapłanów, naczelników wojska, za Etyopów, Assyryjczyków. 4. Naczelnicy: nomarchowie, faraonowie absolutni, despotyczni, lub niekiedy ograniczeni wpływem kapłanów, wodzów. 5. Administracja ścisła, wzorowa, są ministrowie, hierarchia urzędnicza, kancelarye, biurokracja. 6. Wojsko — ze swoich poddanych werbowane, często najemne z pośród Greków, Etyopów, Libiów. Wodzowie wpływowi — taktyka wojenna doskonała — użycie konia do celów wojskowych.

Stolice: początkowo środkowy punkt powiatu świątynia, mieszkanie nonarchy; potem stolica Memfis, Teby, Napata, Sais.

Ludność: 17 milionów, pierwotnie Egipcjanie, do Aryów zbliżeni, potem ludność napływowa: Etyopi, żydzi, Hyksosi, Assyryjczycy, Grecy. a) w początkach bez podziału na stany, mieszkająca się swobodnie, b) potem kasty ściśle zamknięte, dziedzicznie: kapłani, wojsko, urzędnicy, rzemieślnicy, kupcy, rolnicy, pastuchy, c) stan kapłański, urzędniczy, wojskowy uprzywilejowany, wywiera wpływ na rządy, za berło czasem odważnie chwyta; inne kasty uległe, spłacają daniny i robocizny wykonują.

Dochody państwa z podatków, danin, haraczu, z łupów, z handlu.

5. Artystyczny i naukowy dorobek Egipcjan starożytnych.

1. Dzieła sztuki w państwie faraonów z pobudek religij-

nych wzniesione, nawet resztkami wprawiają nas w podziw świadczą o technice udoskonalonej, o artyzmie niepoślednio rozwiniętym. W nich czytamy lwią część historii Egiptu. a) Architektura: piramidy o majestatycznej wielkości; świątynie z pilonami, posagami, płaskorzeźbami, napisami; labirynt; świątynie i grobowce kute w skale, sfinksy, obeliski. Wzory architektury są odmienne w epoce starożytnego, średnio-wiecznego, nowożytnego Egiptu. b) rzeźba niezgrabna, c) malarstwo bez życia, wdzięku, d) polichromia.

2. Nauka: a) Hieroglify — pismo bożego słowa, potem hieratyczne, demotyczne. b) Literatura: 42 ksiąg hermetycznych t. j. — są powieści, pieśni, hymny, legendy, rapsod rycerski; matematyka, astronomia, rachuba czasu słoneczna, astrologia, medycyna, chemia, magnetyzm, somnambulizm. W epoce aleksandryjskiej słynie muzeum i szkoła, pielegnuje naukę grecką.

6. Religia Egipcjan starożytnych.

1. Wiara w bóstwa: a) monoteizm, system solarny, b) trójca, politeizm; bóstwami są ciała niebieskie, zjawiska i siły przyrody, niektóre zwierzęta.

2. Cześć dla bóstw, świątynie, ofiary, modły, stan kapłański dziedziczny, wpływowy, możny.

3. Wiara w życie pozagrobowe, nagroda, kara — ceremonie pogrzebowe.

7. Zmiany polityczne Egiptu starożytnego w dziejowym rozwoju.

1. Nomarchowie na 4000 lat przed Chr.

2. Menes 3200 l., 4 dynastia, jedność państwa, stolica Memfis — starożytny Egipt.

3. Upadek.

4. Wzrost za 12 dynas. stolica Teby, jestto Egipt średnio-wieczny; faraon Amenemhet.

5. Hyksosi, upadek.

6. Świetność za dynastji 18, 19, 20. Tutmes, Ramses II — Egipt nowożytny.

7. Upadek, rozbicie; faraon, arcypapież Hrihor, naczelnicy wojskowi, królowie samozwańcy.

8. Panowanie Etyopów na 800 l.

9. Panowanie assyryjskie na 700 l.

10. Niepodległość, świetność za 26 dyn. 645 r. Psametych, Necho, Amasis.

11. Egipt prowincja perska 525 r.

12. Persko-macedońska 332.

13. Samodzielny, możny za Lagidów-Ptolemeuszów.

14. prowincja ces. rzymskiego 31 r.

II. Chaldejia i Assyria.

8. *Rozwój i upadek państwa Chaldejsko-Assyryjskiego.*

1. Zawiazek: w Mezopotamii na Akkado-Sumirów najechali ze wschodu semici, Chaldejowie i Assyryowie. Były tu miasta Ur, Agade i inne na 3000 l. przed Chr., powstałe koło świątyni, których arcykapłani często mianowali się królami. Królowie z Elam zjednoczyli Chaldeję, Hamurabi nadał znakomite ustawy 2194—2152. Babilon jest stolicą.

2. Rozłam. Assyryowie odrywają się na 1500 l. zakładają odrębne państwo ze stolicą Niniwą. Tiglat Pilezar na 1100 l. podbija Chaldeję, Elam, Aram. Po nim jednak Chaldejia się wyswobodziła — żyli w przyjaźni obok siebie.

3. Assyria staje się monarchią uniwersalną, do VII w. zajmuje Armenię, część Azji Mniejszej (Salmanasar 854), Medję, Persję, Chaldeję, Syrię (Sargon 722—705), Egipt (Assarhadon 700). Pokój za Assurbanipala 668—626.

4. Upadek wskutek najazdu Scytów, Medów i Chaldejów 605.

5. Samoistność i potęga Chaldei za Nabopolazara, Nabuchodonozora 604—562.

6. Upadek. Staje się częścią państwa perskiego a Babilon stolicą 538, persko-macedońskiego 331—301, państwa Seleucydów, Partów.

9. *Obraz kultury Assyryo-Chaldejów.*

Sumirską kulturę objęli w spadku Chaldejowie i rozwijali ją jako rolnicy, rzemieślnicy, kupcy; Assyryowie jako wojownicy.

1. Urodzajna Mezopotamia przy wylewach Eufratu i Tygrysu, przy pracowitości mieszkańców dostarcza wiele zboża, owoców, bydła, staje się jakoby rajem.

2. Rzemiosło. — Wyrabiają tkaniny, olejki, maści; obrabiają drogie kamienie — pryzmaty, cylindry.

3. Handel — rozległy po Azji Mniejszej, Syrii — do Grecji.

4. Religia — bóstwa: Isztar, Bel, gryfy, duchy, upiory — słońce, księżyc, planety.

5. Nauka. — Obserwacja gwiazd, astrologia, matematyka, rok księżycowy, tydzień 7 dni, system sześćdziesiątny, godzina ma 60 minut = 60 sekund, koło ma 360°, miary, wagi, pieniąż (mina, talent), pismo klinowe. Opowieści o wstąpieniu bogini Isztar do piekła, epos Nimrod.

6. Sztuka. — Świątynie wieżowe o licznych piętach, z cegły; pałace, ogrody wiszące, rzeźba i malowidło niezgrabne.

7. Administracja: Zdobywca monarchia, podzielona na prowincje — z namiestnikami — urzędy — służba, wybornie zorganizowana armia.

10. *Co przyspieszyło upadek Assyrii?*

1. Monarchia, wyrosła z krwi, pożogi, znieprawiona.
2. Znieprawienie wskutek nagromadzonych skarbów.
3. Bunty uciskanych.
4. Napady Scytów, Medów, Babilończyków.
5. Brak oryginalnych elementów w kulturze.
6. Brak zdolności do kulturalnego życia.

III. Fenicya.

11. *Rola Fenicyan w rozwoju kultury starożytnego wschodu.*

Fenicyanie nie tworzą zdobywczego państwa, nie organizują armii, nie mają czasu na politykę, ulegają często obcym. Poznaawszy kulturę egipską i chaldejską, dla szczupłości gleby pod uprawę zboża, oddają się przemysłowi (kruszcze, tkaniny, porcelana, szkło, purpurowe farbowanie); dla przemysłu szukają płodów surowych, rozwijają górnictwo; dla zbytu towarów oddają się handlowi, zwłaszcza na zachodzie wśród ludów niekulturalnych. To prowadzi do rozwoju żeglugi i udoskonalenia wszystkiego, co z żegluga ma związek. Prowadzą handel lądowy i morski, światowy; (towary różne, figi, oliwki, gołębie, bydło, niewolnik). Dla ułatwienia handlu w dalekich krainach zakładają kolonie. Z towarami wnoszą kulturę wschodnią na zachodzie, są więc nauczycielami ludów zachodu, Erebii — Europy. Wynalazkiem pisma fonetycznego dają podstawę do układania alfabetów.

IV. Aryowie.

12. *Rozmieszczenie Aryów w Azji.*

Najwcześniej znana siedziba Aryów Iran. Stąd wędrują na zachód do Azji mniejszej Chetytowie, Frygowie, Lidowie, Mitynowie, Karowie, Lykowie, Trojanie, Bityńczycy. W Indii: Hindusi; w zach. Iranie, Medowie, Persowie.

13. *Zawiazki polityczne Aryów w Azji.*

W Syrii północnej państwo Chetytów, w Azji mniejszej, Frygów, Lidów, (Gordios, Midas, Gyges, Aliates, Krezus) upadek 548 r. W Iranie Medya (Dejokes) w składzie monarchii assyryjskiej do 605 r., następnie niezależna (Kiaksares, Astyages) do 550 r. Persja (Cyrus, Kambizes, Dariusz, Xerxes, Artaxerxes I, Dariusz II, Artaxerxes II, III, Dariusz III do 331 r. Uniwersalna monarchia Aleksandra W. łączy w sobie wszystkie te państwa i ludy, z wyjątkiem Indii.

14. Systemy religijne Aryów w Azji.

Pierwotnie bóstwa dobre i złe, jasne i ciemne. Z modlitwy czerpią moc bóstwa dobre.

1. Bramanizm, uosobienie modlitwy — przenika świat tj. panteizm — kapłani bramani; celem człowieka jest złączenie się z bóstwem przez odradzanie, oczyszczanie w długiej wędrówce dusz w zwierzętach i kastach. Księgi święte — Rigweda.

2. Budyzm: Wszyscy równi, wszyscy cierpią, a po śmierci przechodzą w nicość — nirwana. Boga niema, więc uczniowie Budę uznali za boga. Wznoszą świątynie, bóstwa rzeźbią o wielu głowach, rękach, na znak siły, mądrości.

3. Mazdeizm: Ahuramazda, Angromaniusz; modlitwa, praca, czystość serca mile bóstwu. Magowie, księgi święte, Awesta.

W Azji Mniejszej — cześć bogini Kybele.

V. Medya, Persya.

15. Rozwój terytoryalny państwa Medo-perskiego.

W zach. Iranie — Dejokes, pierwszy król, zależny od Assyrii, Kyaxares 605 wolny, zajmuje Armenię, Syryę północną Azję Mniejszą po rzekę Halis 585. Astyages ostatni, Cyrus, namiestnik perski, od r. 559 król, zajmuje Medję 550, Lidję 548, Chaldeję 538, Kambizes bierze Egipt 525, rozbite państwo po Kambizesie jednoczy Dariusz I w uniwersalną monarchię, która usiłuje zamienić morze Egejskie, Czarne w morza perskie. Ustępuje przed Grekami ulega Alexandrowi.

16. Dlaczego Persowie najwybitniejsze zajmują stanowisko wśród ludów starożytnego wschodu?

Najsilniejsi i najdzielniejsi z Aryów azyatyckich niepoślednie stworzyli dzieła:

1. Politycznie: a) utworzyli największą uniwersalną monarchię, łącząc wszystkie dotychczas kraje, państwa, ludy § 15. b) Pierwsi powzięli ideę zjednoczenia wschodu z zachodem, Azji z Europą. § 15. c) dali nowe wzory organizacji państwowej, administracji, skarbowości (podatki, moneta państwowa), wojskowości.

2. Społecznie: a) Uprzywilejowani Persowie, Medowie nie płacą podatków, należą do wojska, piastują urzędy. b) Inne aryjskie ludy drugie zajmują miejsce. c) Ludy semickie — podbite, uległe — bez praw, lecz nieuciskane, z autonomią. d) niewolnicy.

3. Kulturalnie: a) Zjednoczyli całą kulturę wschodnią dali jej pole do popisu, b) udoskonalili pismo klinowe,

zakładali szkoły, tworzyli przepisy wychowania, c) handel rozwinęli, dając mu drogi bite, poczty, stacje, składy, d) w rolnictwie zasłużyli się rozpowszechnieniem nowych roślin śródziemnomorskich (brzoskwinie, morele).

Są przedstawicielami wschodu — Azji wobec zachodu — Europy.

VI. Ogólne.

17. Stopniowy rozwój monarchij uniwersalnych w starożytności.

1. Assyrya ogarnia Chaldeję, Syryę, Armenię, Medję, Persję, część Azji Mniejszej, Egipt. § 8.

2. Persya, rozleglejsza, ma za granice Indus Oxus, Kaukaz, morze Czarne, Śródziemne, pustynię libijską, arabską, morze Perskie. Zjednoczenie polityczne i kulturalne wszelkich państw.

3. Grecko-macedońsko-perska monarchia §§ 67, 88.

4. Rzymska § 125.

18. O ile handel u ludów starożytnego wschodu staje się uniwersalnym, światowym?

Handel początkowo zamienny, ludy dokładają wiele starań, by ułatwić wywóz i przywóz.

1. Egipcjanie biją gościńce, budują kanały, cysterny; karawany ciągną do kraju Punt tj. Massau, do Arabii, za 26 dynastji Fenicyjanie objechali Afrykę. Jest wtedy handel morski, są faktorie: Sais, Pelusium.

2. Chaldejczycy ogarniają Azję zach., wprowadzają miary, wagi, sięgają do Indyi, Chin. Ogniskiem handlu Babilon.

3. Fenicyjanie zajmują kotlinę śródziemnomorską, sięgają do Bretanii, dążą nad morze Czarne, nad Dunaj, Dniepr, Niemen, Dźwinę, Wisłę, nad Bałtyk. Za nimi idą Grecy.

4. Aryowie, Lidowie dodają pieniądz (r. 650) i to stanowi epokę w handlu. Z handlu zamiennego i gospodarstwa naturalnego wytwarza się przy miarach, wagach, pieniądzech handel pieniężny, racjonalny; jest on światowym, bo ogarnia znany w owym czasie świat.

19. Administracja w państwach starożytnego wschodu.

Król absolutny, despotyczny, dla zwykłych śmiertelników nieprzystępny, nimbem bóstwa otoczony. W Fenicyi ma ograniczoną władzę przez radę z możnych lub nawet ubogich — stąd rządy tu są arystokratyczne lub demokratyczne. W Palestynie Bóg jest królem, — teokracja.

Rząd zcentralizowany; państwo dzieli się na powiaty w Egipcie, namiestnictwa w Assyrii, Chaldei, satrapie w Persyi z osobną władzą i wojskową, kancelaryę, — kontrola —

hierarchia urzędnicza. Sprawy wszelkie załatwiają na piśmie — biurokracyzm. Udoskonaloną, rozwiniętą administrację widzimy w Egipcie, Persyi.

20. *Wojskowość ludów starożytnego wschodu.*

W Egipcie rekrutują z chłopów, najemników, zciągają z Grecyi, Etyopii, Libii; tu użyto po raz pierwszy konia; uzbrojenie, rydwany. Stan wojskowy ma wielkie znaczenie. Assyrya, Chaldeja liczą armie na setki tysięcy, wybornie zorganizowane. Rodzaj broni: łucznicy, pancerni, są wozy, przyrządy, maszyny oblężnicze; chciwość, okrucieństwo cechuje żołnierza.

U Aryów w Indyi Kszatria, zwie się stan wojskowy, uprzywilejowany, — tu jest jazda bez siodeł; konie, słonie, wozy; piechota. Broń: łuk z trzciny, strzały ostre, włócznia, łanca, miecz, pancerz. Aryjski żołnierz rycerski, nad pobitym nie pastwi się, rolnika nie krzywdzi.

Persya: służba powszechna, piechota, jazda, gwardya tj. 10.000 nieśmiertelnych, wojsko liniowe, rezerwa, bataliony, kompanie, plutony. Mają koszary, twierdze, mundury, wojskowe odznaki — sztandary, orły. Muzyka: trąby, kotły. Flota u Egipcyan, Persów.

21. *Gospodarstwo społeczne Indów starożytnego wschodu.*

Pomijamy chińską kulturę, która, mimo poważnej starożytności i świetności, zamknięta, nie udzieliła się światu.

1. Rolnictwo kwitnie w kotlinie wschodniej Śródziemnego morza, rozpowszechniają się nowe nieznane dawniej rośliny. Z rolnictwem łączy się chów bydła, nierogacizny, koni. Osobny stan rolników — Wajssia u Aryów — (Egipt, Chaldeja, Indya, Iran).

2. Myśliwstwo (Assyrya).

3. Przemysł: górnictwo (złoto, srebro, miedź, marmur, alabaster, syenit, itd. w Egipcie, Indyi). Tkactwo (plótna, sukna, dywany, materye wzorzyste, delikatne. (Egipt, Chaldeja, Indya, Fenicya); farbiarstwo wykuintne, ceramika, wyroby z drzewa kruszeu, szkło, papier, jubilerstwo, (Chaldeja, Indya, Egipt, Fenicya).

4. Handel wewnętrzny, później zewnętrzny; karawany, gościńce, rzeki, kanały (Egipt, Chaldeja, Fenicya, handel światowy rozwija żegluga (Fenicya); mina, talent, (Chaldeja), pieniądz urzędowy, (Indya); perły, korale, korzenie, (Indya).

22. *Sztuka u ludów starożytnego wschodu.*

1. Ogólnie: z pobudek religijnych przeważnie powstają dzieła sztuki, piramidy znacznej wysokości, świątynie na po-

wierzchni i w skałach kute, pilony, obeliski, sfinksy, posagi, płaskorzeźby, grobowce, rzeźba, malarstwo, polichromia (Egipt). Budowle z cegły: czworoboczne świątynie wyrastają terasowo w górę, zakończone przybytkiem bóstwa; groby, grobowce, pałace, ogrody wiszące, mury z wieżami w okół miasta. Rzeźba słaba, grawirowanie (Chaldeja). To służy za wzór innym. Aryowie mają wszystko oryginalne, świątynie olbrzymie w terasach, pagody do 80 m. zakończone kopułą, grotty, kurytarze, w skałach kute. Bogata ornamentyka, rzeźba symbolizuje siłę ramionami, mądrość głowami i t. d. Inne ludy naśladowa.

23. *Nauka ludów starożytnego wschodu.*

Pismo: hieroglify, tj. bożego słowa, uproszczone hieratyczne, demotyczne (Egipt); klinowe (Chaldeja), uproszczone klinowe (Persya), zgłoskowe (Fenicya, Aryowie).

Literatura: księgi hermetyczne 42. z teologii filozofii; powieści, pieśni, hymny, legendy; epopeja, matematyka, astronomia, astrologia; słoneczny kalendarz, medycyna, chemia, magnetyzm, somnambulizm, (Egipt). Pieśni religijne, księga praw Hamurabi, hymny, legendy, epopeja o Nimrodzie, poemat o potopie, podróż Isztary do piekła, kalendarz księżycowy, 7 dni w tygodniu, dzień na godziny podzielony, a te na minuty, sekundy po 60, system sexametralny, tuziny, miary, wagi; matematyka: koło 360°, podnoszenie do kwadratu, (Chaldeja). Liryka: psalmy Dawida, skargi Jeremiasza, księgi proroków, pieśni Debory, przykazania (Hebrejczy). Liryka erotyczna (Persya). Najbogatsza literatura u Aryów, pismo i język sanskryt (pięknie ułożony), 4 ks. Weddy, św. księgi Awesta: Rigweda, Samaweda, Yadszurweda, Atarwaweda, epopeja: Mahabarata, Ramajana, Puranar, (stworzenie, niszczenie, odnowienie świata), dramat Saklinala. Księga Praw Manu.

Bajki ze świata zwierząt, (panchatantran) romanse, baśnie, systemy filozoficzne, (Wedanta, Zankja, Njaja), medycyna, księgi lekarskie, anatomia, chirurgia, przyroda, matematyka: algebra, dziesiętny system, lingwistyka, pierwsza gramatyka.

Materiał do pisania: papyrus w Egipcie, tabliczki gliniane w Chaldei, kora, liście, papier z bawełny, rytec metalowy z trzciny u Aryów.

24. *Obraz pojęć religijnych ludów starożytnego wschodu.*

W Egipcie pierwotnie monoteizm. Bóg bez początku i końca, twórca wszechrzeczy. Z personifikacji przymiotów boskich tworzy się politeizm, fetysyzm. Bóstwa: Amon-stwórca, Ptha-prawda, Imhotep-rozum, Osiris-dobroć, urodzajność, Harz-martwychstanie, Nebtha-piekła, Sechet-zniszczenia bogini,

Ra-słońce; ze zwierząt: krokodyl, ptak Ibis, wół apis, kot, pies. Z roślin: cebula, fasola. W Chaldei szamanizm tj. wiara w działalność złych duchów, wypełniających pustynie, morza, powietrze. Demon nieba Anu, ziemi Ea; Bell i Isztar. Samas-słońce, Sin-księżyc, Ramman-grzmot, błyskawice. W Syrii czysty duch Il, Bal, Astarte; u żydów monoteizm, Jehowa; u Aryów, Dewas-jasne, Wayu-wiatr, Marut-burza; Surya-słońce, Uszas-córka nieba, Agni-ogień, Waruna-pan miłosierny, brzydzi się grzechem, Yama-bożek śmierci, w Indyi przybývają nowe bóstwa: Brama, przenika świat, Buda-obudzony, oświecony, trójca: Brama-tworzy, Wisznu-utrzymuje, Siwa-niszczy. U Medów Ahuramazda-dobry, Angromajniusz duch zły, walka dobrego i złego. Wszędzie są kapłani, świątynie, ofiary, ceremonie, modły, czary, uroki, zaklęcia. Wiara w życie pozagrobowe: Nie jasna u Syryjczyków, Chaldejczyków, u Egipcyan dusza sądzona, krąży tysiące lat, grzechy własne ją smagają, w końcu wraca do ciała i w nicość się obraca. Według bramanów wędrówka udręczenia, oczyszczenie i połączenie z Bramą; według Budy-nicość, nirwana.

Stan kapłański pierwszy, uprzywilejowany. Hebrejczy-monoteizm, Jehowa królem i panem ludu. Arcykapłan, kapłani, ofiary, świątynia w Jerozolimie.

25. *Polityczne i kulturalne znaczenie ważniejszych miast starożytnego wschodu.*

1. Stolice państwa, rezydencje królów w Egipcie pierwotnie Memfis, Teby od 12 dynastji, Napata w Nubii królów arcykapłanów, Sais 26 dynastji; w Assyrii Niniwa, w Chaldei Babilon, we Fenicji Sydon, Tyrus, w Palestynie Jerozolima, zarazem ognisko religji monoteistycznej, w Medji Ekbatana, w Lidji Sardes, w Persji: Babilon, Ekbatana, Sardes, Susa.

2. Miasta Grobów Gize, Persepolis.

3. Ognisko kultury, handlu, Memfis, Sais, Peluzium, Tyr, Palmira, Damaszek, Alexandria handlu morskiego, Babilon łączy wschód z zachodem.

26. *Stanowisko Monarchy w państwach starożytnego wschodu.*

Król równy bogom, pan życia i śmierci poddanych, absolutny, despotyczny, otacza się ceremoniałem; żyje w przepychu, padają przed nim na kolana, całują ziemię.

Przyczyny: wiara w boskie pochodzenie króla, brak oświaty, gorący klimat, usposabiający gnuśnie. (Assyrya, Chal-deja, Egipt, Persya) u żydów teokracja tj. Bóg jest królem ludu. U Fenicjan ma król ograniczoną władzę.

Rządy i działalność ich: Rządzą za pomocą licznych

urzędników — dokonywują nieraz wielkich dzieł pokojowych lub wojennych, Są twórcami potęgi państwa lub sprawcami upadku, niedoli poddanych. Są organizatorami, wojownikami, prawodawcami. (Uzasadnić przykładami).

27. *Ustrój społeczny i polityczny ludów starożytnego wschodu.*

Pierwotnie niema różnic społecznych, stanów zamkniętych, powstają później. § 3. w Egipcie. U Aryów w Indyi bramani, Kszatrya, Wajsia, Sudra. W innych państwach wyraźnej różnicy społecznej i tak rażącej jak w Egipcie i u Hindusów nie spostrzegamy. Z licznych ludów Persji są uprzywilejowani Persowie, Medowie. Wszędzie istnieje niewolnictwo.

Politycznie: obok króla § 26.

Hierarchia urzędnicza, centralizm, kapłański i wojskowy stan wywiera wpływ, inne warstwy nie mają przywilejów, udziału w rządach nie biorą. Assyryjczycy, Chaldejczycy, Persowie są uprzywilejowani — ludy podbite bez praw politycznych, u Hindusów tylko bramani i kszatrya cieszą się przywilejami.

28. *Czego uczy historia ludów starożytnego wschodu?*

Ludy na wschodzie chamićkie, semickie, aryjskie, każde z osobna łączyły się do spełnienia pewnych zadań w różnych kierunkach życia. Usiłowania ich zostały uwiecznione pomyślnym skutkiem jak świadczy spuścizna w kulturze, nauce, sztuce. W dziejach tych ludów widzimy próby organizacyi państwowej, społecznej, politycznej, wojskowej — ewolucję pojęć religijnych, zasad etycznych. Widzimy tam jak jedne biorą wzory od drugich, jak słabsze ulegają mocniejszym, twórcom monarchij zdobywczych, jak w końcu wyczerpują się ich siły żywotne, popadają w bezrząd, zniewieściałość — upadają moralnie, zgnilizna duchowa i cielesna dokonywa dzieła zniszczenia. Przepadają bezpowrotnie, a na ich miejsce występują nowe ludy, jakkolwiek dzikie, ale fizycznie i duchowo zdrowe. Na użyznionym już terenie podejmują pracę kulturalną, aby z czasem uleść przeznaczeniu.

VII. Grecya.

29. *O ile przyroda musiała wpłynąć na rozwój kultury i stan polityczny w Grecji.*

1. Nieduży kraj z wyspami 82.000 kl.²

2. rzeźba brzegów, dużo zatok wybornych, spokój, piękność morza, oddalenie środkowych punktów od morza wynosi 60 klm., mnóstwo wysp. Grecy wcześniej żeglują i handlują.

3. Kształt pionowy: charakter alpejski, chociaż góry nie są wysokie, 1100 m. — 2500 m., lecz w różnych kierunkach zamykają kotliny, utrudniając komunikację na lądzie, a wytwarzając partykularyzm polityczny.

4. Brak strumieni, naturalnych gościńców.

5. Klimat ciepły, dostatecznie wilgotny. ułatwia pobyt.

6. Mało gleby żyznej, glina (garniarstwo), uprawa zboża: jęczmień, winorośl, oliwki; pastwiska.

7. Mieszkańcy Grajowie, Hellenowie, ulegają wpływom wschodnim przez pomost wysp, rozbił na liczne plemiona, samodzielne, ruchliwe, pracowite, chciwe bogactw, zdolne, o bujnej fantazji, wyzyskały warunki naturalne.

30. Najdawniejsze źródła dziejowe Grecji.

1. Wykopiska (1500 lat przed Chr.) na Peloponniezie, w Azji: grobowce, pałace, mury cyklopskie, monety, brąz, sprzęty domowe tj. kultura trojańska, mikońska.

2. Podania, legendy, mity: Herakles, Tezeusz, Edyp, wojna 7 przeciw Tebom, wyprawa Argonautów, wojna trojańska, Danaos, Kekrops z Egiptu, Kadmos z Fenicii, Pelops z Azji, Minos z Krety.

3. Źródła pisemne od VII w. przed Chr., sporządzone przez logografów, napisy, spisy królów, kapłanów, ważniejszych wypadków.

4. Dzieła: Homera Iliada, Odyssea i Hezioda, Teogonia, Opowieści o wędrownicy Doros.

31. Co dzieli a co łączy Greków?

1. Dzieli: górzystość terenu, kotlinowy charakter, nierównomierna żyzność gleby; różnice plemienne, zawiść, nierównomierna zdolność; odmienny ustrój państwowy, stąd partykularyzm.

2. Łączy: mowa, religia, wszystko co z nią ma związek: nabożeństwa, ofiary, święta, wyrocznie (ze snów; znaków, z natchnienia), igrzyska, amfiktyonie, nauka, sztuka, dzieła stają się własnością wszystkich; niebezpieczeństwo i groza przed najazdem barbarzyńców: Fenicyan, Persów, Macedonów.

32. Jak Grecy usiłują zhellenizować kotlinę śródziemnomorską?

1. Wędrownicy na 1000 lat — Tesalów, Beotów, Dorów w obrębie Grecji, Eolów, Jonów, Achajów do Azji i na wyspy.

2. Kolonizacja. Gromady z różnych miast w nieznane krainy emigrują wskutek przeludnienia, sporów politycznych, dla handlu. Z Miletu do Propontis, Pontus Euxinus, Kizikos,

Abydos, Sinope, Trapesus, Kolchis, Krym, ujście Dunaju, Dniepru, Donu, Egipt (Naukratis). Korynt zakłada: Syrakuzy, Korkyrę; Sparta: Tarent, Potideję na Chalkidyckim półwyspie; Megara: Bizancjum, Selinus na Sycylii; Chalkis: półwysp Chalkidycki, Region w Italii, Messynę, Katane, Himere na Sycylii, Cumae w Kampanii; Achajowie: Italię południową, Kroton, Sybaris, częściowo Sycylię; Dorowie: południowe Kiklady, Kirene; Fokejczycy: Massalię w Gallii, Alalię na Korsyce.

33. Skutki kolonizacji greckiej.

1. Rozwój hellenizmu w kotlinie śródziemnomorskiej tj. kultury duchowej, materjalnej, rozwój przemysłu, handlu.

2. Powstają wielkie emporia: Ateny, Korynt, Egina, Megara, Milet, Bizancjum, Rodos, Syrakuzy, Tarent, Chalkis, Massala, Epidamnus.

3. Wymiana towarów z Egiptu, Sycylii, kraju Scytów — Wielkiej Grecji zboże; drzewo z Tracji; płótna, sukna z Egiptu, Fenicii; wywożą wino, oliwę, miód, naczynia gliniane, z kruszców, dzieła sztuki.

4. Wzrastają miasta — ponieważ wieśniacy, ubożając wskutek niskich cen zboża, przenoszą się do miast, metoikowie, — szlachta też oddaje się handlowi i przemysłowi.

5. Szerzy się demokratyzm — potężnieje stanowisko Aten — zawiść do nich.

6. Osłabienie ogólne, ponieważ na olbrzymiej przestrzeni mała stosunkowo ludność rozprószyła się w bardzo luźnej łączności z metropolią.

34. Zasadnicze formy ustroju politycznego w Grecji.

1. W epoce homerycznej dziedziczna, nieograniczona monarchia. Szlachta służy radą, orężem i siedzi na roli; lud uprawia rolę, pasie bydło.

2. Zwolna ulega król ograniczeniu — rządy arystokratyczne (Sparta, chwilowo Ateny).

3. Demokratyczne (Ateny), tyrania (Megara, Korynt, Sikion, Syrakuzy, Ateny chwilowo, niektóre wyspy: Samos).

4. Oligarchia.

5. Ochlokracya — rządy tłumów, anarchia.

35. Znamienitsi prawodawcy Grecji i ich dzieła.

Likurg w. IX przed Chr. w Sparcie — postać legendarna, chociaż przypisują mu urządzenia wojskowe, polityczne, wychowawcze. W Atenach Drakon 620 spisuje prawo, tworzy radę i zgromadzenie ludowe. Solon 594, najznakomitszy, daje urządzenia ekonomiczne, polityczne, wojskowe, sądowe,



szkolne, wychowawcze. Klistenes 510, Efiates 462, polityczne, Parykles wszechstronne 450—429. W Italii Zaleukos, na Sycylii Charondas propagują ustrój podobny ateńskiemu.

36. Wychowanie w Sparcie i w Atenach (paralela).

W Sparcie do 7-go roku w domu chowa się zdrowy chłopiec, potem publicznie. Środek wychowawczy: ćwiczenia fizyczne, gimnastyka, wojsko, tańce, muzyka, śpiew — nauki niema; cel: karność, wytrwałość, odwaga, posłuszeństwo, uszanowanie dla starszych; zajęcie: służba wojskowa niemal całe życie; rzemiosło, handel, rolnictwo wykluczone. Zmieniło się nieco po wojnie pelop. Prawo obywatelstwa od 30 roku życia obowiązuje.

Ateny: Wychowanie w domu rodzicielskim, uczą się w szkołach publicznych nauk, sztuki, śpiewu, muzyki, rzemiosł, służą w wojsku dwa lata, od 18 do 20 roku życia i dostają obywatelstwo; skutek: naród rozwija się wszechstronnie, to też nawet Spartan prześciga w dzielności, w naukach zdobywa nieśmiertelność. Podstawą wychowania są przepisy w Sparcie Likurga — w Atenach Solona.

37. Demokratyzacja Aten.

Tezeusz zjednoczył, Kodrus ostatni legendarny król.

1. Z monarchii arystokratyczne rządy (archontowie, areopag).

2. Drakon 620 przy spisie praw tworzy radę, zgromadzenie ludowe. Solon 594 tworzy timokrację — ludowi daje prawodawstwo, sądownictwo, kontrolę, wybór urzędników. Klistenes ogranicza wpływ możnych a podejrzanych o dążności samowładne ubezwładnia ostracyzmem, metojkowie mają prawo obywatelstwa, Temistokles podniósł stanowisko żeglarzy, Efiates 462. ograniczył władzę areopagu na rzecz ludu. Perykles 447—429 rozszerzył i ugruntował demokrację. Od tego kulminacyjnego punktu psuje się demokracja, nastaje demagogia, warcholstwo, korupcja, demoralizacja, — oto cechy demokracji do upadku Aten.

38 Polityczne czynniki w Sparcie i Atenach (paralela).

Na czele państwa są w Sparcie 2 królowie — w Atenach 3 (9) archontów — tu i tam jest ograniczona władza. W Sp. geruzia tj. 28 starców — w A. areopag z byłych archontów — liczba nieograniczona, funkcje jednakże: sądownictwo karne, kontrola; apella i ekklezja — urzędników wybierają, kontrolują — przyjmują ustawy lub odrzucają bez debaty — jednak w A. można naradzać się i wnioski stawiać. Niema w A. urzędników podobnych eforom spartańskim, tylko ostracyzm

ateński przypomina działalność eforów; arystokratyczny konserwatyzm w Sp. zachowuje swe czynniki niezmiennie — w A. zaś w demokratycznym ustroju mnożą się urzędy: strategowie — zgromadzenia, bulle i heliaja.

39. Zestawić społeczność w Atenach i Sparcie.

1. Sparta: Dorowie, zdobywcy i panujący, dzielą się na 3 pokolenia, 30 rodów; periojcy wolni, lecz bez praw politycznych, płacą daniny; heloci, służba niewolna; bez zmiany zostaje ten stosunek i stan.

2. Ateny: Eupatrydzi (4 pokolenia, 12 ratrij po 30 rodów) mają władzę; demiurgowie tj. kupcy i rzemieślnicy w miastach; geomorowie wieśniacy w zależności ekonomicznej — bez praw politycznych — lecz od Solona 594 rozpoczyna się rozwój ich równouprawnienia, z wyjątkiem niewolników. Metojkowie, przybysze mieli opiekę prawną — bez udziału w rządzie.

40. Co wywołało perskie wojny?

Cheiwość i zaboborność królów perskich, dążność Persów do zamiany morza Czarnego, i Egejskiego na perskie, zemsta na Grekach europejskich za pomoc, daną Jonom, za obrazę majestatu i złamanie prawa narodu straceniem posłów w Atenach i Sparcie, dążność do zjednoczenia wschodu z zachodem.

41. Stanowisko Aten i Sparty w wojnach perskich.

1. Ateńczyk Miltiades proponuje zburzenie mostu na Istrze, Ateny dają Miletowi 20 okrętów, posłów perskich zabijają, wzywają Greków do jedności i walki, pierwsi odpierają Persów pod Maratonem, a do boju na morzu budują flotę, poświęcają miasto, dla solidarności oddają się pod rozkazy Sparty w bitwie salamińskiej. Tu wzięła górę idea narodowa, wolności nad egoizmem i partykularyzmem; areopag zachował godność, rozagę — wodzowie okazali przezorność, odwagę, żołnierze poświęcenie; biorą udział w bitwie pod Platejami, sami zwyciężają pod Mykale — Cymon bije nad Eurymedonem w Azji, w Egipcie, na Cyprze. Palma zwycięstwa należy się Atenom.

2. Sparta nie rwie się do walki — wykręca się od udziału pod Maratonem, tylko pod presją opinii wysyła Leonidasa do Termopil, a pod Salaminą Eurybiades zamierza przed bitwą uciec do domu, nawet pod Platejami walczy przymusowo, od r. 478 zupełnie nie bierze udziału w kampanii, tylko 395 we własnym interesie w Azji, a wreszcie sprzedaje sprawę narodową, byle hegemonię zyskać 387 r. w pokoju królewskim.

42. Synteza walk grecko-perskich

500 r. Powstanie Jonów w Azji — Grecy palą Sardes, Persowie burzą Milet 495.

493 r. Wyprawa Mardoniusza, udaremniona rozbiciem u przylądka Atos.

490 r. Artafernes i Datis biorą Kiklady, palą Eretryę, ponoszą klęskę pod Maratonem od Miltiadesa.

480 r. Xerxes ciągnie ładem i morzem; epizody: Termopile, Artemizium, Salamina — Leonidas, Temistokles bohaterowie.

479 r. Mardoniusz przegrywa bitwę pod Platejami; Pausaniasz, Arystydes; równocześnie niemal biją Persów Xantyp, Leontychides pod Mykale.

478 r. Związek delicki wypędza Persów z morza Egejskiego.

466 r. Kimon bije ich nad Eurymedonem.

449 r. W Egipcie, na Cyprze. 448 pokój.

401 r. Kunaxa Cyrus młodszy. 395 Agesilaus, król Sparty wojuje w Azji zwycięsko.

387 r. Pokój Antalkidasa. Nie zdołali Persowie zjednoczyć wschodu z zachodem, dokonał tego Alexander W.

43. Co mają Grecy z wojen perskich?

1. Poznanie niedoleństwa, niemocy, ciemnoty Persów; poczucie swej wyższości duchowej i fizycznej.

2. Chlubę w historii (okres bohaterski), wolność, niepodległość.

3. Rozwój idei greckiej.

4. Wzrost potęgi ateńskiej, (politycznie, kulturalnie, naukowo).

5. Gwałtowny antagonizm Aten i Sparty, zaród przyszłej bratniej walki.

44. Czem wzajemnie zwalczają się Grecy i Persowie?

1. Grecy biją Persów wyższą kulturą, lepszym wyćwiczeniem wojennym, brawurą, pogardą życia, ogromną miłością ojczyzny i wolności (Maraton, Termopile, Salamina, Plateje, Mykale, Eurymedon, Egipt, Cypr).

2. Persowie usiłują pokonać Greków podstępem, zdradą, przekupstwem (Efialtes, Pausanias, Temistokles, Alcybiades) poparciem jednych przeciw drugim, Spartan w wojnie peloponeskiej, Ateńczyków w korynckiej (Konon), Tebańczyków przeciw Sparcie (Pelopidas), sieją niezgodę. W pokoju 387 już mają przewagę, warunki dyktują, związki znoszą — lecz brak im siły, aby ich do uległości zmusić.

45. Znaczenie wodzów greckich w perskich wojnach.

Prawdziwem było szczęściem dla Grecji, że w chwili największego niebezpieczeństwa miała kilku znakomitych mężów. Roztropny, mężny, z taktyką wojenną perską obeznany Miltiades słynne odnosi zwycięstwo pod Maratonem. Przedsiębiorczy, ambitny, zdolny, bezwzględny Temistokles zwycięża pod Salaminą. Budową floty wskazuje Atenom przyszłość na morzu, thetom toruje przystęp do urzędów, Leonidas poświęceniem życia wstrzymuje chwilowo nawałę perską, zdobył dla siebie nieśmiertelność a dla Sparty sławę. Pausanias, i Arystydes pod Platejami, Xantyp i Leontychides u przyl. Mykale zaczepnych Persów odpierają. Arystydes tworzy związek delicki przeciw Persom, Kimon wydziera im wszystko i ostatecznie kończy wojnę. Temistokles, Arystydes, Kimon rzucają podwaliny pod przyszłą potęgę i świetność Aten.

46. Dlaczego Persowie nie mogli zwyciężyć Greków?

Ujemne strony dla Persów: daleka wyprawa do Grecji, nieznanostwo terenu, trudność zaprowiantowania mas wojska, żołnierz werbowany z różnych ludów, batem tylko pędzony, niewyćwiczony, ciemny, nie odczuwa potrzeby, nie widzi celu ani korzyści walki.

Grecy są u siebie, znają teren — mają znakomitych wodzów, każdy żołnierz jest obywatelem. wyćwiczony, zręczny, odważny, przejęty miłością ojczyzny i wolności, odpięra śmiało napad.

Grek przewyższał Persa kulturą — Idea grecka wolności silniejszą była od absolutyzmu orientalnego, — opartego na niewolnictwie.

47. Wzajemny kontakt Greków i Persów —

1. Z jednego pnia — Aryowie.

2. Grecy w Azji podlegają Persom.

3. Wojny perskie. § 42.

4. Służba zaciężnych greckich w szeregach perskich.

5. Usługi lub sympatyie niektórych mężów wpływowych dla Persji jak Temistokles, Pausaniasz, Alcybiades, Lisander, Konon, Fokion.

6. Persya wspiera raz Spartę w wojnie pelop., znów Ateny w wojnie korynckiej.

7. Alexander W. podbija Persję i jednoczy wschód z zachodem. — Hellenizm. §§ 68, 71.

48. Co zawdzięczają Ateńczycy Kimonowi?

1. Charakterystyka: Syn Miltiadesa, dobry, szlachetny,

uprzejmy, rycerski, za dobre czyny odpłacają mu rodacy więzieniem, wygnaniem.

2. Działalność: wiele łoży na upiększenie miasta, dba o żołnierzy, należy do najznakomitszych mężów stanu, mądrze prowadzi politykę, z umiarkowaniem. Jest znakomitym wodzem, chlubnie walczy z Persami i kończy wojnę z chwałą dla Aten, tłumi bunt ywiazzkowych. — Ginie jak żołnierz na posterunku 449.

49. Kto szczególnie dba o upiększenie Aten?

Pizystratydzi regulują miasto, zakładają wodociągi, wznośzą świątynie. Temistokles stawia mury, Kimon posagi, świątynie, rynek obsadza drzewiną, rozszerzył Akropolis, najwięcej zasługi ma Perykles.

50. Ateny potęgą morską.

1. Tezeusz miał złączyć Atykę — Ateny państewko lądowe podzielone na 48 okręgów, dają po jednym okręcie. — Flotyla stoi w otwartej zatoce Faleron; słabe Ateny na morzu, skoro Megara wzięła Salaminę — Potężniejsze były miasta handlowe i morskie Chalkis, Eretrya, Egina, Korynt, Megara, Argos —

2. Podwaliny pod przyszłą potęgę morską Aten rzuca Pizystrat, zawierając przymierza z Peryandrem w Koryncie, Polikratesem na Samos, z Egiptem, Lidją, — jako właściciel majątku w Tracji opanował Helespont, Delos obrał za punkt główny, zdobył wpływ na morzu Egejskim.

3. Po zwycięskiej wojnie z miastem Chalkis zakładają Ateny kleruchie — 20 okrętów posyłają Jonom w powstaniu.

4. Temistokles wzmacnia Pireus, buduje flotę, zaciąga thetów, zwycięża pod Salaminą 480.

5. Arystydes organizuje związek morski delicki pod przewodnictwem Aten 478.

6. Perykles reorganizuje związek, tworząc państwo ateńskie morskie, rozporządza flotą do 300 okrętów i 60.000 wojowników; do skarbcza wpływają kolosalne sumy; Ateny są twierdzą, Pireus pierwszym portem greckim.

7. Upadek 404.

8. Nowy związek 377 pod Ifikratesem, Chabryasem, Tymoteusem, rozluźnia się 355.

51. Znaczenie Peryklesa w historii Aten.

1. Charakterystyka Peryklesa: wykształcony, rozumny, wymowny, administrator, polityk.

2. Działalność: bezinteresowny — jako strateg umiejętnie gospodaruje, kształci lud, wyposaża, rozszerza i wzmacnia panowanie Aten na morzu, gruntuje demokratyzm, zdobywa monopol handlowy, bogaci skarb, upiększa miasto, tworzy tu

przybytek nauk, sztuk, handlu, przemysłu. Czas jego rządów jest czasem największej potęgi, bogactwa, chwały Aten; z jego osobą porównują najgłośniejszych w dziejach mężów (Cezar, Wawrzyniec Wspaniały, Napoleon).

52. Życie w Atenach za Peryklesa.

Po zawarciu 30 l. pokoju ze Spartą 446 r. ułożył Perykles bogaty program pracy, którego treścią było Ateny rozwinąć politycznie, podnieść ekonomicznie, kulturalnie, zdobyć hegemonię w świecie helleńskim. Rzeczywiście dzięki mądrym jego rządóm nastąpił nadzwyczajny ruch w życiu publicznym i prywatnym Ateńczyków.

Spółecznie: ludność bardzo mieszana, obywatele, przybysze metojkowie, niewolnicy.

Podług zajęcia: rolnicy, przemysłowcy, kupcy — uczeni, artyści, rzesze robotników.

Działalność uczy się w szkołach lub praktycznie — młodzieńcy w 18 roku życia służą wojskowo przez 2 lata — potem zyskują pełne prawo obywatelstwa. Ateńczyk w pracy domowej wyręcza się kobietami, służbą, niewolnikami. Sam politykuje w zgromadzeniu ludowym, w radzie, sądach — spełnia urzędy, pełno go w teatrze, odejoni, igrzyskach — na rynku, aby opowiadać nowinki, bajeczki i słuchać. Praca fizyczna żywym bije tentnem — na roli, w winnicach, w warsztatach, handlu, w porcie. Niektórzy wyjeżdżają do kolonij, służą w policji morskiej.

Kobiety nie występują publicznie, tylko w nabożeństwach biorą udział, lecz wśród nich wyrabia się emancypacja, nastaje moda we fryzurze, obuwii, stroju. Są też uczyty, połączone z naukową pogadanką. Na te zmiany patrzano jednak z podejrzliwością i wytaczano procesy (Aspazya).

53. Dlaczego musiało przyjść do wojny domowej, peloponeską zwanej?

1. Z przerwami trwa 431—404.

2. Zawieść Sparty i niemal wszystkich miast do Aten; zazdrościć bowiem sławy wojennej, naukowej, potęgi, bogactw, piękności.

3. Obawa Sparty o hegemonię swą i przewagę.

4. Gniew miast handlowych np. Koryntu za ograniczenie w handlu (Ateny dzierżą monopol handlowy niektórych towarów).

5. Nienawiść podwładnych związkowych.

6. Żądanie Koryntu i innych miast, aby Ateny zrzekły się panowania na morzu, życzenia niemożliwe do wypełnienia.

7. Antagonizm Aten i Sparty w dążeniu do zdobycia wyłącznie, niepodzielną hegemonii.

8. Dodajmy do tego przeciwieństwa plemienne przeciwieństwa w politycznym i społecznym ustroju a będziemy mieli dostateczne powody do wojny.

54. *Dlaczego upadły Ateny w wojnie peloponneskiej?*

Według planu Peryklesa były Ateny przygotowane do wojny, o wiele silniejsze nie przewidywały smutnego końca.

Powody: zaraza, śmierć Peryklesa, anarchia, powszechna nienawiść przeciw Atenom, chybiona wyprawa na Sycylię, potępienie Alcybiadesa, jego rady w Sparcie szkodliwe dla Aten (obsadzić Dekeleję, posłać odsiecz Syrakuzom, wezwać na pomoc Persję). Osłabienie Aten przez oderwanie się Eubei, Samos, Lesbos i innych, wzmożenie się Sparty przy poparciu Koryntu, Teb, Persyi.

W Sparcie dzielny wódz Lizander, świadom działania, w Atenach brak stanowczości u wodzów. Zniszczenie Attyki, przeludnienie, spowodowane przez Lizandra, który spędził zbiegów, wygnańców do miasta; osamotnienie, wyczerpanie.

Skutek — Obalenie państwa ateńskiego, zburzenie murów, odebranie monopolu handlowego. Sparta pierwsza — hegemonię ma w całej Grecji.

55. *Działalność i losy ateńskich i spartańskich wodzów w wojnie peloponneskiej.*

W Atenach: Perykles ginie na zarazę. Kleon demagog, garbarz, ginie w bitwie w Tracji. Tukydydes, pisarz, wygnany, Alcybiades, desygnowany wódz w wyprawie sycylijskiej, uchodzi do Sparty, jej doradca uchodzi do Persyi, gromi Spartan pod Kizikos, ponownie wodzem w Atenach, wygnany, w Persyi zamordowany. Nikias, Demostenes giną w Sycylii. Konon zwycięża pod Arginuzami, 406. Klęskę ponosi pod Egospotamoi, uchodzi. Lamachos zajął Sphakterię, Pylos, poległ.

Sparta: Archidamos wpadł do Attyki. Brazydas zginął z ran w Tracji, Gylippos zwyciężył pod Syrakuzami, Eurylochosa pobił Lamachos, Ateńczyk. Mindaros pobity pod Kizikos. Kallikratydas pod Arginuzami ginie. Lizander zwycięzca, zdobywca Aten, w końcu Agezilaus.

56. *Współzawodnictwo Aten i Sparty o hegemonię w Grecji.*

1. Przeciwieństwa plemienne, polityczne; bogactwo, sława, potęga morska, nauka, sztuka w Atenach, brak tego w Sparcie. Najazd Dorów na Attykę, śmierć Kodrusa; załoga spartańska wspiera Pizystratydów; w wojnach perskich zbliżenie, po wojnach występuje z podwójną zawziętością. Kimon podtrzymuje politykę pokojową, co opłaca wygnaniem 464.

2. Wojna 10-letnia 457—447 (Tanagra, Ojnofita, Koronea); peloponneska 431—404, koryncka 395—394.

3. Proszą o pomoc wspólnego wroga, Persję przeciw sobie tj. Sparta w wojnie peloponneskiej, Ateny w wojnie korynckiej; podburzają wzajemnie przeciw sobie sprzymierzeńców. Wszyscy zdeprawowani idą pod hegemonię macedońską.

57. *Wyniki wojny peloponneskiej.*

Ateny, królowa mórz, upada, niszczy jej dzieła sztuki, handel, przemysł, dobrobyt, Attyka się wyludnia. Sparta jest jedyną zwierzchniczką, wprowadza oligarchię, ucisk we wszystkich miastach. — W Atenach tyrania, w Tebach wystąpienie Pelopidosa, zawiązek hegemonii tebańskiej. Wyrabia się zawziętość bezprzykładna względem siebie — widać brak oliarności, poświęcenia; zdziczenie i ogólny upadek obyczajowy. Persja wpływa pieniędzmi, podburzaniem jednych przeciw drugim.

58. *Rozwój potęgi Sparty.*

Dorowie zajęli Lakonię, założyli Spartę. Sparta stopniowo tworzy symmachię, potem hegemonię. Ustrój militarny, konserwatyzm. Ogranicza się na Peloponnez, rusza dalej w wojnach i po wojnach perskich. Potęgi Aten boi się, sławy zazdrości, pragnie je zmiażdżyć w wojnie peloponneskiej. Z upadkiem Aten 404 zdobywa hegemonię w całym świecie greckim, ale za poparciem Persyi; pokój królewski 387 zmniejsza jej wpływ, a Leuktra i Mantynea znacznie osłabiają.

59. *Ateny, ognisko życia kulturalnego i duchowego starożytności.*

Wrażliwość, polot, przedsiębiorczość Jonów, bliskość morza, obce wpływy z Egiptu, Fenicyi, Azji Mniejszej — wczesny rozwój żeglugi, handlu, przemysłu, — przepisy Solona, starania Pizystrata, nade wszystko Peryklesa troska o szkolnictwo, wychowanie, naukę. Sława zwycięzców w wojnach perskich, potęga polityczna za Peryklesa, bogactwo i piękność miasta (kwitnące miasto Ateny, Florencja), pobyt poetów, uczonych, artystów, filozofów, mowców.

Solon daje ustawy o szkołach, każe zbierać pieśni homeryczne. Pizystrat, protektor nauki, sztuki — sprasza poetów, ustanawia komisje do pieśni homerycznych, wprowadza uroczystości panateneje, dyonizye, miasto czyni wygodnym, upiększa. Żywy zaczyna się ruch literacki, — nie bez zasług Temistokles, Kimon, protektor sztuki, zakłada

szkołę, hale koło rynku. Za Peryklesa dramat, Aischilos, Sofokles, Eurypides; komedia — Arystofanes; historia — Herodot; filozofia — Tales, Anaxagoras, Empedokles; sofisci: Protagoras, Gorgias, Prodikos, Sokrates, Platon idealny, Antistenes, Arystoteles realny, cynik Kynosarges, wygodniś Epikur, poważny stoik Zeno; retor: Demostenes, Isokrates, Lisias. Sztuka: rzeźba — Fidiasz, Praxyteles; architektura Mnesikles, Iktinos; malarstwo Polignot, Lysyp, Apelles.

Teatr Odeon, świątynie, uroczystości panateneje, dionizie, Ieneje.

60. *Jak się Ateńczycy wywdzięczali niektórym znakomitym mężom?*

Miltiades, Fidiasz umarli w więzieniu, Temistokles, Arystydes, Tukidides. Aleybiades, Kimon ulegli ostracyzmowi, Anaxagorasa więziono, Peryklesowi żonę oskarżono, rządy chwilowo odebrano, Sokratesa otruto, wodzów w bitwie pod Arginuzami na śmierć osądzono (zasługi tych mężów, przyczyny kar, tudzież tło historyczne podać).

61. *Jakim czynnikiem zawdzięczają Teby wzrost swej hegemonii?*

Położenie wśród urodzajnego kraju Beocyi, — Teby odgrywały oddawna pierwszorzędną rolę; ociążałość ludności beockiej, upadek Aten 404; nienawiść ogólna do Sparty za urzędzenia oligarchiczne pod osłoną harmostów; oburzenie powszechne na Fojbidasa za zdradzieckie zajęcie Kadmei 383; zabiegi energiczne Pelopidasa; znakomita administracja i zwycięskie bitwy Epaminondasa. Po śmierci tych mężów skończyła się rola wybitna Teb. Zresztą około r. 360 ogarnęło omdlenie wszystkie miasta.

62. *Zmiany formy rządu w Atenach.*

Monarchia, arystokracja, timokracja i związek demokracji (Solon), tyrania Pizystrata, demokracja zupełna Klistenesa, Peryklesa, ochlokracja po śmierci Peryklesa, oligarchia 408, tyrania oligarchiczna po 404, demokracja zepsuta, hegemonia macedońska.

63. *Dlaczego Grecy musieli stracić samoistność polityczną?*

1. Ustrój fizyczny kraju, § 1.
2. Niezgodni, nierozumiejący jedności politycznej, w rywalizacji o pierwszeństwo Sparta, Ateny, Teby i drugorzędne Korynt, Argos dochodzą do względnej krótkotrwałej potęgi — w bratobójczych walkach, we wzajemnem tępieniu się.

3. Obyczaje: chęć używania, przekupstwo, brak poświęcenia i patriotyzmu, zanik szlachetnych porywów, próżniactwo, najemne żołdactwo, ogólny upadek moralności i obyczajów (epikureizm).

4. Niema już sił żywotnych do spełniania wyższych zadań.

5. Świeży naród macedoński pokonał ich, a potem niepoprawnych, zdegenerowanych Rzym mimo swego filhellenizmu zamienił w poddanych.

VIII. Macedonia.

64. *Związek państwa macedońskiego.*

Położenie, warunki fizyczne, ludność, pierwsi królowie stosunek do Greków.

65. *Jakie warunki sprzyjały Filipowi II Macedońskiemu w utworzeniu monarchii macedońsko-greckiej?*

1. Filip II, polityk, organizator, zdolny, znawca stosunków, działał powoli ale statecznie; armia nowa, bitna.

2. W Grecyi partykularyzm, odosobnienie kolonij, rozprężenie, upadek moralny, przekupstwo, wojna fokijska, żołdactwo, silne stronnictwo macedońskie uważa panowanie Filipa za konieczne; obojętność wielu, nie myślą bronić wolności, owszem boją się jej bogaci, rażące przeciwieństwa socyalne — ubodzy, bogaci, groźba przewrotu — dla bezpieczeństwa, spokoju, potrzebną jest silna monarchia, a taką jest Macedonia.

66. *Stopniowy podbój Grecyi przez Filipa II.*

Amfipolis 357, Tessalię 352, Olint 348, zwycięstwo nad Fokejami 347, przewodnictwo w amfiktyonii, Cheroneja 338. Nie narzuca zaraz swej przemocy, zostawia dawne urzędzenia, tworzy związek istmijski pod swym przewodnictwem. Greków zupełnie chce uspić, czuwa nad spokojem i dalszym rozwojem kultury. Umysł Greców zajmuje przygotowaniem na wyprawę perską.

67. *Pochód wojenny Aleksandra W. w czasie podboju Persyi.*

334 bitwa nad Granikiem; Troja — Sardes — Gordium — Tarsus; bitwa pod Issus 333; Tyrus 332 — Jerozolima — Jaffa — Egipt — Amonium — bitwa pod Arbela 331; pochód przez Iran do Indyi — powrót 326 do Babilonu. Opanowanie całej monarchii perskiej.

68. *Powszechno-dziejowe znaczenie Aleksandra W.*

1. Nadzwyczajna, wszechstronna zdolność, fantazja, odwaga, bystrością poparta bezwzględność, szybkość.

2. Wielkie czyny wojenne, wynikiem których uniwersalna monarchia macedońsko-grecko-perska.

3. Zjednoczenie polityczne zachodu ze wschodem — Azji z Europą; wszystkie ludy wobec prawa równe, ulegają jednemu władcy, a cieszą się autonomią.

4. Zjednoczenie językowe, mimo bowiem różnych języków panującym powszechnie jest język grecki.

5. Zjednoczenie etniczne.

6. Zjednoczenie kulturalne, ożywienie przemysłu, handlu na olbrzymich przestrzeniach.

7. Zjednoczenie, rozwój sztuki, nauki.

Aleksander jest twórcą epoki zwanej »Hellenizmem«. Dzięki Aleksandrowi tworzą się formy, elementy ustroju państwowego i kulturalnego, które przyjęte w Rzymie i rozwijane, przygotowują grunt dla nowej kultury i nowych form.

69. Jak Grecy stopniowo podbijają Persję?

Powstanie Jońskie 500. Walka związku delickiego do 449. Wyprawa 13.000 Greków pod Kunaxę 401. Agesilaus w Azji Mniejszej 396. Filip II przygotowuje kampanię, Aleksander podbija orężem i kulturą.

70. Dlaczego persko-macedońska monarchia krótkotrwałą ma być?

1. Szybki, nienaturalny rozwój terytoryalny.

2. Brak władców dziedzicznych.

3. Mało sił własnych w stosunku do ogromu.

4. Różnorodność żywiołów, niespojonych kulturą.

5. Niezgoda Diadochów.

6. Silna dążność do decentralizacji.

71. Charakterystyka i znaczenie epoki aleksandryjskiej w dziejach.

1. Politycznie: historia Dyadochów, polityka dośrodkowa, odśrodkowa — rozbięcie monarchii Aleksandra W. na pięć państw 301 — zwycięstwo idei drobnych ustrojów państwowych.

2. Kulturalnie: a) mowa grecka jest potoczną w życiu prywatnym, publicznym, w stosunkach międzynarodowych — jest mową uczonych i prostaczków; b) nauka wydatna w języku greckim, piśmiennictwo bogate: gramatyka, geografia, fizyka, matematyka, geometria, filozofia, filologia, poezja; c) sztuka ma zastosowanie w licznych budowlach tj. architektura, rzeźba, malarstwo (Lyzipt, Apelles).

3. Ogniska: Aleksandria, Ateny, Pergamon, Rodos.

Właściwe piętno wyciska ta epoka na wszystkim. Hellenizm przygotowuje podstawy pod rozwój nowożytnych stosunków.

72. Kiedy i jak wschód hellenistyczny przeszedł pod panowanie rzymskie?

§§ 85, 86, 88, 90, 93, 98.

IX. Rzym.

73. Które czynniki stworzyły w Italii ognisko jedności starożytnego świata?

1. Poziomy kształt wprawdzie nie dorównywa greckiemu, starczy jednak do rozwoju żeglugi; leży Italia wśród morza Śródziemnego, jakby ława do wypoczynku dla strudzonego żeglarza (zatoki).

2. Pionowe wzniesienie jednostajne, symetryczne, bezkotlinowe, ułatwia komunikację i zjednoczenie (góry, nize).

3. Dwie arterie wodne: Pad z zachodu na wschód i Tyber z północy na południe, wystarczały w komunikacji i odpowiadały położeniu kraju.

4. Klimat ciepły, dostatnio wilgotny, żyzna gleba sprzyja kulturze roślinnej — słowem fizyczne warunki są tu lepsze niż w sąsiednich krajach.

5. Italia, cel dla kolonistów różnych plemion. Tu się ścierają wpływy; wyrazem tego Rzym, który do jedności prowadzi w Italii, potem w kotlinie śródziemnomorskiej.

6. Ustrój monarchiczny, republikański, zrównanie stanów — organizacja armii, prawa, wysoka kultura.

74. Co Rzym zawdzięcza królom?

Hyperkrytyka współczesna powątpiewa w istnienie królów, lecz niepodobna przeczyć bezwzględnie źródłom.

1. Założenie, w dogodnym miejscu podobno 753 przed Chr., ustanowienie senatu (Romulus).

2. Urządzenia religijne, święta, uroczystości (Numa), rozszerzenie terytoryalne (Tullus), opieka nad plebem (Ankus, Servius, Tullus), rozbudowanie, zabezpieczenie, ulepszenia dla zdrowia, przyjemności (Tarkwinius) zaszczepianie kultury (Tarkwinius, Serwius).

3. Zawiazek politycznych, dyplomatycznych stosunków z Sabinami (Romulus), z Latynami (Tullus), z Grekami (Serwius), z Etruskami (Tarkwinius Superbus).

Słowem Rzym wyrasta w państwo miejskie; organizacja rodowa ograniczyła władzę króla, sprowadziła republikę arystokratyczną około 510 r.

75. *Analogia ustawy Solona i Serwiusa w założeniu i skutkach.*

Solońska ustawa służy Serwiusowi za wzór, podstawą majątek; w Atenach miary zboża, oliwy, wina; w Rzymie grunt, kapitał. Solońska ma 4 klasy, Serwiańska 5.

Solońska		Serwiańska	
klasy — miary zboża, oliwy, wina; ass, grunt, centurye.			
1	500 na arch. wybiera	100.000	18 i 80
2	300 do jazdy	75.000	20
3	200 do piechoty	50.000	20
4	mniej lub nic, bez obowiązku	25.000	20
		5. 12.500	30
		rzemieślnicy	2
		muzyka	2
		capite cenzi	1
			193 wojsko.

Majątek daje urzędy, przywileje. Obie ustawy timokratyczne. Najubożsi thetes = proletarii. Tu i tam zgromadzenie ludowe = ekklesia, comitia centuriata: uchwalają ustawy, wybierają urzędników, wypowiadają wojnę i sądzą w najwyższej instancji. Obie ustawy określają stosunki społeczne, polityczne, sądowe, wojskowe. Comitia centuriata są zarazem wojskiem.

76. *Obraz wewnętrznych stosunków w Rzymie za królów.*

Ustrój polityczny, społeczny: król, senat, 3000 piechoty, 300 jazdy, rody, zgromadzenie kuryalne z patrycyuszów, rozszerzone przyłączeniem gentes minores za Tarkwinusa Staroego, za Serwiusa Tullusa urządza stosunki ustawa klasowa, na majątku oparta.

77. *Stanowisko i znaczenie trybunów w Rzymie.*

1. Polityczny i ekonomiczny stan plebejów po upadku monarchii, powód sporu plebejów i patrycyuszów.
2. Wybór trybunów 4 początkowo, później 10.
3. Przywileje ich: nietykalność, ius auxilii, ius intercedendi, ius agendi cum plebe, veto, comitia tributa.
4. Dążność ich: żądają gruntów dla ludu, praw, conubium, magistratur, słowem równouprawnienia.
5. Po zrównaniu są narzędziem senatu, od Grakchów stoją w opozycji względem senatu, organizują stronnictwo popularów. 133 r.

6. Sulla 82 odbiera im znaczenie polityczne, Pompejusz 70 r. przywraca — Cezar i następcy przyjmują władzę i tytuł trybunów, przez co osobną magistraturę tę znoszą.

78. *Znaczenie zgromadzeń w Rzymie.*

1. Powstanie, liczba, działalność zgromadzeń: comitia curiata, z patrycyuszów, lex curiata de imperio, prawa uchwalają, wybierają urzędników. Mocą ustawy serwiańskiej tracą znaczenie swe, a nabierają wagi comitia centuriata — wybierają urzędników, decydują o wojnie, w sprawach gárdłowych są ostatnią instancją, razem zebrane centurye na polu Marsowem są wojskiem, exercitus; comitia tributa z plebejów, zwoływane przez trybunów, załatwiają sprawy plebejskie, a od r. 450 ich uchwały mają moc ustaw, ut, quod tributim plebs iussisset populum teneret; liczba tribus-klas 4 miejskich wzrosła do 35 z wiejskimi. Gdy wszyscy Italikowie dostali prawo obywatelstwa, gdy Cezar dał prawo municypalne, tworzą się po miastach zgromadzenia ludowe, rady miejskie.

79. *Jak Rzym jednoczy Italię?*

1. Rzym warownia, dogodna przystań, przyciąga obcych, należy do związku latyńskiego pod przewodnictwem Alby Longi.
2. Albę Longę podbija i wojny prowadzi bohaterskie 343—270 ze sąsiadami Sabinami, Fidenatami, Wolskami, Wejentami, Latynami, Samnitami, Etruskami, Tarentem. Kolonizuje północną Italię, bije Gallów.
3. Organizuje podbite ziemie, daje prawo latyńskie, narzuca opornym miastom prefektów, ściągą rekrutę, okręty, zyskuje sprzymierzeńców, zakłada kolonie wojskowe, bije gościńce, daje prawo nabywania roli, związki małżeńskie tylko w Rzymie (przymierze zaczepno-odporne). Zawiera traktaty handlowe, zaczyna rozwijać handel światowy.
4. W Rzymie powszechna służba wojskowa, jednolita sprężysta organizacja — rządy senatu, poświęcenie, prostota w życiu. Brak wytrwałości, jednolitości organizacji u innych ludów Italii. Stopniowo rozszerza się imię Italia.

80. *Stanowisko Kartaginy i Rzymu przed wojnami punickimi.*

Kartago największa potęga morską, finansową, handlową, przemysłową, dzierży monopol handlowy na morzu Śród. w zach. części, protektorka kolonij fenickich, ma wojsko najemne z niewolników, libifeniaków; jest flota, kasa, arsenał; dwaj królowie, rządy arystokratyczne, senat.

Rzym, państwo lądowe, zaledwie zjednoczył Italię środkową i południową, nie ma pieniędzy, floty, arsenału, ale ma senat rządzący, przezorny, wytrwały, ma obywateli dzielnych, ofiarnych, sprzymierzeńców wiernych.

Kartago semicka — Rzym aryjski, w Kartaginie arystokracya kupiecka — w Rzymie republikańska demokracja.

Kartago zawiera traktaty handlowe z Etruskami, potem z Rzymianami 500—348.

81. Powód wojen punickich.

Przeciwnieństwa plemienne: semici — aryowie; kulturalne: kupcy, przemysłowcy — rolnicy, żołnierze; polityczne, społeczne: Rzym dąży do ekspansji na zewnątrz Italii. Zaczynają się krzyżować interesy.

W I wojnie dążą obie strony do zajęcia Sycylii; w II zbytne wzmożenie się Kartaginy w Hiszpanii, najazd Hannibala na Italię; w III Rzym chce mieć wyłącznie handel w swych rękach, opanować kraje śródziemnomorskie, więc zniszczenie doszczętne Kartaginy staje się koniecznością dla przyszłości Rzymu.

82. Dlaczego musiała Kartagina uleść Rzymowi?

Kartaginczykowie przemysłowcy, umieją prowadzić interesy pieniężne. Wojsko obce, niewolnicy najemni, niechętnie walczą w ich obronie; nie mają sprzymierzeńców, senat kartagiński niezgodny, chwiejny. Wodzom często niechętny, którzy zasadniczo popełniają błędy. Mają Kartaginczykowie szpiega, dręczyciela Masynisę; jako semitom brak polotu, zdolności do udoskonalenia, postępu, brak sił żywotnych. Rzymianie rolnicy, żołnierze, do ofiar gotowi, mają wiernych sprzymierzeńców w Italii, Hiszpanii, Sycylii, Afryce. Senat rzymski wytrwały, zapobiegliwy, sprężysty w działaniu — wszyscy ofiarni, obdarzeni fantazją, której nie tracą w najcięższych chwilach — obdarzeni zdolnością twórczą.

83. Działalność najgłośniejszych wodzów w wojnach punickich.

I. Hamilkar Barkas. — Duilius zwycięża pod Mile, Regulus pod Eknomos, Lutatius Catulus u wysp Egatejskich.

II. Hannibal — Sagunt zdobywa 218 — zwycięża nad Ticinem 217 Scipionów, nad Trebią Semproniusa, nad jeziorem Trazymeńskim Flaminius, nie zwabił do bitwy Fabiusa, pobił Emiliusa Paulusa i Terentiusa Varrusa pod Kannami 216. Zwyciężył go Pub. Kor. Scipio Młodszy pod Zama 201. Marcellus zdobywca odpadłych miast.

III. Hazdrubal. Publius Scipio Emilianus burzy Kartaginę.

84. Następstwa wojen punickich.

I wojna 264—241. Rzym buduje flotę, uczy się walczyć na morzu, zwycięża, zdobywa pierwsze prowincje, organizuje, powiększa liczbę urzędników, wykazuje siłę żywotną, wytrwałość; zapowiedź panowania jego na morzu Śródziemnym. Kartago przegrywa, traci Sycylię, Sardynię, Korsykę, płaci kosztą wojny, zdradza niemoc; udaje jej się zdobyć Hiszpanii część znaczną.

II wojna 218—201. Rzym mimo licznych klęsk ostatecznie wygrał, zachodnie morze Śródziemne opanował, zabrawszy wszystkie posiadłości kartagińskie. Kartago traci stanowisko mocarstwowe, zostaje jeszcze miastem przemysłowym handlowym.

III wojna 149—146. Rzym panem jedynym zachodu, ma wyłączny handel. Kartago zniknęła z powierzchni ziemi. Finansowa potęga semitów ustąpiła miejsca Rzymowi, państwu aryjskiemu. Zwycięstwo Aryów nad Semitami, przygotowanie gruntu pod kulturę helleńską i chrześcijaństwo.

85. Jak Rzym zajął Macedonię i Grecję?

Pierwszy kontakt Rzymu z Macedonią pod Pyrrusem 280, następnie w 4 wojnach 215—205, 200—197, 171—168 i 146. Macedonia upokorzona, zamieniona na republikę, na prowincję — Greków zaś Rzym, potrzebując przeciw Macedonii, darzył przyjaźnią, miłością, a w końcu niesfornych pozbawił wolności — burząc Korynt 146, zagarnął handel.

86. Jak Grecy przeszli pod panowanie rzymskie?

Rzym Greków italskich podbijał stopniowo do 264 r., potem sycylijskich 241, za pobicie korsarzy illiryskich Grecy dali Rzymowi głos w amfiktyonii. Związek etolski pomaga Rzymowi w I wojnie macedońskiej, w II wojnie Rzymianie objawiają filhellenizm (Flamininus 196), proklamacja wolności Greków, poczem komisarze rzymscy rozsądają miasta greckie, które dużo sprawiają kłopotu — więc zmienia politykę — zakładników bierze 167, a wreszcie zamienia na prowincję Achaja 146.

87. Stosunek Greków do Rzymian.

Kulturalny: Grecy uczą Rzymian; najpierw wpływ z miast greckich (Cumae), ustawa Serwiusa, prawa XII tablic, piśmiennictwo od czasu I wojny punickiej, a za cesarstwa kultura grecko-rzymska. Polityczny § 86; obyczajowy ujemny, demoralizacja, upadek.

88. *Wojny Rzymian w Azji i skutki ich.*

Z Antyochem III 192—190 Scipio zyskuje sprzymierzeńców; 121 r. prowincja Azja w spadku po Attalidach; 88—84 wojna z Mityrdatesem, Sulla wzmacnia stanowisko Rzymu; 67—64 Lucullus, Pompejus rozszerzają posiadłości, prowincja Syrya; Krassus 53 w Mezopotamii ginie; Cezar z Farnacesem 47; Wespazjan, Tytus tłumią powstanie w Palestynie, Trajan w Mezopotamii chwilowo zwycięski.

89. *Jak monarchia Aleksandra W. weszła w skład państwa rzymskiego?*

Zob. §§ 85, 86, 88, 90, 98. Oktawian 31 zajmuje Egipt. Rzym jest potęgą pierwszą, jednolitą, a wschód podzielony, państwa niezgodne. Związek zawarty przez Hannibala Rzym rozbija.

90. *Czem udało się Rzymowi zjednoczyć ludy w kotlinie śródziemnomorskiej?*

Po zjednoczeniu Italii stanął Rzym w rzędzie pierwszych współcześnie istniejących państw.

1. Nie zadowalnia się tem — rozpoczyna wojny zaborcze bezwzględnie, ofiarnie, zwycięsko, dzięki a) sprężystej władzy senatu, b) wierności sprzymierzeńców, c) zdolności, poświęceniu wodzów, d) bitności żołnierza.

2. U przeciwników niezgoda (Grecy), zdrada, brak własnej armii, silnego rządu, organizacyi (Punowie), u wielu niższość kulturalna.

3. Stara się o przyjaciół w przeciwnym obozie, stosuje zasadę »divide et impera«, dzieli na rzeczypospolite, potem na prowincje, daje prawo obywatelstwa stopniowo — romanizuje — rozwija kulturę jednostajną grecko-romańską — trzyma długo armie na jednym miejscu.

91. *Stan Rzymu po wojnach zaborczych.*

1. Materyalny: nagromadzenie kolosalnych sum pieniędzy, bogactw, dzieł sztuki; zubożenie wieśniaków, a gospodarstwo na latyfundiach za pomocą niewolników; masa ubogich — garstka bogatych.

2. Kulturalny: przemysł, handel wzmógł się, znajomość kultury różnych ludów, wnikanie cywilizacyi greckiej — ogólny postęp nauki.

3. Moralny: zbytek, upadek obyczajów; dawną prostotę, ofiarność, pobożność, pracowitość, dzielność zastępuje rubaszność, przekupstwo, próżniactwo, politykomania, lekkomyślność, pochop do gwałtów, hasło: »panem et circenses«.

4. Społeczny: nobiles, ekwici, optymaci, popularzy, klienci, wyzwolenicy, obcy, niewolnicy. bardzo mieszana ludność. Brak posiadłości średnich, wieśniaków.

5. Polityczny: wzrost państwa w kotlinie śródziemnomorskiej, jedyne państwo bez współzawodników, koncentracja w Rzymie, tu też są wybory powszechne z przekupstwem. Reszta ludności, miliony po Italii i prowincjach, jest bez udziału w prawach politycznych; przeciwieństwo Rzymu i ogromu państwa; rządzi oligarchia, garstka; po prowincjach uciskają urzędnicy, publikanie (dzierżawcy podatków); brak reform, obejmujących całe państwo i całą ludność; armia z rzemiosła nie państwu lecz wodzowi oddana; decyduje zwycięski wódz lub związek wodzów (tryumwirat); wodzowie chciwi władzy: Maryusz konsul 7 razy, Sulla, dyktator przez 3 lata; Cynna, Pompejus, konsul bez kolegi, Cezar jedynowładca. Żaród upadku republiki, idea monarchiczna.

92. *Polityczne stanowisko Rzymu po wojnach zaborczych.* § 91.

93. *Jakie wypadki ułatwiły Rzymowi opanowanie wschodniej kotliny Śródziemnego morza?*

1. Rzym jest jednolitą potęgą w kotlinie zachodniej.

2. Ma znakomitych wodzów, wojsko dzielne, upojone zwycięstwami — ma cel wytknięty; ważną rolę odgrywa żądza bogactw.

3. Na wschodzie są państewka drobne, zwaśnione — zwalczają się wzajemnie.

4. Rzym ma przyjaciół, w Grecji Etolów, w Azji Attalidów; Grekom schlebia jak długo potrzeba, w Azji trzyma się zasady »divide et impera« trzymając w szachu jednych przeciw drugim; w Egipcie wyzyskał lekkomyślność Antoniusa i Kleopatry.

94. *Które walki i dlaczego przyniosły wielkość Rzymowi?*

1. Wewnętrzna walka między patrycjuszami i plebejuszami 500—300.

2. Walki w Italii 343—264.

3. Zaborcze 264—31.

4. Ponieważ pogodzone i zrównane stany dostarczyły państwu siły, zjednoczyły Italię i kotlinę Śródziemnomorską, tworząc najpotężniejsze państwo starożytności.

95. *Które walki i dlaczego sprowadziły rozprężenie, osłabienie, upadek republiki rzymskiej?*

Walki za Grakchów 133—121, wojna socjalna tj. ze sprzymierzeńcami 90, wojny domowe między Maryuszem

Cynną a Sullą 88—84, Cezarem a Pompejuszem, Oktawianem i Antoniuszem.

96. *Znaczenie reform Grakchów i Liwiusa Druzusa.*

1. Tyberyus i Gajus, Grakhowie; charakterystyka obu: dzielni, zdolni, żądni poprawy stosunków politycznych, społecznych, ekonomicznych.

2. Stan wieśniaków, sposób gospodarowania na latyfundiach, niewolnicy, moc darmożądów w Rzymie — przewaga senatu, wielkich właścicieli ziemskich, kapitalistów.

3. Reformy: *lex agraria*, *frumentaria*, *iudiciaria* i inne, równouprawnienie sprzymierzeńców.

4. Cel: bezrolnych Italików obdarzyć ziemią, stan średni podnieść, przywrócić równowagę ekonomiczną, dostarczyć legionom rekruta, powstrzymać zanik ludności Italii — sprzymierzeńców zrównać, zmniejszyć liczbę próżniaków w Rzymie, równowagę społeczną wprowadzić, obalić rządy senatu, oligarchii, kapitalistów, a wprowadzić zasady demokratyczne t. j. powołać wszystkich do udziału w rządach i w ustawodawstwie. Chcieli tem samem od fundamentu państwo wzmocnić i uczynić je kwitnącym.

5. Środki: tworzą stronnictwo popularów, przeciwne optymatom, zwolennikom senatu. Środki rewolucyjne, gwałtowne szkodzą reformom i im samym. Lecz sprawa przez nich wywołana nie mogła pójść w zapomnienie. Wybuchły wojny, które musiały sprowadzić albo republikę demokratyczną, albo monarchię.

97. *Dodatnia i ujemna działalność Maryusza 106—86.*

1. Charakterystyka: *homo novus*, bez ogłady, popular.

2. Bije Jugurtę 106, Cymbrów 102, 101, formuje armię z zawodowych żołnierzy, groźną dla republiki.

3. Łączy się z rewolucyjną partją, dopuszcza się masowych mordów, rabunków, byle ambicyi dogodzić (7 razy konsul), zemstę nasycić; podkopuje republikę.

4. Zwolennicy Marysianie, partja, chcąca utrzymać rządy popularów.

98. *Dodatnia i ujemna działalność Korneliusza Sulli.*

1. Charakterystyka: zawzięty, wykształcony, optymata,

2. Działalność: schwytał Jugurtę, walczył z Cymbrami, uśmierzył niepokoje w Rzymie 87, pobił Mitrydatesa 88—84. umocnił wpływ w Azji, dał reformy, mające podnieść optymatów.

3. Prowadził zawzięcie wojnę domową, proskrybował, odbierał prawo obywatelstwa proskrybowanym, dyktator przez 3 lata, silnie podkopał republikę.

99. *Cicero jako polityk, adwokat, literat.*

63 r. konsul, zgniótł w zarodku rewolucję, inspirowaną przez Katylinę et consortes, wygnany 59 r.

43 r. Popierał Oktawiana przeciwko Antoniuszowi; zamordowany.

Donioślejsze ma znaczenie literackie — pierwszy mówca, obrońca sądowy, oskarżyciel, stylista, wytworny pisarz, filozof eklektyk.

100. *Charakterystyka mężów I i II tryumwiratu.*

60 r. I tryumwirat: Pompejus, dumny optymata, żądny urzędów, godności, poklasku, ma już za sobą karierę urzędniczą, sławę wojownika (§ 101). Krassus bogacz, optymata, pretor. Cezar najmłodszy, spokrewniony z optymatami, popularami, wtedy propretor, znany z elegancji, rozrzutności i długów, z wymowy, z igrzysk, urządzanych świetnie za edylstwa, z pobłażliwości za pretury dla spiskowców z bandy Katyliny.

43 r. II tryumwirat: Antonius konsul, bystry wojownik, Lepidus, namiestnik Gallii, Oktawian najmłodszy, pretor, następnie konsul. Wspólność pewnych cech: Pompejus i Antonius, pierwsze figury, sławni wojownicy zwłaszcza Pompejus, Antonius przy końcu lekkomyślny, Pompejus krępowany w działaniu przez senatorów, nieszczęśliwe losy obu rozgrywają się w Grecyi, giną gwałtowną śmiercią w Egipcie r. 48, r. 31.

Krassus i Lepidus podrzędną grają rolę. — Cezar i Oktawian, najmłodsi, pokrewni, szczęśliwi, zręczni, utalentowani politycznie, dochodzą do władzy przy pomocy wiernych wojsk, przez miłość ludu, za poparciem trybunów.

101. *Obraz działalności Pompejusa.*

82 r. pobił maryanów w Afryce i Sycylii z polecenia Sulli — za to ma przydomek „Magnus,”

72 r. pokonał Sertoryusza i do reszty wygniótł niewolników 71.

70 r. został konsulem, znosząc reformy Sulli —

67 r. zgniótł korsarzy —

64 r. pobił Mitrydatesa, zajął Syryę, urządził Azję.

60 r. należy do tryumwiratu.

55 r. jest powtórnie konsulem — a

52 r. konsulem bez kolegi.

49 r. prowadzi wojnę domową.

48 r. pobity pod Farsalos w Tesalii, zamordowany w Egipcie.

102. Wykazać, że Cezar jest jednym z najgenialniejszych mężów w dziejach.

1. Pochodzenie, charakter, nadzwyczajna zdolność, odwaga.
2. Śmiały wódz, organizator, wojownik, zdobywca, zwycięzca w licznych wojnach (w Hiszpanii 62, w Gallii 58—52, w wojnie domowej 49—45, Illerda, Farsalos, w Alexandryi, w Poncie, pod Utiką.)

3. Zręczny polityk, prawodawca, reformator (ustawy municypalne, socyalne, reforma senatu, kalendarza), rządcą bystry względem wszystkich równe stosuje prawo, świadom zadania, obowiązku; państwo miejskie zamienić usiłuje w mocarstwo światowe, równając z Rzymem inne miasta, z Italią prowincje; pisarz, literat, mowca.

103. Na czym polega monarsza władza Cezara?

Cezar w młodocianym wieku dał dowody odwagi, samodzielności na flocie u piratów. Po kolei piastował edylstwo, preturę, konsul; mocą tryumwiratu zarządzał jak udzielny monarcha przez 10 lat prowincją Gallia, oparty na wiernej, bitnej armii. Po zwycięskiej wojnie domowej 49—45 jest dyktatorem na pewien czas, następnie na dożywocie, piastuje więc nieograniczoną władzę; jest trybunem, więc jest osobą nietykalną, uświęconą, z prawem veto; ma władzę cenzorską tj. census, regimen morum, prawo nadawania obywatelstwa; jest imperatorem tj. naczelnym wodzem całej armii, zwierzchnikiem wszystkich prowincyj; jest arcykapłanem. Cała władza najwyższych republikańskich urzędów spoczywa w jego ręku; tę władzę wykonuje, ustawy nadaje, reformy wprowadza, nad wszystkimi monarszą rozciąga opiekę. Jest monarchą absolutnym bez tytułu tego, używając władzy dla dobra państwa i ludów. Dowodem czego oddawana mu cześć boska „divus“ czczony, wielbiony za życia.

104. Powszechnodziejowe znaczenie Cezara.

§ 102, 103.

Monarszą ma władzę i odznaki, toga purpurowa, wieniec wawrzynowy, tron złoty, na monetach jego wizerunek, przysięgę składają na jego imię, miesiąc lipiec—Julius, kalendarz jego dzisiaj jeszcze we wschodnim kościele, najdostojniejsi władcy jego imieniem się tytułują — imperator Cezar. Lecz co najważniejsze, wysoko wzniósł się ponad politycznych mężów — jak Alexander W. On bowiem obalił ideę starożytną państwa miejskiego — a śmiało skreślił plan twórczy państwa światowego, nowszego, w szerokim znaczeniu, w jedności władzy silnej, sprawiedliwej dla wszystkich, jedności

prawa, obowiązków i przywilejów wszystkich poddanych i wszystkich ziem w jednych granicach. Ta idea Cezara żyje wciąż aż do naszych czasów.

105. Wojny domowe, ich cele i skutki.

I. Maryusz, Sulla (88—82); chwieje się przewaga demokratyczna, popularów — Maryanów; arystokratyczna, optymatów, Kornelianów; zwycięża partya optymatów, senat, Sulla, wzajemne mordy, zawziętość.

II. Cezar, Pompejus (49—45) zwycięża monarchia Cezara przeciw dyktaturze Pompejusa i senatorskiej republice.

III. 43—31 Chwiejność: monarchia, czy republika.

IV. Monarchia z Oktawianem czy Antoniuszem. Zwycęstwo Oktawiana. —

106. Rzymianin na początku a na końcu republiki.

Wieśniak, rolnik, żołnierz, skromny, dzielny, wytrwały, ofiarny, z poświęceniem, wierzący silnie w bóstwa, religijny, ideałem urząd — tryumf.

Przy końcu: zbogacony, żyje wśród przepychu, wykształcony, wyrafinowany, zepsuty, wielcy właściciele ziemscy na latyfundiach, senatorzy, urzędnicy, (nobilitas); karyerowicze, (homo novus); kupcy, przemysłowcy, kapitaliści, chciwi, okrutni, niesprawiedliwi, (puplikanie); proletaryat ubogi, nędzny, zazdrosny o prawa obywatelskie, przekupny, chciwy łapówek, próżniaczy, zdziczały, chciwy zabaw, krwi niewinnych gladiatorów.

107. Co pomogło Cezarowi w I a Oktawianowi w II tryumwiracie do zdobycia jedynowładztwa.

1. Zręczna polityka, wierność armii, przyjaciół; Cezar ma trybunów, popularów; Oktawian Cicerona, Mecenasa, pisarzy, lud, spragniony pokoju i zabaw.

2. Genialność wojskowa Cezara, której brak u Oktawiana, zastąpił Agryppa.

3. Brak przedsiębiorczości u Krassusa i Lepidusa, stanowczości u Pompejusa i niewytłomaczona lekkomyślność Antoniusa.

4. Republika zresztą przeżyła się, co stwierdził Kato Uticensis.

5. Deprawacja ogólna.

108. Jak starał się Oktawian dojść do władzy?

Młodzieniec 18 letni przybywa do Rzymu po śmierci Cezara. 44 r. Znajduje poparcie, opiekę u Cicerona, senatorów dostaje preturę i dowództwo w wojnie przeciw Antoniuszowi

potem konzulat 42. Należy do tryumwiratu, razem zwalcza morderców Cezara, bierz Italię w zarząd, usuwa Lepidusa, pobija Antoniusa 31.

109. Dlaczego musiała upaść republika rzymska?

Upadek wieśniaków, ubytek ludności w Italii, gospodarstwo na latyfundiach, armie niewolników; obyczajowe zwyrodnienie, przekupstwo, zawziętość stronnictw, mordy, garstka rządzących, masa bez praw, uciskana; upadek władzy, poszanowania prawa, lekceważenie swobód republikańskich. Wodzowie ambitni, chciwi władzy, na czele wojsk zaciężnych, rekrutowanych z proletariatu, bezwzględnie posłusznych. Ogrom państwa, w anarchii pogrążonego. Wyrabia się idea jedności władzy w ręku jednego, rozsądnego, umiarkowanego; idea monarchiczna.

110. Czem Oktawian utrwalił monarchię.

1. § 107. 108.

2. Wyczerpanie, znużenie ogólne, obojętność na sprawy publiczne. Lud żąda widowisk i chleba, „panem et circenses“ i błogosławieństwa pokoju.

3. Zdobywa Oktawian popularność urządzaniem igrzysk, protegowaniem sztuki, nauk, troską o dobrobyt powszechny, przyjaźnią Agryppy, Mecenasa.

4. Podziałem władzy ze senatem, zręczną polityką, i rządem rozsądnym, umiarkowanym; skromnością.

111. Stany i stronnictwa w Rzymie i ich stanowisko społeczne, polityczne.

1. W związku Rzymu są trzy gminy-tribus: Ramnes Tities, Luceres, razem populus Romanus, patrycyusze, rody stare, rządzące. Klienci, potomkowie podbitych, wyzwolenców, cudzoziemców. Plebejusze, podbite ludki dzielnic latyńskich, bez praw, zrównani w 367 r. z patrycyuszami.

2. Od II wojny punickiej nobiles, szlachta urzędnicza, senatorowie, wielcy właściciele ziemscy; ignobiles, nie należący do rodów tych, kto zaś do nich się dostał zwał się „homo novus.“

3. Według ustawy Serwiuskiej jest podział na classes i centuriae, tudzież tribus 4 urbanae, 17 a od 241 35 tribus rusticae. 4 a) Ordo senatorius, najznamienitsi, b) ordo equester, stan rycerski, do którego dostali się przemysłowcy, kupcy, kapitaliści, publikanie. c) Lud, plebs.

5. Od Grakchów są optymaci, zwolennicy rządów senatu — popularzy przeciwnicy.

6. Od I. wojny domowej, Maryanie i Kornelianie, zwolennicy Maryusza i Sulli — walczą pod hasłem republiki demokratycznej lub oligarchicznej.

7. Cezaryanie i Pompejanie.

8. Anarchiści: Katylina, Milo, Klodyusz.

112. Którzy trybunowie odegrali wybitniejszą rolę w historii Rzymu?

Zawiazek trybunatu 494. Przywileje ich; ius auxilii, ius agendi cum plebe, ius intercedendi, prensionis, nietykalność, krzesło i głos w senacie. Terentilius Harsa 462 stawia wnioski na komisję z 5 mężów, celem ograniczenia kryminalnej władzy konsula, za czem przyszło spisanie praw 451 przez Decemwirov. Canuleius: ut conubia cum plebe essent, Gaius Licinius Stolo i Lucius Sextius Lateranus 376 ne quis plus 500 jugera agri possideret, ut alter consul ex plebe crearetur i inne. Od zrównania są zwolennikami senatu. Sempronius i Gaius Grakchus 133—123, dają lex agraria, iudicaria, frumentaria; Livius Drusus 91 r. prawo obywatelstwa dla sprzymierzeńców, Sulpicius Rufus, rozmieszczenie nowych obywateli we wszystkich tribus. Znaczenie trybunów podkopał Sulla, podniósł Pompejusz. Urok trybunatu podniósł się za cesarstwem, ponieważ cesarzowie godność tę piastowali; lecz magistratura osobna przestała istnieć.

113. Ruch naukowy i artystyczny w Rzymie.

Piśmiennictwo: uczą się od Greków, pontifeces piszą roczniki (annales), mnożą się kroniki rodzinne, podczas wojen punickich tłumaczą tragedye, Iliadę, Odysseję; Livius Andronicus, Naevius, Ennius, komedye tworzy Plautus, początki prozy daje Cato Maior; znakomity pisarz Cezar; za Oktawiana jest złoty a za czasów złotego okresu w polityce jest srebrny okres w literaturze, w końcu ojcowie kościoła. Dopiero po wojnach zaborczych urósł ruch artystyczny. Zasługi ma Sulla, Cezar, Oktawian, Nero, Hadrian. Rzym naśladują drobne miasta.

114. Jak Afryka weszła w skład państwa rzymskiego?

Rzym 201 odbiera Kartaginie posiadłości, oddając Maszynisie, 146 r. po zburzeniu Kartaginy tworzy prowincję Afryka, rozszerza ją 106 po wojnie jugurtyńskiej, 31 r. po bitwie pod Actium przyłącza Egipt, za Klaudyusa Mauretanję. Zajął więc północną Afrykę całą po pustynię.

115. Zdobycze terytoryalne Rzymu w epoce cesarstwa?

Nie syt jeszcze zdobyczy, resztki zajmuje w kotlinie śródziemnomorskiej. Za Oktawiana bierze kraje alpejskie po Dunaj, Gallię po Ren; za Klaudyusa Mauretanię, Bretanię; za Trajana Dację, agri decumates (ziemia między Renem i górnym Dunajem) Mezopotamię chwilowo i Armenię.

116. Charakterystyka złotego okresu w cesarstwie.

1. Czas od 96—180. Cesarzowie dojrzali, doświadczeni, rozumni, niezeepsuci, ruchliwi, dbali o dobro państwa, wykształceni: Trajan, Hadryan, Antoninus Pius, Marek Aurelius.

2. Nowe cenne nabytki — Dacja.

3. Ruch naukowy artystyczny — srebrny w literaturze okres.

4. Spokój w państwie, dobrobyt, złagodzenie obyczajów, mniejsze różnice majątkowe.

117. Których cesarzy i za co zwiemy tyranami okrutnymi.

Tyberyusz, Kaligula oszalał, Nero komedyant, Domicjan, Commonus, Karrakala, Heliogabal, Decyus, Waleryanus, Dyoklecjan, okrutni prześladowcy chrześcijan.

118. Czem Dyoklecjan i Konstantyn W. zrestaurowali cesarstwo?

Absolutyzm monarszy, centralizacja, podział ogromnego państwa według systemu współrzędów — nadto podział administracyjny: dycezye, prowincye i reforma wojska, hierarchiczność urzędnicza, chrześcijaństwo.

119. Co ułatwia rozwój romanizacji w państwie rzymskim?

Wyższa kultura, chętnie przyjmowana; szerzą ją urzędnicy, wojsko, kolonie — jeden władca, jedno państwo, jedno prawo, Constitutio Antoniniana 212 r., zwiedzanie Rzymu, sztuka, nauka, stosunki handlowe — podróże, chrześcijaństwo.

120. Dlaczego mimo strasznych prześladowań chrześcijaństwo wzrasta w cesarstwie rzym.

1. Narodzenie Chrystusa Pana za Oktawiana, śmierć męczeńska za Tyberyusza, śmierć męczeńska książąt apostołów 66, w Rzymie rezydujących. Od Nerona prześladowania trwają 250 lat do Konstantyna W. Straszne są niektóre momenty. Boska nauka silniejszą okazała się od potwornych prześladowców, z krwi męczenników nowe wyrastały zastępy wiernych.

2. Ogólne zwątpienie w bogi pogańskie.

3. Silna organizacja kościoła, równość w nim wszystkich, wzajemna miłość bliźniego.

4. Konstantyn W. daje tolerancję. Ujednostajnienie nauki 325 na soborze nicejskim. Teodozjusz kładzie kres praktykom pogańskim.

5. Pisarze kościelni — gorliwość duchowieństwa.

121. Stanowisko senatu w Rzymie.

Senat (senes), naczelnicy rodów (patres) rada przyboczna króla, 100, 300, za Sulli 600, za Cezara 900, za Oktawiana 600. Organ oligarchii, nobilów, ma wielkie doświadczenie polityczne, zbiera się na wezwanie urzędnika wyższego, lecz urzędnicy faktycznie zależni od niego, poważny (zgromadzenie królów — słowa Cyneasza posła Pyrrusowego). Ma sprawy polityczne, skarbowe, sądy de repetundis, (Gajus Grakchus odebrał), potwierdza uchwały ludu, stawia wnioski, ma wpływ na sprawy religijne. Za cesarstwa od Oktawiana czynnik równorzędny z cesarzem — ważne są uchwały senatu, za Tyberyusza wybiera urzędników, za Dyoklecjana zniesiony, przestaje istnieć.

122. Rozwój prawa obywatelstwa w Rzymie.

1. Za królestwa prawo obywatelstwa mają patrycyusze, powiększa się koło przez utworzenie „gentes minores“ — Servius Tullus rozszerza prawo na plebejów — które jednak tracą z nastaniem republiki.

2. Stopniowo wywalcza ją trybunowie.

3. Po zjednoczeniu Italii należy się prawo obywatelstwa sprzymierzeńcom — zazdrosni Rzymianie odmawiają, dając tylko ius latinum; Grakchowie, Livius Drusus walczą dla nich.

4. Sulla potomków proskrybowanych pozbawia prawa 83. Pompejus przywraca 70. Cezar prawem hojnie szafuje nawet i po prowincjach.

5. Za cesarstwa zatacza co raz szersze kręgi, aż w 212 r. po Chr. „Constitutio Antoniniana“ równa wszystkich wolnych. Prawdziwą jednak równość daje chrześcijaństwo — kościół katolicki.

123. Obraz walk Rzymian z Germanami.

113—101. Cymbrowie, Teutonowie — zwycięzca Maryusz. 58—52 — W granicach Gallii Cezar. —

Od Oktawiana trwa walka wciąż z małymi przerwami. Druzus, Tyberyus, Varrus, Germanik, Marek Aurelius, Commodus, Decyus, Waleryus.

Za Honoryusza wpada Alaryk 410, potem Ataulf, Genzerik 455, Odoaker głosi się królem rzymskim, a prowincje stają się królestwami germańskimi.

124. Jak Germanowie opanowują cesarstwo rzymskie.

1. Gwałtem, z orężem w rękę: Cymbrowie, Teutonowie 101. Markomanowie, Wizygotowie, Burgundowie, Ostrogotowie, Swewowie, Wandalowie, Frankowie.

2. Przez kolonat zwolna, systematycznie na roli.

3. Przez służbę w wojsku, bo Rzym dla braku własnych rekrutów chętnie bierze Germanów na żołd, z Germanów składa się większość wojska, z Germanów rekrutują się pierwsi dostojnicy, naczelnicy, wodzowie. Arbogast, Stylich, Rufinus, Odoaker.

125. Okoliczności towarzyszące zburzeniu ważniejszych miast w starożytności.

Sybaris 510. Sardes 504, Milet 500. Eretria 490. Ateny 480. Plateje 422. Rzym 396. Amfipolis 357. Olint 348. Teby 335. Tyrus 332. Persepolis 331. Sagunt 218. Syrakuzy 212. Korynt 146, Kartago 146. Numantia 133. Jerozolima 71. (Podać tło historyczne).

126. Reformy wojskowe w Rzymie i ich następstwa

1. Serwius Tullus — powszechna służba wojskowa, zwiększenie armii, za czym poszło złączenie Italii.

2. Furius Kamillus — ujednolicienie armii — podział na legiony, ulepszenie broni, manipuły, centurie, udoskonalenie obozów.

3. Maryusz — rekrutacja, żołd, rzemiosło wojskowe — armia wodzowi oddana — naczelnik wódz i armia stają się czynnikiem politycznym, idea monarchiczna.

4. Oktawian — wojsko legionarne, auxiliarne, ochotnicze, pretoryanie z kilku tysięcy w samym Rzymie — Cesarzowi oddana armia — w imieniu jego dowodzą legaci — Pretoryanie stają się plagą, cesarzów mordują i wybierają; absolutyzm militarny.

5. Konstantyn W.: ministerium wojny, wojsko terytorialne, nadworne, liniowe, straż przyboczna. W armii są Germanowie, którzy sprawdzają upadek Rzymu.

127. Rozwój pojęć religijnych u Rzymian.

Bóstwa aryjskie rolnicze, wojskowe, domowe, abstrakta: virtus, honos, terminus — zabobony. Z tem łączą się uroczystości, auspicia, haruspicia — powstają kollegia kapłańskie.

Wpływają do Rzymu bóstwa greckie, mitologia, w miarę podboju ludów i liczba bóstw wzrasta — wszystkie zdoby-

wają prawo obywatelstwa, za tem idzie zamieszanie, zabobony, niewiara, filozofia stoicka, epikurejska. Nad wszystkim zaskwitła objawiona, najdoskonalsza religia Chrystusowa.

128. Rozwój urzędów w Rzymie.

1. Za królów liczba nieznaczna, dowódcy wojska — trybunowie, urzędnicy do ścigania morderców, quaestores paricidii, kwestorowie skarbu, tj. skarbnicy.

2. Za republiki: konsulowie, dyktatorowie, trybunowie ludowi, wojskowi, cenзорowie, pretorowie, edylowie — (czas ich powstania i towarzyszące okoliczności podać). Podług rangi: Urzędy mniejsze (edyl), urzędy większe (konsul) zwyczajne, np. konsul, nadzwyczajne, np. dyktator, kurulne, np. konsul, niekurulne, (edyl). Po miastach są urzędnicy sądowi, administracyjni. Za cesarstwa: Praefectus urbi, praetorio, vigilibus, annonae; za Hadryana urzędy dworskie, consilium principis, za Dyoklecjana, Konstantyna W. jest mnóstwo urzędników, ministerium — hierarchia urzędnicza.

129. Jak tworzy się jedność świata starożytnego pod panowaniem Rzymu?

1. Terytoryalnie: Rzym, osada nad Tybrem latyńska, zwolna łączy ze sobą sąsiadów, jednoczy Italię § 79, w wojnach zaborczych kotłinę śródziemnomorską § 90.

2. Politycznie: zrazu monarchia, następnie republika, dwaj konsulowie, senat, a po prowincjach osobni władcy prokonsulowie, propretorowie — wszelkie niemal urzędy trwają, jeden rok. Próba monarchii za Sulli, dyktatura 3 letnia — za Cezara monarchia zupełna kilka lat — po przerwie stale monarchia od Oktawiana; jeden monarcha skupia w swej osobie władzę najwyższych republikańskich urzędów, nieśmiało początkowo obok senatu, przy pomocy pretoryanów, wojska. Od Dyoklecjana jeden jest absolutny monarcha, cesarz i państwo to jedno. Jeden centralny rząd, ministeria — biurokracja, jeden skarb, który pokrywa potrzeby państwa i ściaga podatki.

Kulturalnie: różne kultury uległy wyższej — tak, że za Oktawiana jest jedna kultura grecko-rzymska.

Etnograficznie: rozmaite ludy zlatynizowały się, tworząc jeden naród rzymski, z mową łacińską przeważnie.

Prawo: Ustawa serwiańska, 12 tablic, normy prawne pretorów, — prawo miejskie Cezara — edictum perpetuum Hadryana.

Prawo obywatelstwa: zrazu mają tylko patrycyusze, od 367 plebejusze, prawo latyńskie przygotowuje niejako do

obywatelstwa czynnego, dostają w nagłych, wyjątkowych wypadkach jednostki, prowincye — sprzymierzeńcy w 90 r., wszystkich równa „constitutio Antoniniana.“

Religia: bóstwa łatyńskie, stopniowo wchodzą greckie, wschodnie — wszystkie bogi pogańskie nareszcie dostają równouprawnienie. W końcu zajaśniała najdoskonalsza religia chrześcijańska, za Konstantyna W. mająca równouprawnienie, za Teodozjusza W. 380 r. państwowa, jednocy wszystkich w braterstwie i miłości.

130. Dlaczego cesarstwo rzymskie musiało upaść?

1. Po epoce zwycięstw, uniesienia, nastał czas zbytku, auzt, rozrzutności, zepsucie obyczajów, degeneracya, ubytek ludności wiejskiej, ucisk podatkowy.

2. Szaleństwa cesarzów, walki o tron, gospodarka pretoryanów w Rzymie, absolutyzm wojskowy.

3. Podział państwa na części.

4. Germanowie rozsadzają glinianego molocha.

5. Brak Rzymowi siły asymilacyjnej, starożytność pogańska przeżyła się, nic już nowego nie stworzy przy ogólnym upadku ducha w życiu publicznym, przy obojętności na sprawę państwa, (Grecya).

131. Znaczenie Rzymu w dziejach,

1. Polityczne: zjednoczył świat starożytny — stworzył wzory administracyi, wojskowości, praw, urządzeń państwowych.

2. Kulturalne: jednoczył kulturę ludów, przetrwał, udoskonalał rozszerzał.

3. Cywilizacyjne: przyjął grecką cywilizacyę, dorzucił swe cenne oryginalności, rozwinął cywilizacyę łacińską, — dał najlepszy alfabet.

4. Religijne: po kultach pogańskich przyjął najwznioślejszą, najpiękniejszą religię chrześcijańską i rozszerzył ją, utworzył jeden powszechny kościół, który wszystkim daje prawa człowieka, wszystkich uważa za członków jednej rodziny.

X. Papiestwo.

132. Rzym, miasto papieży.

1. Rzym, pierwsza gmina chrześcijańska, zorganizowana przez św. Piotra i Pawła, krwią ich, w śmierci męczeńskiej przelaną, okupiona 64 r. za Nerona.

2. W zamęcie powszechnym V i VI wieku tylko papież czuwający nad Rzymem, bronią (Leon W. wobec Attili 452,

Genzeryka 455, Grzegorz W. 590—604.) ojcowską opieką otaczają.

3. Mimo przynależności pozornej do cesarstwa wschodniego ludność uważa papieży za zwierzchników, nawet urzędnicy cesarscy im ulegają w myśl podania, że Konstantyn W. darował go papieżom.

4. Pepin Mały darowiznę z Rzymu i okolicy pomnożył 756 r., Karol W. zatwierdził 774, a Karol Łysy 875 za koronę cesarską, otrzymaną z rąk papieża Jana VIII odwołał namiestników swoich z Rzymu. Następne wieki sankcyonowały ten stan. Wiktor Emanuel odebrał 1870 r.

133. Zawiazek państwa kościelnego.

1. Zob. § 2. Pepin mały dodał do Rzymu papieskiego Pentapolis i Rawennę z exarchatem 756 r. Karol W. zatwierdził 774. Ten stan przetrwał do 1860 tj. do zjednoczenia Włoch. Zabór państwa kościelnego jest gwałtem dokonany przez mocniejszego.

134. Znaczenie papiestwa w średnich wiekach.

Z ogólnego pogromu w czasie wędrówek narodów kościół wyszedł cało pod kierunkiem widomej głowy papieża. Doniosłe znaczenie ma papiestwo w dziejach świata, ludzkości.

1. Religijne: szerzy chrześcijaństwo, organizuje kościoły, (Grzegorz W. 590—604, w Anglii, Sylwester II 1000 we Węgrzech), zwalcza herezyę, arianizm za Grzegorza W., Albigenzów za Innocentego III 1198—1216; lollardów w Anglii po r. 1365, husytów w Czechach po r. 1414.

2. Polityczne: Opiekuje się Rzymem, Włochami, broni przed najazdami (Leon W., Grzegorz W.) zakłada państwo kościelne §§ 1, 2, wskrzesza cesarstwo zach. 800, wprowadzając zasadę panowania nad światem dwóch głów tj. władzy duchownej i świeckiej, rozdaje korony, sankcyonuje przepisy wychowania rycerstwa, bierze w obronę ludy krzywdzone, popiera dążności narodowe, zyskuje hegemonię niemal w całej Europie, wydaje wyroki w sporach (Innoncenty III), wywołuje krucjaty i popiera, nawołuje do krucyat przeciw Turkom Osmanom. W XIV w. słabnie papiestwo, popada w niewolę babilońską 1309.

3. Kulturalne: szerzy oświatę, naukę, utrzymuje szkoły, uświetnia nabożeństwa (śpiewy gregoryańskie); zakony znów piszą kroniki, roczniki, uczą rzemiosł, gospodarstwa i t. d.

135. Stosunek wzajemny papiestwa i cesarstwa w średnich wiekach.

Od koronacyi Karola W. na cesarza, 800 r. istniała za-

sada średniowieczna dwóch najwyższych władz tj. świeckiej, która ma duchownej używać opieki, a ta dodawać świeckiej blasku. Karolingowie trzymali się przeważnie tej zasady. (Karol W. bronił Leona III w Rzymie, Lotaryusz II poddał się sądom Mikołaja I, Karol Łysy zrzekł się Rzymu). Cesarzowie z Niemiec zato gotowi byli zawsze podporządkować papieży pod swą władzę (Otto I, Henryk III, Henryk IV, Fryderyk I, Henryk VI Fryderyk II). Czasem ulegali papieżom — często jednak starali się o samodzielność i nawet przewagę. (Mikołaj I 858, Grzegorz VII 1077, Innoncenty III 1215, Innoncenty IV 1250). Za broń w tej walce służyły papieżom wojska własne, sprzymierzeńców; skuteczniej jednak od wojsk działało wyklęcie, zwolnienie poddanych od posłuszeństwa, interdykt.

136. Walka papieży w obronie niezależności kościoła.

1. Średniowieczna była zasada o dwóch panujących głowach nad światem tj. papieża i cesarza, lecz wnet przyjęło się mniemanie, że stosunek władzy świeckiej do duchownej jest taki, jak światło słońca do księżyca, a duszy do ciała.

2. Pod wpływem feudalizmu popadło duchowieństwo w zależność świecką; stąd I okres walki (Grzegorz VII — Henryk IV) kończy się ugodą wormacką 1122. II okres wojny między Fryderykiem I a Alexandrem III, zakończony pokojem w Wenecji, zwycięstwem papieża 1177. III okres najdłuższy i najporeczywszy (Grzegorz IX, Innoncenty IV — a Fryderyk II, Konrad IV) spowodował zupełny upadek Hohenstaufów, poniżenie cesarstwa 1254. Uległo atoli papieństwu w sporze z królami Francji (Bonifacy VIII i Filip IV) 1303 i popadło w niewolę babilońską. W XVI w. chwyta za oręż Juliusz II 1511, Klemens VII 1527, Paweł IV 1558, przeciw barbarzyńcom z za Alp tj. Francuzom i Hiszpanom.

137. Których władców obdarzali papieży koronami w średnich wiekach?

We Frankonii Pepin Mały 751 r. Karol W. dostał cesarską 800 r. i od tego czasu władcy z Francji czy z Niemiec od 962 koronują się w Rzymie z małym wyjątkiem. Ustał ten zwyczaj zupełnie po Karolu V.

W Bułgarii dostał Bogorys 864 od pap. Mikołaja I.

We Węgrzech Stefan 1000 od Sylwestra II.

W Anglii Wilhelm Zdobywca 1066.

Henryk II po r. 1170 i Jan Bez Ziemi we Francji.

W Neapolu i Sycylii Robert Gwizgard 1059, Karl Andegaweński, wróg Hohenstaufów 1266,

Karol Robert 1307 koronę węgierską.

W Serbii Stefan II Nemanicz od Innoncentego III 1204.

W Hiszpanii królestwa Kastylii, Aragonii, Portugalii w XII w.

Z Polski udawano się po korony dla Bolesława W.

Władysława Łokietka.

Innoncenty IV dał korony Mendogowi na Litwie 1252, Danielowi na Rusi 1254.

138. Co obniżało powagę i władzę papieństwa w średnich wiekach?

Spory stronniectw w Rzymie, agitatorzy, interwencja cesarzy, wpływ ich na wybory papieży do r. 1059, wybór antypapieży. Walka Bonifacego VIII z Filipem IV i zwycięstwo króla 1303, za tem poszła niewola babilońska 1309—1377, a wtedy wybuchły zaburzenia w państwie kościelnym, brak dochodów z niego, ogólne niezadowolenie z powodu annat tj. opłat od duchowieństwa, i rezerwacyj tj. nadawania beneficjów swego dworu duchownym nieprawnie. Elektorowie niemieccy odmówili papieżowi prawa zatwierdzania elekta 1338 a parlament angielski zrzucił zależność lenną i zabronił wysyłki opłat 1365; wystąpienie Wyklifa 1367, Husa 1414, schizma zachodnia 1378—1414, sobór Bazylejski 1431. — Aż sobór Florencki i unia 1439 podniosły urok papieski na pewien czas.

139. Dlaczego papieży nie mogli zapobiedz schizmie wschodniej?

Po podziale politycznym, dokonany przez Teodoryusza W. 395 r. na połowę wschodnią i zachodnią, część wschodnią rozwija się samodzielnie, przez utratę prowincji zacieśnia się, staje się w VIII w. greckim państwem, gdzie tylko grecki panuje język, kultura i obyczaj.

W sprawach religijnych odrębny styl bizantyński, grecki obrządek, zależność biskupów od cesarzy — wskutek czego powstają spory religijne, herezye (obrazobórstwo za Leona III 717—741) Focyusz wyklął papieża Mikołaja I 867 za nieuznanie go patriarchą. Poprawił się później stosunek, aż patriarcha Michał Cerularyusz zerwał 1054 a nienawiść do obrządku zachodniego ustaliła schizmę.

140. Okresy najwyższej potęgi i chwały papieństwa w średnich wiekach.

Za Mikołaja I 858—867, utwierdzenie zwierzchności papieskiej nad całym zachodem; za Jana VIII 876, gdy Karol Łysy zrzekł się świeckiego zwierzchnictwa nad Rzymem, stan ten utrzymał się do połowy XI w., gdzie cesarz Henryk III zdobył przewagę.

Po Hildebrandzie Grzegorz VII, w konkordacie wormackim 1122 kościół uzyskał niepodległość a papież był naczelnikiem najwyższym chrześcijaństwa zachodniego. Cały okres krucyat 1099—1270 — Nadewszystko panowanie Innoncentego III 1198—1216.

141. Wpływ papieża na krucyaty.

Skargi na ucisk chrześcijan przez muzułmanów w Ziemi św. wywołały w Europie zapal wojenny, aby Palestynę odebrać niewiernym. Papież Urban II w Clermont 1095 zachęcił rycerstwo do I wyprawy krzyżowej. Za sprawą słynnego zakonnika św. Bernarda wyprawił się Konrad III 1147 z Niemiec i Ludwik VII z Francji.

Gdy królestwu Jerozolimskiemu zagroziło wielkie niebezpieczeństwo, papieństwo głosiło nową krucyatę III — i na pokrycie kosztów nałożyło na całe duchowieństwo opłaty (dziesięcina saladynowa).

Innoncenty III całe chrześcijaństwo nawoływał do krucyat — monarchów i rycerzy (IV krucyata 1204). Fryderyka II aż klątwa Grzegorza IX zmusiła do krucyaty VI. Papieże sankcjonowali zakony rycerskie, mające na celu walki.

142. Stosunek papieństwa do Anglii w średnich wiekach.

Religijny: Grzegorz W. misję wysyła — (św. Augustyn).

Polityczny: z pobudek papieskich podjęli wyprawy Kanut W. 1015, Wilhelm Zdobywca 1066, Henryk II za zabicie Tomasza Beketa 1170, obłożony klątwą — staje się wasalem pap., wyprawia się do Irlandyi, kościół irlandzki oddaje papieżowi, za co ma tytuł króla Irlandyi.

Jan Bez Ziemi otrzymał koronę jako lenno papieskie 1213. Ten wpływ silny na stosunki angielskie upadł podczas niewoli babilońskiej 1309—1377.

143. Co Rzym zawdzięcza papieżom?

Użyczają opieki ojcowskiej, obrony przed krwiami chciwymi najeźdźcami; Leon W. Attyłę 452 od pochodu na Rzym wstrzymał, przed rzezią wandalą ocalił 455. Grzegorz W. 590—604 dwukrotnie przed Langobardami obronił. Dzięki papieżom Rzym jest stolicą świata, najsłynniejszym ogniskiem nauki, sztuki, niewyczerpaną skarbnicą wiedzy (zbiory watykańskie), siedzibą uczonych, badaczy, artystów; jest celem pielgrzymek, które niosą Rzymowi i Włochom nieprzeliczone sumy dochodów.

Zresztą tych codziennych łask, dobrodziejstw, które z ojcowską hojnością sieje papież, ani zliczyć ani odgadnąć niepodobna.

XI. Włochy.

144. Dlaczego Włochy nie stanowią jednolitego państwa aż do XIX w.?

Rzymianie silną władzą polityczną, wojskową, wysoką kulturą, organizacją umieli stworzyć jedność. Po upadku 476 r. ten niewielki kraj rozbił się na kawałki.

Przyczyny: Ludność różnorodna pochodzeniem, kultura — Rzymianie, Germanowie (Herulowie, Rugiowie, Ostrogotowie, Langobardowie), Arabowie. Krótkotrwały był państweczek Odoakra, Teodoryka, Langobardów, to znów przelotne panowanie Justyniana I (wiek V—VIII).

Od połowy VIII w. wpływ frankoński na północy a w środku państwo kościelne dzieli półwysep na część północną i południową. Wpływ niemiecki (962—1268) ogarnia początkowo Włochy północne, państwo kościelne, a we Włoszech południowych państwo Normanów od Fryderyka I do wymarcia Hohenstaufów 1268. W wiekach XIII, XIV, XV i dalszych walczą o pierwszeństwo Hiszpania, Francja — (królowie aragońscy i andegawieńscy), a we Włoszech północnych tworzą się różne organizmy (rzeczposp. Florencyja, Wenecya, Genua, Piza i księstwo Medyolan i inne).

W czasach nowszych krzyżuje się wpływ hiszpański z francuskim do 1544, ustalił się hiszpański do 1714.

Po podziale sukcesyi hiszpańskiej — przybył wpływ burboński, sardyński, austriacki. Wszystkich zmiata Napoleon I na krótki czas utworzeniem rzeczypospolitej włoskiej, następnie królestwa włoskiego z wyjątkiem Neapolu i Rzymu. Po upadku Napoleona I dawne wracają stosunki, aż idea narodowości i jedności dokonała dzieła 1860 r.

145. Dlaczego Włochy w XV i XVI wieku, mimo rozbitcia politycznego, górujące zajmują stanowisko w Europie?

Nadzwyczaj żywy panuje ruch na wszystkich polach życia politycznego, kulturalnego.

1. Są tu liczne i różnorodne organizmy polityczne: królestwo Sycylii i Neapolu, państwo kościelne, księstwo Medyolan, arystokratyczna rzeczpospolita Wenecya, demokratyczna Florencyja. Częste zatargi zniewalają do werbowania armij najemnych kondotierów, wyrabia się inżynieria, artyleria, sztuka wojenna. Znow dla utrzymania równowagi politycznej zawierają koalicje, przymierza, kształcą się polityka, dyplomacya.

2. Jest tu ognisko przemysłu: farbiarstwo sukna, aksamity, jedwabie, szkło, biżuteria (Medyolan, Wenecya, Florencyja).

3. Ognisko handlu europejskiego. *a)* Genua nad zat. Liguryjską trzyma handel na zach. Medyolan na lądzie z Flandryą, Wenecya na wsch. utrzymując emporia w Alexandryi, Palestynie, Konstantynopolu. *b)* Banki, lombardy, weksle, floreny, dukaty — środki, ułatwiające handel.

4. Ognisko nauki, odrodzenia i humanizmu. *a)* Pierwsi pionierzy Dante, Petrarka, Boccacio — i inni. *b)* Uniwersytety Bolonia, Padwa, Salerno, *c)* Bursy, kolegia.

5. Sztuka *a)* architektura, rzeźba, malarstwo: Brunellesco, Ghiberti, Bramante, Michał Anioł, Leonardo, Rafael — *b)* Przemysł artystyczny Benvenuto Cellini.

6. Protektorowie, papieże w Rzymie, Medyceusze we Florencji i inni książęta.

7. Wielki napływ do Włoch, naśladownictwo wszystkiego, co włoskie, język, strój, zwyczaje. Cała niemal Europa kształci się na wzorach włoskich.

146. Włochy, ognisko nauk i sztuk w XV, XVI w.

1. Włochy, ziemia klasyczna z bogactwem dawnej nauki i sztuki, zwróciły się ku badaniu starożytności.

2. Pierwsi pionierzy odrodzenia, humanizmu.

3. Zastęp uczonych, malarzy, rzeźbiarzy, poetów.

4. Protektorowie możni, papież Pius II, Leon X, Medyceusze, książęta we Ferrarze i inni, którzy dostarczają pracy.

5. Środki: szkoły, kolegia, biblioteki — sztuka drukarska, zob. § 145.

147. Walka o Włochy w XVI. w.

W XV i XVI w. były Włochy niezmiernie bogate z powodu handlu rozległego, wysoko rozwiniętego przemysłu; celowały oświata, nauka, sztuka § 146. Gdy dodamy wyborne warunki fizyczne (położenie, klimat, glebę) a polityczną słabość (rozdrobienie), zrozumiemy pokusy i wysiłki wielkich sąsiednich potęg o ich podbój.

1. Francya: Karol VIII 1494, Ludwik XII 1500, 1512, Franciszek I 1516, usiłują zająć Neapol, Medyolan z tytułu powinowactwa z Andegawenami neapolitańskimi i Viscontymi w Medyolanie.

2. Hiszpania: Ferdynand Katolicki 1500, Karol I (jako cesarz Karol V) 1525—1544, Filip II 1558.

3. Papieże usiłują barbarzyńców wyprzeć, Liga św. Juliusza II 1511, Klemens VII 1529, Paweł IV 1558.

4. W I dobie utrzymali się Francuzi na północy, Hiszpanie na południu, papieństwo w środku; w drugim okresie wyłącznie są Hiszpanie (z wyj. państwa kościelnego), od 1525—1714.

148. Jak Włochy weszły w skład monarchii hiszpańskiej a następnie austriackiej?

Neapol i Sycylię zabrał po Hohenstaufach gwałtem Karol Anjou. W niesporach sycylijskich 1282 Piotr aragoński, krewny Hohenstaufów opanował Sycylię — Alfons V 1440—1458 Neapol po wymarcu Andegawenów neapolitańskich. Kusił się Karol VIII i Ludwik XII o Neapol — utrzymał się jednak król hiszpański (zjednoczonej Aragonii i Kastylii) Ferdynand Katolicki 1500. Dalszych podbojów dokonał Karol I (V) 1525—1544, i Filip II 1558. Ten stan został do wymarcia Habsburgów hiszpańskich 1700. Po sukcesyjnej wojnie hiszp. 1714 wzięli Włochy Habsburgowie austriaccy, z wyjątkiem naturalnie państwa kościelnego i zachodniej Lombardyi.

149. Co wpłynęło na zjednoczenie Włoch w XIX w.?

Od upadku państwa rzymskiego 476 r., jest półwysep Apeniński podzielony na szereg państw. § 144. Częściowo jednoczy go Hiszpania w XVI w. (Ferdynand Katolicki Karol V.) Od rozbioru Hiszpanii 1713, jest przeważnie w rękach Austrii. Traci jednak południowe posiadłości 1738 r. dla Burbonów hiszpańskich w wojnie sukcesyjnej polskiej, a we Włoszech północnych książę Sabaudyi i Piemontu a król sardyński, właściciel zach. części Medyolanu staje się groźnym antagonistą Austrii, czyha na sposobność zaboru. Wiek XIX przynosi stopniowo spełnienie nadziei. Okoliczności, towarzyszące temu dziejowemu wypadkowi, są: *a)* po kongresie wiedeńskim pod wpływem romantyzmu wyrosła idea narodowości, wolności, równości konstytucyjnych wywołuje rewolucje (we Włoszech tajny związek Carbonaryuszów). *b)* Po rewolucji lipcowej 1830 w Paryżu organizuje Mazzini Młodą Italię — dla zjednoczenia Włoch w republikę demokratyczną. *c)* Rok 1848 rzuca hasła odrodzenia, wyzwolenia Włoch z pod obcego jarzma a skonfederowania pod zwierzchnictwem Piusa IX 1846—1878. *d)* Zapał ten wyzyskał król sardyński, Karol Albert nadaniem konstytucyi w swem państewku i napadem na wojska austriackie w Lombardyi. Chociaż przegrał i ustąpił 1849 przecie oglądano się na Piemont, stamtąd wyczekując urzeczywistnienia pragnień. *e)* Hr. Cavour rządca w Piemontcie jest twórcą zjednoczenia, dzięki sprzymierzeńcowi Napoleonowi III, który wygrał pod Magento i Solferino 1859 i Lombardję przez Austryę odstąpioną we Villafranca dał królowi sardyńskiemu; równocześnie Garibaldi zajął Sycylię i Neapol a wojsko sardyńskie państwo kościelne. *f)* Głosowanie powszechne oświadczyło się za przyłączeniem do Piemontu a pierwszy parlament w Turynie 1861 r. uchwalił

Wiktorowi Emanuelowi tytuł króla zjednoczonych Włoch. g) W r. 1866 neutralność Francji i przymierze Prus dały, mimo klęski, Wenecję. h) W r. 1870, 20 września zabrał Wiktor Emanuel papieżowi jeszcze pozostały od 1860 r. Rzym, który zamienił na stolicę państwa i swą rezydencję.

XII. Hiszpania.

150. Jak się tworzy królestwo hiszpańskie w śr. wiekach?

Do prowincji rzymskiej „Hispania“ napływali od V w. Germanowie: Swewowie, Wandalowie, Wizygotowie, Ostrogoci — państwo Wizygotów i Swewów.

711 r. wpadli Arabowie — Chalifat Kordubeński,

W XI w. okres bohaterskich walk z Arabami, — powstaje królestwo Kastylji, Leonu, Aragonii; Innocenty III daje korony poszczególnym władcom.

W XV w. małżeństwo Izabelli Kastylskiej i Ferdynanda Aragońskiego 1479—1516, formuje monarchię hiszpańską przez zjednoczenie Kastylji, Aragonii i innych części, przez reformy polityczne, administracyjne, kościelne (Ximenes) i przez zupełne pokonanie Maurów 1492 — a przez odkrycie nowego świata środkami i ludźmi swoimi zdobywa bogactwa i chwałę.

151. Uzasadnić jak Hiszpania zdobywa pierwsze stanowisko na początku XVI wieku.

1. Małżeństwo Izabelli Kastylskiej z Ferdynandem Aragońskim — ich dobre rządy, reformy.

2. Odkrycia w nowym świecie — wzrost bogactw.

3. Reformy kościelne.

4. Związek z Habsburgami, wybór Karola na króla hiszpańskiego i cesarza.

5. Zwycięstwa Karola I nad Francją i zajęcie całych Włoch.

6. Chwilowy związek z Anglią i zwycięstwo nad Francją zakończone pokojem w Cateau Cambresis 1559 za Filipa II.

7. Rozwój floty, armii, — rolnictwa, przemysłu, handlu, piśmiennictwa i sztuki. —

152. Wykazać mocarstwowe stanowisko Hiszpanii w pokoju Cateau Cambresis 1559 à Vervins 1598.

Na wzrost potęgi hiszpańskiej pracowali Izabella, Ferdynand Katolicki, Karol V. Filip II już odziedziczył świetną i wielką Hiszpanię, garść sławy dorzuciły zwycięstwami jego wojska we Włoszech i we Francji; a pokój w Cateau Cambresis 1559 ustalił dla Hiszpanii imię — pierwszej potęgi na zachodzie.

Wystarczyło lat 40 aby ta pierwsza niezaprzeczenie potęga stała się drugorzędnym państwem przez złą gospodarkę, politykę, liczne, niszczące wojny.

153. Co zniewoliło Filipa II do wystania Wielkiej Armady na Anglię?

Elżbieta zrywa przymierze z Hiszpanią, odrzuca propozycje małżeństwa; Anglia przygniata ekonomicznie, napada kolonie, korsarstwem zabiera floty srebrne, płądruje miasta nadbrzeżne; pomaga z buntowanym Holendrom, wspiera protestantów, ścina Maryę Stuart, która prawa do korony angielskiej przekazuje Filipowi II. Ten, aby pomścić urazy, śmierć Maryi Stuart, powetować straty, wyswobodzić się z pod przewagi angielskiej, wezwany przez papieża, wysyła „Armadę“ na Anglię — fiasko 1588.

154. Co zrujnowało monarchię hiszpańską za Filipa II.?

1. Usposobienie Filipa II: brak talentu, zęczności, szybkości w decyzji, brak polotu, poglądu, inicjatywy, rycerskości.

2. Niezdrowe stosunki: wyjeżdżają do Ameryki dla bogactw; upada rolnictwo, handel, przemysł.

3. Walka z Moryskami, Niderlandami, Anglią, Francją.

4. Straty kolonialne.

155. Dlaczego musiała wybuchnąć sukcesyjna wojna hiszpańska?

1. Antagonizm burbońsko-habsburski.

2. Wymarcie Habsburgów starszych w linii męskiej 1700 na Karolu II.

3. Starania Ludwika XIV i Leopolda I około zajęcia krajów hiszpańskich.

4. Ludwik XIV lekceważy układy z Wilhelmem III, królem angielskim.

156. Następstwa wojny sukcesyjnej hiszpańskiej.

1. Rozbiór Hiszpanii —

2. Przymierze hiszpańsko-francuskie.

3. Nowi królowie: sardyński, pruski; elektor hanowerski.

4. Wpływ austriacki we Włoszech i antagonizm sardyński.

5. Ruina Francji, zawiązek rewolucji wielkiej.

6. Wzrost Anglii przez pozyskanie kolonii, (Akadya, nad zat. Hudsonską, w Europie Gibraltar i port Mahon), przez silny rozwój angielskiego handlu w koloniach hiszpańskich, portugalskich; przez unię ze Szkocją pod tytułem Wielka Brytania 1708 za Anny.

7. Wzrost potęgi holenderskiej

157. Jakim sposobem Hiszpania zyskała a jakim utraciła Niderlandy północne?

1. Małżeństwo Filipa Pięknego z Joanną przyniosło Hiszpanii Niderlandy bogate, jeszcze więcej kwitnące za Karola I.

2. Lecz już za Filipa II utraciła je złą, nietaktowną polityką króla — gwałtowną herezją, terorem ks. Alby, niedołążną administracją namiestników (z wyjątkiem ks. Farnese), silnem poparciem całego obozu protestanckiego pod naczelnictwem Elżbiety z Anglii.

3. Pierwsza forma zerwania w Dortrecht 1572 jest łagodna, druga ostra w Utrecht 1579, trzecia rezolucja wypowiada posłuszeństwo królowi 1581 a pokój Westfalski 1648 uznał niepodległość Niderland.

158. Czem Hiszpania zwracała na siebie baczną uwagę Europy w XVII i XVIII w.?

Armia bitna, bierze udział w walkach środkowej Europy tj. w wojnie 30 l., w wojnie z Francją do pokoju Pirenejskiego 1659. Stosunek do Ludwika XIV i walki z nim zakończone stratą — Wymarcie Habsburgów i podział — Na tronie hiszpańskim zasiadają Burbonowie i ściśle trzymają przymerze z Francją — Habsburgów austriackich z Włoch południowych wypierają; w XIX w. walka głośna z Napoleonem. Literatura (Lope de Vega 1635, Calderon 1681) sztuka (Murillo, Velasquez) wywiera wielki wpływ. Przyjmuje się racjonalizm, powoduje wypędzenie Jezuitów.

XIII. Arabia.

159. Dlaczego potęga Arabów szybko wzrosła i upadła szybko?

1. Religia Mahomeda wzniciła fanatyzm, parła do wojny św. przeciw niewiernym.

2. Chalifowie gwałtownie szerzą podboje w Afryce i Azji.

3. Wskutek słabego oporu ludności napadanej, niedośćwa bizantyńskiego rządu.

4. Podbitym dają Arabowie swobodę w zarządzie lokalnym, o wyznanie się nie troszczą.

Musiła wnet zachwiać się potęga Arabów a) wskutek nadmiernej rozciągłości, b) dla braku skonsolidowania ludów ujarzmionych, c) rozłamu na chalifaty, d) chęci używania zdobytych bogactw, e) fatalizmu, f) najazdów Turków Seldżuków, Osmanów, Mongołów. To w Azji — a w Europie z powodu zjednoczenia chrześcijan do walki z muzułmaństwem.

160. Wpływ Arabów na Europę.

Polityczny: w obronie przed Arabami wyrabia się jednoczenie Hiszpanii; religijny: zjednoczenie religijne. Chrześcijanie uważają się za jedną rodzinę w przeciwstawieniu do islamu; wojskowy: wzniesła zapal wojenny, gotowość bojowa; powstają zakony rycerskie w Hiszpanii, w ziemi św.; kulturalny: chrześcijanie szukają nauki, sztuki w źródłach arabskich, zwłaszcza w Kordowie. Zapoznają się z kulturą rolną, przemysłem, skarbowością.

161. Które ludy po Arabach szerzą islam?

1. Turcy Seldżukowie, wiek XI. Togrol Beg jest księciem ksiąząt.

2. Mongołowie po obaleniu chalifatu bagdadzkiego 1258 r.

3. Turcy Osmanowie od XIII w. a z nimi Tatarzy.

162. Udział Arabów w rozwoju kultury.

1. Początkowo grożą zalewem barbarzyńskim, zniszczeniem chrześcijaństwa.

2. Kultura materyalna: przemysł, handel, rolnictwo (rośliny południowe).

3. Cywilizacja: nauka — filologia, historia, filozofia, medycyna, algebra, matematyka, chemia, fizyka, architektura.

4. Ogniska: Bagdad, Kordowa. Protektorowie: Harun al Raszyd,

163. Znaczenie Arabów w dziejach.

Dają wyznanie islam, erę, tworzą wielkie zdobywcze państwo w Azji zach., w Afryce północnej; częściowo w Europie na półwyspie Pirenejskim; usiłują zdobyć Konstantynopol i morze Śródziemne zamienić na arabskie. Dla udaremnienia tych zachcianek jednoczy się świat chrześcijański i przejmuje się zapalem do walki w obronie religii Chrystusa i kultury europejskiej. Wielkie zasługi mają Arabowie w kulturze, § 162.

XIV. Francja.

164. Terytoryalny związek i rozwój Francji w średnich wiekach.

Klodwik 481 poprowadził zjednoczonych Franków i a podbój Gallii, synowie jego i następcy posunęli granice znacznie ku Renowi, a Karol W., 768—814, sięgnął najdalej w szeregu zwycięskich wojen. Lecz za dalszych Karolingów Frankonia się dzieli, rozbija na feudalne czastki, które sklejają ponownie Kapetyngowie od Ludwika VII, Filipa II przez

małżeństwa, kupna, podstępem, gwałtem. Wojna 100 letnia jest dla Frankonii groźnym momentem, lecz z wystąpieniem Dziewicy Orleańskiej wraca powodzenie wojenne i przynosi zjednoczenie pod imieniem Francji.

165. Stosunek Karolingów do papieża.

Już Karola Martela wzywa papież Grzegorz III na pomoc przeciw Langobardom.

Pepina Małego poparł Zacharyasz do korony 751, a Stefan II ukoronował i mianował patrycyuszem Rzymu. Pepin uratował Rzym przed Langobardami i darował Rawnę i exarchat. Leon III ukoronował obrońcę i protektora Karola W. na cesarza 800 r. Mikołaj I 858—867 gromił Lotaryusza II, Jan VIII oddał Karolowi Łysemu koronę cesarską a ten zrzekł się zwierzchnictwa nad Rzymem.

166. Stosunek królów francuskich do kościoła i papieża.

1. Kłodwik przyjął chrzest, uposażał kościół (arcychrześcijański król, Francja pierwotna córka Kościoła).

2. Karolingowie § 165.

3. Kapetyngowie przeważnie okazywali uległość, posłuszeństwo, biorą udział w krucjatach, Filip II oddaje w lenno koronę Innocentemu III, lecz Filip IV wywołał walkę z Bonifacym VIII 1303, sprowadził niewolę babilońską, spowodował schizmę i głęboki upadek państwa kościelnego a poniżenie papieża. Franciszek I zawarł traktat w Bolonii 1516, Ludwik XIV wprowadził przywileje kościoła Gallikańskiego 1682. Napoleon I koronowany przez Piusa VII.

167. Znaczenie Frankonii dla kościoła.

Zob. § 166. Francja pierwotna córka kościoła szerzy chrześcijaństwo wśród Germanów, organizuje kościoły i oddaje papieżom, daje impuls do reform kościelnych (klasztory Cluny), wydaje znakomitych mężów (św. Bernard), pierwsza przyjmuje reformy gregoriańskie, zwalcza herezje Albigenów, Waldensów, bierze silny udział w krucjatach, ma w Paryżu słynny uniwersytet teologiczny Sorbona. Lecz w dalszym ciągu spowodowała schizmę, niewolę babilońską 1307—1377, w rewolucji kościół upośledziła, od r. 1904 przesładuje srodze.

168. Co zgotowało upadek Merowingom i Karolingom?

1. Zniewieściałość, niemoralność, znienawidzenie, niezgoda w rodzinie.

2. Zbytńia przewaga majordomów, a w drugim wypadku rywalizacja Robertynów, potem Kapetyngów.

3. Napady Normanów.

169. Ustrój Francji w średnich wiekach.

Monarcha absolutny: Kłodwik, Karol W., Filip IV, Ludwik XI.

Władza wykonawcza: majordomowie, rząd centralny, urzędnicy dworscy: rada królewska, minister, kanclerz, comes palatinus — prezydent sądu, podkomorzy minister finansów.

Administracja lokalna: dukowie, hrabiowie (za Kłodwika), margrabiowie, missi dominici — kontrola (Karol W.), urzędnicy królewscy — bailifi, seneszałe (Ludwik IX).

Skarb: Podkomorzy (za Karola W.), Izba obrachunkowa (za Filipa IV); dochody: cła, kary sądowe, dary, dobra królewskie.

Sądy: Król, hrabia pałacowy (za Karola W.), parlament, trybunał sądowy (za Ludwika IX).

Władza prawodawcza: Król, wiece (Karol W.), legiści, rada królewska (Ludwik IX, Filip IV); prawa: kapitulacje, leges barbarorum (za Karola W.); zgromadzenia: wiece, notablowie, stany generalne.

Armia: pospolite ruszenie — właściciele ziemscy, rycerze zawodowi, stałe wojska od Karola VII.

Oświata; szkoły, nauka.

170. Udział Francji w wyprawach krzyżowych.

Hasło wyszło z Francji, pierwszy organizator Piotr z Amiens.

Najczęściej i najliczniej występuje rycerstwo francuskie. W I krucjacie założono księstwo Edessy, królestwo jerozolimskie, zakon Templariuszów, Johanitów; W II krucjacie pod wpływem św. Bernarda wyjeżdża Ludwik VII (oblężanie Damaszku); w III krucjacie Filip II (Akkon); w IV, rycerstwo francuskie zajmuje Zare, Konstantynopol i tworzy cesarstwo łacińskie. Krucjatę VII podjął Ludwik IX.

171. Stosunek wzajemny Francji i Anglii w średnich wiekach.

Polityczny: 1. Wilhelm Zdobywca 1066 — Dynastia Normañska w Anglii. 2. Henryk II Plantagenet zarazem suzeren królów francuskich. Filip II bije Jana Bez Ziemi. Edward III król angielski zaczyna 100-letnią wojnę. Henryk V Lancaster zdobywa koronę francuską. Lecz za Karola VII Dziewica Orleańska uratowała Francję.

Religijny: Misyjonarze angielscy podnosili upadły kościół frankoński za Karola Martela; św. Bonifacy ukoronował Pepina na króla 751.

172. Co uratowało Francję w wojnie 100 l. z Anglią?

1. Zaznaczyć przyczyny wojny i wybuch, pierwsze niepowodzenia Francji: Sluys, Calais, Crécy 1346. Niewola Jana Dobrego.

2. Karol V. 1364—1380, rozumny, zręczny, wysłał żołdactwo do Hiszpanii, za niem poszło i angielskie. Wojna chłopska w Anglii, walki o tron.

3. Za Karola VI 1380—1422 Anglicy ujarzmiają Francję. Ratuje 1429 Dziewica Orleańska. Zgoda Karola VII z Burgundami sprzymierzeńcami Anglików w poprzednich okresach.

173. Wykazać przodownictwo Frankonii w średnich wiekach.

1. Wzgląd polityczny: jednoczy Germanów i organizuje, wstrzymuje Arabów, zyskuje tytuł cesarski i tworzy zasadę średniowieczną tj. panowanie dwóch władz nad światem; bierze żywy udział w krucjatach, tworzy państwo łacińskie 1204, wysyła dynastję normańską do Anglii.

2. Kościelny: Chrztę Germanów (arcychrześcijański król, pierworodna córka), broni przed Arabami, Langobardami, zakłada państwo kościelne, klasztory, daje hasło do reform i popiera Grzegorza VII.

3. Ustrój wewnętrzny: organizacja państwa, urzędy (za Kłodwika i Karola W.), wiece, sądy, prawa — kapitularze, feudalizm, parlament (Ludwik IX), absolutyzm (Ludwik XI).

4. Wojsko: rycerstwo feudalne, armia stała (Karol VII).

5. Poezja: epopeja, liryka, sonet.

6. Nauka: filozofia scholastyczna (św Bernard).

7. Sztuka: gotyk.

174. Obraz walk religijnych we Francji do edyktu nantejskiego.

Reformacja szybko się rozwija — naturalnie po miastach. Kalwinizm, hugenoci; pierwsze niepokoje za Franciszka I, Henryka II 1559. Walki za Karola IX 1561—1774, Henryka III 1574—1589, Henryka IV; przeplatane edyktami tolerancyjnymi; obozy: katolicki, protestancki. Charakter walk: zawziętość, mordy, zniszczenie; wynik: ugoda i edykt nantejski 1598 tworzy państwo w państwie. Richelieu znosi państwo Hugonotów a Ludwik XIV tępi ich i wypędza.

175. Stanowisko Francji w 30-letniej wojnie.

W I okresie bierność, w II i III pieniędzmi i dyplomacją podtrzymuje wojnę w IV wojnę prowadzi — forsuje. Cel: zgębienie Habsburgów; skutek: wywalcza zdobycze terytorjalne i stanowisko silne.

176. Rozwój absolutyzmu we Francji.

Ludwik XI 1461—1483 stwarza absolutyzm środkami okrutnymi. Franciszek I 1515—1547 wzmacnia absolutyzm, centralizm, wyznacza podatki. W okresie wojen religijnych absolutyzm osłabł, wznowił Richelieu, Mazarin; za Ludwika XIV absolutyzm wybujał. Ten stan trwa do rewolucji wielkiej. Po prowincjach intendanci wszechwładni w imię króla dopuszczają się nadużyć.

177. Którzy mężowie i jakim sposobem rzucili podwaliny pod potęgę Francji za Ludwika XIV?

Colbert zreformował administrację, rozwinął gospodarstwo społeczne, wprowadził merkantylizm, podniósł finanse. Vauban ufortyfikował granice, Louvois zorganizował armię, udoskonalił. Znakomici wodzowie Kondeusz, Turenusz wyćwiczyli i poprowadzili do zwycięstw.

Liczni pisarze prozaicy i poeci sławią króla słońce; naukę posuwają naprzód Moliere, Corneille, Racine, Lafontaine, Boileau i inni. Architekci, malarze, rzeźbiarze podtrzymują sztukę.

178. Komu zawdzięcza Ludwik XIV świetność swego panowania?

Niewątpliwie częściowo sobie, swym zdolnościom, długim rządami. Zob. § 177.

179. Co Francję wstawiło i wzbogaciło a co zrujnowało za Ludwika XIV?

Absolutyzm Richelieugo, Mazarina.

a) Znakomita działalność Colberta, ogromnie rozwinięty przemysł, handel, kwitnące rolnictwo — merkantylizm. Dzielna armia, zwycięstwa, silne wpływowe stanowisko w Europie, liczni znakomici pisarze, poeci, nauka, sztuka. b) Ruinę spowodowały liczne, niszczące wojny, zbytek dworu, rozrzutność, lekkomyślność króla, obdłużenie państwa, zniesienie edyktu nantejskiego 1685, upadek Stuartów w Anglii a tem samem strata sprzymierzeńców cennych w kombinacjach politycznych.

180. Nabytki terytorjalne Francji za Ludwika XIV.

Pokój westfalski 1648 dał Alzację, pirenejski 1659 Russillon i Artois, akwizgrański 1668 część Flandryi, Lille, w Nimwegen 1678 Franche-Comté, miasta nadgraniczne Niderland hiszpańskich, w reunionach Strasburg, Casale, Luxemburg, księstwo Dwumostów, w Utrechcie 1713 koronę hiszpańską dla Filipa V. W Azji i Ameryce kolonie.

181. Wojny Ludwika XIV i ich skutki.

1. Wojna dewolucyjna, zakończona pokojem akwizgrańskim, daje Francji Flandryę, Lille i miasta pograniczne Niderland; wojna z Holandją, o Palatynat, sukcesyjna hiszpańska.

2. Dyplomacja francuska popiera powstania w Węgrzech i podburza Turcję przeciw Austrii 1671, 1683.

3. Terytoryalnie nieco Francję rozszerzają, lecz wywołują gwałtowną nienawiść i rujną skarb, obdłużenie państwa, obciążenie podatkami, zaród wielkiej rewolucji.

182. Stosunek wzajemny Ludwika XIV i Leopolda I.

Familijny: mają za żony siostry z linii Habsburgów hiszpańskich. Polityczny: wrogo usposobieni, bo Ludwik XIV zabiera posiadłości nad Renem, w reuinach, napada na Palatynat, podburza do powstania Węgrów, Turków do wojny namawia i Polskę do tej koalicji wciąga, dlatego Leopold I musi się bronić. Koroną walk i sporów jest sukcesyjna wojna hiszpańska 1700—1713.

183. Dlaczego druga połowa XVII w. nazywa się okresem Ludwika XIV?

Politycznie: Ludwik prowadzi wojny, w których bierze udział niemal cała Europa z wyjątkiem wschodu. Utrzymuje stosunki z Anglią, Hiszpanią, Holandją, Szwecją, Niemcami, Austrią, Polską, Turcją — wszędzie wywiera wpływ.

Obyczajowo: Urządzanie dworu, przepych, rozrzutność, upadek obyczajowy, moda przyjmują się.

Naukowo: Naśladownictwo w literaturze, język francuski jest językiem dyplomacji, dobrego tonu, wykształconych.

184. Wpływ Francji na Europę za Ludwika XIV.

W traktatach 1648, 1659, 1660; Stuartów popiera, Habsburgów zwalcza, w Niemczech protektorat zyskuje, Węgrów podburza, Turków na Wiedeń wysyła, Jana Sobieskiego pragnie pozyskać. Wiele zdziałały pieniądze, dyplomacja, nauka.

185. Przyczyny rewolucji wielkiej.

Przykładem jest walka kolonij amerykańskich o niepodległość 1776—1783.

Bezrozumny absolutyzm, niedołężny, niesprawiedliwy, gwałcący centralizm, ucisk podatkowy, mniej dotykający szlachtę i duchowieństwo

Olbrzymie długi i rozrzutność dworu rujną budżet. Nienawiść mas do rządu i do uprzywilejowanych. Literatura racjonalistyczna encyklopedystów.

W chwili stanowczej dobroć, słaba wola króla, a bezradność rządu.

Rewolta wojska.

Brak organów bezpieczeństwa do wstrzymania wylewu szumowin.

Niedołężne zgromadzenie narodowe, a rewolucyjne, wywrotowe prawodawcze.

186. Jakie są ciała prawodawcze we Francji w czasie wielkiej rewolucji i jakie wyniki obrad?

Zgromadzenie narodowe 1789—1791 znosi przywileje feudalne, głosi manifest rewolucyjny, deklaruje prawa człowieka: wolność, równość, wszechwładztwo ludu, decentralizację, zabór dóbr duchownych, cywilną konstytucję duchowieństwa. Naśladowano urządzenia parlamentarne w Europie.

Zgromadzenie prawodawcze 1791—1792 uchwała ostre ustawy przeciw duchowieństwu i emigrantom, wojnę z Austrią, zniesienie monarchii, mordy.

Konwencja 1792/5 tępi rodzinę królewską, prowadzi wojnę z koalicją, zarządza mordy masowe, wprowadza nowy kalendarz, miary decymalne, kult pogański. Przełom w rewolucji, wyćpienie Jakobinów.

Dyktorynat 1795/9, ciało prawodawcze, senat, prowadzi dalszą wojnę z koalicją.

Konsulat, dyktatura wojskowa pod Napoleonem Bonapartym.

187. Stronnictwa i osławione osobistości rewolucji wielkiej.

W zgromadzeniu narodowym: lewica Jakobi, republikanie; przeciwnicy Fejlanci. W zgromadzeniu prawodawczym Zyrondyści, Górale — Marat, Danton; w konwencji górale Jakobi, Hebertyści, wściekli, wśród nich Robespierre.

188. Dlaczego Francja mimo rewolucji zwycięża koalicję?

Carnot zorganizował armię, wprowadził taktykę rzucania mas na jeden punkt; przed terorem uciekano do wojska — chlubniej zginąć z orężem w ręku w walce z nieprzyjacielem, niż pod gilotyną, znakomici generałowie (Bonaparte). W koalicji niezgoda, sprzeczne interesa, zawiść, kwestya polska, antagonizm Prus i Austrii.

189. Pochód wojenny Napoleona Bonapartego.

W pierwszej koalicji wyprawa do Włoch — Mantua,

Loeben i pokój w Campoformio 1797 Egipt 1798 r., bitwa pod Piramidami.

W drugiej koalicji Marengo, — pokój Luneville 1801.

W trzeciej bitwa pod Austerlitz (Sławków) — pokój Preszburg 1805.

W czwartej — bitwy Jena, Friedland — pokój Tylża 1807.

W Hiszpanii Saragossa, Somosierra 1808

Z Austrią: klęska pod Aspern, zwycięstwo pod Wagram, pokój w Schönbrunn 1809.

Moskwa, Berezyna 1812.

Lipsk 1813.

Waterloo 1815.

190. Wzrost potęgi Napoleona Bonapartego.

W randze porucznika wstępuje do armii, kapitan artylerii na usługach konwentu 1793 odznacza się pod Tulonem, komendant Paryża 1795, generał w wyprawie do Włoch, dyktuje warunki w Campoformio 1797, konsul I 1799 na lat 10, po pokoju w Luneville dożywotni, 1804 cesarz dziedziczny, na tronach osadza braci, innych z tronów zrzuca, 1809 uświeta ród koligacją z Habsburgami — oddał upadek.

191. Co spowodowało upadek Napoleona I?

System kontynentalny, wyprawa moskiewska, powszechna wojna 1813, zdrada sprzymierzeńców, z wyjątkiem Polaków, ogólna nienawiść, Waterloo. Pycha bezdenna — z powodu której popełniał błędy polityczne.

192. Jak Napoleon usiłuje pokonać Anglię?

1. Wojną: najazdem do Anglii, Irlandyi, przez Egipt — 1798 do kolonij, walką w Hiszpanii, Portugalii, zajęciem Hanoweru.

2. Ekonomicznie: systemem kontynentalnym.

3. Przymierzami: z Hiszpanią, Danią, Szwecją, Rosją.

193. Wykazać, że Napoleon jest jednym z najgenialniejszych władców.

Wódz genialny, szczęśliwy w szeregu bitew; prawodawca, organizator, twórca nowożytnej administracji, potęgi, wielkości Francji.

194. Zestawić osobę i działalność Napoleona z Aleksandrem W. i Cezarem.

Wszyscy bardzo utalentowani, pochodzeniem tylko nierówni Aleksandrowi. Napoleon i Cezar stopniowo zdobywają władzę. Aleksander przez pustynie przedziera się, Cezar

wśród burzy przez Adryatykę, Napoleon przez morze Śródziemne pośród czat angielskich.

Cezarowi grozi proskrybowaniem Sulla, Napoleonowi konwent, Aleksandrowi śmiertelna choroba w Tarsus.

Alexander zdobył Azję, stworzył uniwersalną monarchię; Cezar opanował Gallię, i po szeregu zwycięskich bitew objął państwo rzymskie. Napoleon do niebywałych granic rozszerzył Francję. (Cezar pokonał senat, Pompejusa; Napoleon dyrektorów, radę starszych; obaj dochodzą do najwyższej, nieograniczonej władzy.)

195. Wpływ Napoleona III na wypadki dziejowe.

Książę Ludwik Bonaparte prezydentem republiki francuskiej 1848/51, cesarzem 2 grudnia 1851 r., wpływał na wojnę krymską, wojnę chińską 1857/60, wystąpił przeciw Austrii we Włoszech 1859 r., spowodował zjednoczenie Włoch 1860 r., znacznie pogorszył sprawę polską 1863 r., mimowoli przyczynił się do wzmocnienia Prus 1866 r., arcym. Maksymiliana sprowadził do Meksyku na cesarza, chciał zabrać Luxemburg 1867, Hohenzollerna na tron hiszpański nie dopuścił, wywołał wojnę francusko-niemiecką.

196. Które są rewolucje w Paryżu XIX w. i jakie spowodowały zmiany polityczne?

1. 1830. rewolucja lipcowa, 1848 lutowa, czerwcową, 1871 komuna.

2. Przyczyny: w I rewolucji nieroztropność Karola X, niepopularność ministrów, — w II, niezgoda między parlamentem i rządem z jednej a ludnością, żądającą reform, z drugiej strony; znienawidzenie Guizota — tworzenie się czwartego stanu robotników, najazd band do izby, zamknięcie warsztatów robotniczych, — w III rewolucji — klęska pod Sedanem, agitacja socjalistyczna — komuna.

3. Skutki: po pierwszej rewolucji obwołanie Ludwika Filipa królem, panowanie mieszczaństwa; po drugiej upadek Ludwika Filipa; powstanie republiki drugiej, z prezydentem Ludwikiem Napoleonem — wkrótce po zamachu stanu powstaje cesarstwo Napoleona III. Rewolucja, komuna 1871 — sprowadza trzecią republikę. W skutek silnego rozwoju przemysłu fabrycznego — stan robotniczy rozpoczyna walki o prawa — Idea socjalistycznego państwa.

197. Wspólne cechy powstania i upadku cesarstwa pierwszego i drugiego we Francji.

Napoleon Bonaparte pierwszy konsul 1799 na 10 lat, wnet na dożywocie 1801. Ludwik Napoleon, bratanek Napo-

leona I jest prezydentem 1848 na cztery lata, 1851 na 10 lat; na tem stanowisku mają władzę niemal absolutną; obaj zyskują cesarski tytuł pierwszy 1804 a drugi 1851 przy pomocy partii bonapartystowskiej, przesileniem rewolucyi, reakcyą, zamachem stanu, podstępem, popularnością, głosowaniem powszechnem. Obaj rozstrzygają w sprawach europejskich, wpływają na doniosłe wypadki. Obu upadek podobny — przegrana pod Waterloo i pod Sedanem i rewolucya zniewala ich do ucieczki. Napoleon I więzien Anglii. Napoleon III wygnaniec w Anglii. Z ich upadkiem łączy się upadek cesarstwa pierwszego i drugiego.

198. Kiedy i jak Francya zdobywa przodownictwo w Europie?

Za Karola W. § 173, za Ludwika XIV § 183, 184, za Napoleona I § 189, 190, za Napoleona III § 195.

199. Nabytki i straty kolonialne Francyi.

Odkrycia nowego kontynentu przez Kolumba 1492 i drogi do Indyi wschodniej przez Portugalczyków 1498 — zachęciły państwa morskie do zakładania kolonij.

Francya kroczy w pierwszym rzędzie — za Ludwika XIV ma Kanadę, dorzecze Mississipi, część Antyl; w Azji przygotowywał przyszłość dla Francyi Dupleix. Niedolęzną gospodarką i polityką utraciła te kolonie częściowo po sukcesyjnej wojnie hiszpańskiej 1713, austriackiej 1748, siedmioletniej najwięcej 1763.

Pokój w Amiens 1802, zawarty przez Bonapartego z Anglią przywraca Francyi utracone podczas koalicji kolonie; wnet je traci. Dopiero w drugiej połowie XIX w. nabyła Francya rozległe posiadłości w Afryce. — Do Algieru, zajętego za Karola X, przyłącza Saharę, Sudan, nad Senegalem, nad zatoką Gwinejską, część Congo, Madagaskar; w Azji Tonkin, Anam, Kochinchinę, Kambodzę i inne; w Ameryce Guyanę z Kajenną, na Antylach, w Oceanii; jest drugą potęgą kolonialną.

XV. Anglia.

200. Zawiązek i rozwój terytoryalny Wielkiej Brytanii.

Anglowie i Sasi tworzą od 455 r. z prowincyi rzymskiej 7 państw. Z państwem Kent łączy się inne.

Egbert i Alfred W. w IX w. bronią przed Normanami Anglię. Lecz staje się łupem Swena, Kanuta, nieco później Wilhelma Zdobywcy, w ciągu XI w.

Henryk II Plantagenet 1154—1189, przyłącza posiadłości

francuskie, a po r. 1170 podbija Irlandyę i przyjmuje od papieża tytuł króla Irlandyi.

Traci lenna francuskie Jan Bez Ziemi po klęsce 1214 pod Bouvines — zato Anglia powiększyła się o księstwo Walii, zajęte przez Edwarda I 1272—1307. Chwilowo ulegała Szkocy. Edward III 1327—1377 pragnął w 100-letniej wojnie zdobyć koronę francuską; był już u celu Henryk V 1413—1422, stracił Henryk VI a Marya Tudor 1558 ostatnią posiadłość Calais. Jakób I 1603 złączył Szkocyą personalnie a Anna 1708 realnie pod nazwą królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandyi.

201. Obraz wewnętrznych zaburzeń w Anglii i skutki ich.

Wojna domowa między Stefanem z Blois a Matyldą. Zwycięstwo rodziny Plantagenetów 1155.

Za Henryka II z powodu zamordowania Tomasza Beketa 1170. Uległość papieżowi.

Za Henryka III; zwycięstwo Szymona de Montfort i rozwój wielkiego parlamentu 1265, reprezentacyi wszystkich stanów.

Wojna chłopska 1380; detronizacya Ryszarda II 1399, wybór Lancastra Henryka IV, który cały czas panowania tłumiał bunt, 1399—1413, wywoływane przez lollardów, uczniów Wyclifa.

Wojna 30 l. Czerwonej i Białej Róży 1455—1485. Wyłączenie Plantagenetów, wstąpienie dynastji Tudorów.

Za Tudorów zaburzenia z pobudek religijnych; za Karola I wojna domowa; ścięcie króla 1649. Rewolucya bezkrwawa 1688. — Upadek Stuartów, wystąpienie dynastji protestanckiej, zwycięstwo parlamentu.

202. Wpływ kościoła na stosunki w Anglii w średnich wiekach.

Religijny: Grzegorz W. 590—604 wprowadza Chrześcijaństwo (apostolem św. Augustyn.)

Naukowy: kościoły, klasztory utrzymują szkoły, szerzą oświatę — występuje szereg misjonarzy, którzy na kontynencie pracują (św. Bonifacy.)

Polityczny: zachowuje niezależność (ustawy Clarendonskie obala.) Za zgodą papieża wyprawia się Wilhelm Zdobywca do Anglii; Henryka II, Jana Bez Ziemi zniewala papieżstwo do uległości swej.

203. Udział Anglii w krucjatach.

Anglia słaby bierze udział w krucjatach. W pierwszej wyprawie drobna gartska rycerstwa przyłączyła się, w trzeciej 1189 więcej narobił rozgłosu Ryszard Lwie Serce awanturnikami występami.

204. *Co Anglię oderwało od kościoła powszechnego?*

a) Odmowa stolicy apostolskiej w sprawie rozwodu Henryka VIII 1529, b) jego namiętność patologiczna, c) absolutyzm, niczem nieokiełzany, d) żądza dóbr kościelnych zachęcała do przyjęcia 39 artykułów, ułożonych za Edwarda — fundamenta anglikańskiego, episkopalnego kościoła — ustalone przez Elżbietę, e) gdy jej nie przyznał Rzym praw do tronu.

Z czasem powstają sekty, prześladowania katolików za Elżbiety i następców do najnowszych czasów.

205. *Co zgotowało Maryi Stuart tragiczny koniec?*

1. Wady: płochość, sprawy domowe z mężem Henrykiem Darnlejem, Botwellem,
2. stosunek do Elżbiety,
3. religia,
4. rokosz Szkotów — utrata korony, ucieczka do Anglii,
5. obawa Anglików przed katolicyzmem, a Elżbiety przed utratą tronu.

206. *Dlaczego Stuartowie nie są uważani za tak narodowych królów jak Tudorowie?*

Tudorowie są potomkami dawnych angielskich królów z rodu Lancaster — Chociaż gwałtowni, okrutni, absolutni, mają uznanie, bo nie służą interesom innych, dbają o dobrobyt poddanych, potęgę państwa, oświatę — naukę (za Henryka VII, VIII, Elżbiety.)

Natomiast Stuartowie pochodzą ze Szkocyi, uważanej za prowincję angielską (za Edwarda I), są potomkami Maryi, nielubianej, straconej 1587, są nietaktowni, podstępnie dążą do absolutyzmu, służą Francji, mając wysokie o sobie wyobrażenie; lekceważą prawa parlamentu — w religii niezdecydowani z wyjątkiem Jakóba II, katolika, którego za to nie cierpią.

207. *Zawiązek i rozwój parlamentu w Anglii.*

1. Początkowo są silne czynniki lokalne, wiece; władza króla słaba; wzmocnił ją Wilhelm Zdobywca feudalizmem powszechnym. Niedoleżny Jan Bez Ziemi, ratując swą pozycję, daje „wielką kartę wolności“ 1215. Rada królewska czuwa nad jej zachowaniem. Za Henryka III rada królewska zwie się parlamentem, rozwiniętym przez Szymona de Montfort 1265 we wielki parlament, gdzie są przedstawiciele wszystkich stanów; za Edwarda I jest czynnikiem równorzędnym z królem, za Edwarda II jest potrzebny do uchwał wszystkich praw. Roku 1322 rozdzielił się na izbę gmin

i lordów; za Stuartów zdobył górujące i decydujące stanowisko, dzieli się na stronnictwa Whigów i Torysów. Rząd opiera się na większości, nie mając jej, upada (Walpol jest twórcą). Parlament stoi na straży konstytucji — za Jerzego II 1727—1760 jest wszechpotężny.

208. *Spór parlamentu angielskiego z królami.*

Już rada królewska występuje przeciw samowoli Jana Bez Ziemi 1216, Henryka III 1216—1272.

Rzeczywisty parlament obalił Edwarda II 1327 i Ryszarda II 1377—1399 i zadecydował o wyborze innych. Tylko Tudorowie rządili absolutnie, chociaż Elżbieta unikała zażarcia. Gwałtowną walkę rozwinął ze Stuartami, Karola I ściał 1649, Jakóba II wypędził.

Przyczyny: królowie pragną rządzić samowolnie, naruszają przywileje w karcie wolności. Drażnią parlament Stuartowie doktryną o pochodzeniu władzy królewskiej z bożej łaski a parlamentu z łaski króla.

Samowolnie ściągają opłaty, podatki, dążą do absolutyzmu.

Kwestya religijna: niechęć Jakóba I, Karola I do purytanów, sprzyjanie katolikom Karola II i Jakóba II.

Sprawy zagraniczne: Jakób I skłania się ku Hiszpanii, Karol II i Jakób II ku Francji; kwestye wojskowe. W rezultacie zwycięstwo parlamentu na całej linii w rewolucji bezkrwawej 1688. Dostaje zatwierdzenie przywilejów od Wilhelma III 1689, i jest czynnikiem decydującym.

209. *Udział Anglii w wielkich wojnach na kontynencie i następstwa.*

1. Wojna stuletnia z Francją; 1337—1453, przyniosła straty.

2. Udział Henryka VIII w walkach przeciw Francji w początkach XVI w. Maryi Tudor 1558 z utratą Calais.

3. Elżbiety w walce przeciw katolicyzmowi, przeciw Filipowi II 1589.

4. Słaby udział Jakóba I i Karola I w wojnie 30 l. Ważne stanowisko zajęła Anglia w wojnach za Ludwika XIV, sukcesyjnej hiszpańskiej 1700—1713, sukcesyjnej austriackiej 1740—1748. 7 letniej 1757—1763, napoleońskich, na Bałkanie, krymskiej 1854. Anglia zdobyła kolonie i wszechświatowe stanowisko.

210. *Udział Anglii w walkach z Francją i następstwa.*

Zob. § 173, 209.

211. Znaczenie Cromwella w historii Anglii.

1. Pochodzenie Cromwella, charakter jego, religia, zdolność wojskowa, żądza władzy, wpływ na parlament; pokonanie i stracenie Karola I 1649.
2. Ogłoszenie republiki i wywalczenie dla niej uznania.
3. Jako protektor rządził absolutnie, okrutnie lecz znacznie rozwinął angielską potęgę.

212. Dlaczego Anglia mimo absolutyzmu na kontynencie zachowała rządy konstytucyjno-parlamentarne?

1. Zob. §§ 207, 208.
2. Parlament zdobywa przywileje zwolna, lecz trwale, czuwa nad nimi troskliwie, o rozwój ich walczy zawzięcie. Rozwiązać się nie pozwala (długi parlam.)
3. W pomoc mu przyszły wojna chłopska, Róży Białej i Czerwonej, rewolucja 1688, słabość niektórych królów jak Ryszard II, Edward II, Henryk VI, Stuartowie § 208. Wilhelm III i następni pragną utrzymać się przy koronie.
4. Mężowie stanu Robert Walpole, pierwszy minister, stwarza rząd parlamentarny tj. opierać się ma na większości, to samo Pitt starszy — Pitt młodszy. —

213. Kiedy występują w Anglii absolutyzm i centralizm?

Za Wilhelma Zdobywcy 1066 do Jana Bez Ziemi 1215. Za dynastii Tudorów 1485—1603. Za Cromwella, lecz próby i usiłowania innych królów, aby utrzymać absolutyzm nie udały się, § 212.

214. Zestawić walki o tron w Anglii.

- I. Egbert, Alfred W. i następni a Normanowie Swen Kanut W. 1015, 1035.
- II. Wilhelm Zdobywca 1066 i Harald.
- III. Stefan z Blois i Matylda 1154.
- IV. Upadek Ryszarda II 1399 i zwycięstwo Lancastrów, Henryk IV.
- V. Walka Czerwonej i Białej Róży.
- VI. Cromwell i Karol I 1649, Jakób II i Wilhelm III 1688.

215. Stanowisko Anglii w wojnach napoleońskich.

Od końca I wojny koalicyjnej Pitt młodszy z całą występuje mocą i flotą francuską pod Abukir pali. Po wojnie koal. zawarła pokój w Amiens 1802, lecz już w r. 1803 zaczęła walkę i odtąd z małą przerwą ją prowadzi w Danii, w Portugalii, w Hiszpanii — 1813, 1814, 1815 i w koloniach.

Wojną, przymierzami, blokadą portów francuskich, zaborem kolonij rujnuje Francję, Napoleona więzi.

216. Jakim warunkom zawdzięcza Anglia morską potęgę?

1. Położenie geograficzne; poziomy rozwój wybrany.
2. Przedsiębiorczość narodu w przemyśle i handlu, wynajdywanie pól zbytu.
3. Pomyślnie rządy Elżbiety, Cromwella.
4. Szczęśliwa rywalizacja z Francją i zwycięskie walki w wojnach: sukcesyjnej hiszpańskiej, austriackiej, 7-letniej.
5. Energia Pitta starszego i młodszego, a w. XIX w imię imperyalizmu.

217. Działalność znakomitych premierów angielskich od XVIII wieku.

1. Robert Walpole (1721—1742) pierwszy premier minister parlamentarny, twórca rządów parlamentarno-gabinetowych, administracji angielskiej, równowagi finansowej — przeciwnik wojny — rozwinął handel, przemysł, zbagacił Anglię.
2. Wilhelm Pitt, zwolennik wojny dla zdobyczy kolonialnych, najpopularniejszy (1757—1761) zniweczył Francję w Indyi i Ameryce w czasie 7-letniej wojny.
3. Wilhelm Pitt młodszy oparł się na torysach 1783-1801, uporządkował interesy, podniósł moralność, zagospodarował Indye, podniósł przemysł, handel, dobrobyt, a okazał wytrwałość w walce z Napoleonem. Palmerston bierze w opiekę prawa ludów, antagonistą Rosyi. Gladstone finansista, zwolennik pokoju, przejednania Irlandyi. Disraeli 1881 twórca imperyalizmu angielskiego — Salisbury.

218. Anglia mocarstwo wszechświatowe.

1. Zdobyła z biegiem wieków kolonie we wszystkich kontynentach, 32 milionów klm.² Za Henryka VIII wyjechał z Anglii Cabot do Ameryki, Drake objechał świat i wtedy założono pierwszą kolonię Wirginię na cześć Elżbiety, za Cromwella wzięto Jamajkę, ogromne zdobycze zagarnęła po wojnach, § 209. U schyłku XIX w. główną troską jest zbierać i chronić kolonie w myśl imperyalizmu Disraeliego, więc w Afryce, w Azji cesarstwo indyjskie, Birma, Afganistan; w Ameryce, w Australii i na licznych wyspach, zabór Cejlonu, Kraju Przylądkowego, Malty. Otwiera porty chińskie, zajmuje Egipt, ubezpiecza drogi do Indyi, zajmuje Oranię, Transvaal.

2. Jest protektorką, daje autonomię.
3. Rozporządza olbrzymią flotą kupiecką, wojenną.

4. Zapewnia swemu nadzwyczajnemu przemysłowi wszędzie zbyt.

5. W całym świecie jej polityka, dyplomacja pierwszorzędną odgrywają rolę.

XVI. Niemcy.

219. *Ruchy wędrowne Germanów i stałe ich siedziby, państwa.*

Ze wschodu uszli Wizygoci przed Hunami, zatrzymali się w Tracji. Ataulf uszedł do Italii a stąd do południowej Gallii i Hiszpanii. Państwo Tolozańskie, Wizygotów. Ostrogoci po upadku Hunów siedzą nad Adryatykiem — Teodoryk prowadzi ich do Italii, gdzie już było państwo Odoakra i zakłada państwo Ostrogotów 493, po którego upadku 555 Ostrogoci łączą się z Wizygotami.

Swewowie osiadają w dzisiejszej Portugalii.

Wandalowie przechodzą do Afryki.

Markomanowie, Kwadowie idą do kraju zwanego później Bawaryą.

Frankowie tworzą Frankonię.

Burgundowie osiadają obok Franków.

Alemanowie, Szwabowie — gdzie Badenia.

Langobardowie w Italii północnej — Fryzowie w Holandii — Sasi nad Łabą — Anglowie w Bretanii — Normanowie tj. Szwedzi, Norwegowie, Dunowie na półwyspie Skandynawskim i Duńskim.

220. *Dlaczego Germanowie w prowincjach rzymskich zromanizowali się?*

1. Surowość, dzikość w cieplejszym klimacie złagodniała.

2. W zbytku obyczaje upadły — zniewieściałość.

3. Wpływa wysoka kultura i większość ludności tubylczej romańskiej.

4. Chrześcijaństwo — Kościół.

221. *Początki państwa niemieckiego.*

1. Luźne ludki germańskie łączą Merowingowie i Karol Wielki. Jestto państwo Franków.

2. Był podział za Merowingów na Austrazję i Neustryę pod rządami majordomów.

3. Podział dokonany przez Ludwika Pobożnego. Wschodnia część przypadła Ludwikowi Niemcowi.

4. Traktat w Werdun 843 określił bliżej granice polityczne i etnograficzne.

5. Wybitniej charakter niemiecki występuje po wymarcu wschodnich Karolingów 919. Henryk I rzuca podwaliny pod przyszłość Niemiec 919—936.

222. *Znaczenie dynastii Ludolfingów w historii Niemiec.*

1. Organizacja państwa, zakładanie miast, zaprowadzenie konnicy, wstrzymanie najazdów węgierskich (Henryk I, Otto I).

II. Stworzenie cesarstwa rzymskiego 962 r., zwierzchnik świecki świata chrześcijańskiego, łączenie polityki Niemiec z Włochami, dążność do stworzenia państwa uniwersalnego (Otto I, Otto III).

3. Rozwój kultury, piśmiennictwo, kroniki.

223. *Zabiegi cesarzy Niemiec około pozyskania Włoch w średnich wiekach.*

Politykę włoską po Karolingach podjął Otto I. (Korona lombardzka, cesarska 962). Otto II usiłuje południowe Włochy zająć, Henryk III ma przewagę już nad papieżem, Henryk IV jednak wyklęty. Fryderyk I całe Włochy ma w swym ręku przez małżeństwo syna Henryka z Konstancją. Fryderyk II walczy z papieżem. Rudolf I zrywa z polityką włoską, Henryk VII, Karol IV i Karol V tylko się koronują na cesarzy, potem Włochy zostają w związku z Hiszpanią.

224. *Stosunek wzajemny cesarzy i papieży w średnich wiekach.*

1. Cesarz ma być zwierzchnikiem świeckim chrześcijaństwa, obrońcą kościoła (zasada średniowieczna o władzy cesarza i papieża nad światem).

2. Papież jednak koronuje cesarza.

3. Rzetelnie wykonywali opiekę Otton I, II, III i Henryk II.

4. Przewagę miał Henryk III, VI.

5. I walka o przewagę Henryka IV i Grzegorza VII, zakończona konkordatem wormackim 1122 r.; II walka Fryderyka I z Aleksandrem III, zakończona pokojem weneckim 1177 r.; III wojna Fryderyka II i Konrada IV, zakończona pogrzebieniem Hohenstaufów.

6. Rudolf zrzuca się wpływu na Włochy, lecz już Ludwik Bawarski, wyklęty, wywołał uchwałę książąt, że wybrany przez nich cesarz nie potrzebuje papieskiego potwierdzenia. Do walki przyszło między Karolem V i Klemensem VII, zakończonej przewagą cesarza 1529; między Filipem II i Pawłem IV 1558.

225. Obraz walk cesarzy z papieżami w średnich wiekach.

1. Zasada średniowieczna o dwóch głowach najwyższych nad światem od Karola W. 800 r.
2. O przewagę zaczyna się spór.
3. Grzegorz VII — Henryk IV; zwycięstwo papieża w koncordacie 1122.
4. Fryderyk I — Aleksander III; zwycięża papież, traktat w Wenecji 1177.
5. Fryderyk II — Grzegorz IX, Innocenty IV; zwycięża papież; wyłączenie Hohenstaufów, Ludwika Bawarskiego 1346
6. Karol V zwycięża 1529 r. a Filip II 1558.

226. Kiedy i o ile sięgają Niemcy swym wpływem najdalej w średnich wiekach?

Otto I 937—973 podbija północ, Słowian sąsiednich, zajmuje Lombardię, zdobywa wpływ we Francji, koronę cesarską a z nią Włochy. Otto III 983—1002, Henryk III 1039—1056 mają wpływy w Czechach, Węgrzech, Polsce, Burgundii i przewagę nad papieżem. Fryderyk I 1152—1189 ma wpływ w Danii, Fryderyk II 1212—1250 ma jeszcze Neapol i Sycylię — koronę Jerozolimską. Karol V 1519—1556 ma państwo, w którym słońce nie zachodzi.

227. Wpływ Niemiec na wschodnie ludy.

1. Polityczny: usiłują skolonizować, wytępić Słowian; w obronie organizują się państwa: Samona, Wielko-Morawskie, Czeskie, Polskie; i mongolscy Węgrzy, pobici, organizują państwo (1000 r.).
2. Religijny: wysyłają misjonarzy, szerzą chrześcijaństwo a w XVI w. herezję — luteranizm.
3. Społeczny: kolonizacja; wypierali Słowian — w Czechach, Polsce, a wytępił nad Łabą i Bałtykiem, szerzyli niemieczkę.
4. Kulturalny: Niemcy bliżsi Rzymowi i przez wieki utrzymujący stosunki, pierwsi obeznani z kulturą, mimo woli są jej propagatorami ku wschodowi.

228. Skutki bezkrólewia w Niemczech.

Wzrost potęgi książąt, osłabienie monarchii, upadek godności monarszej.
Rozbicie polityczne.
Związki miast w obronie własnej.
Prawo pięści, rycerze rabusie, upadek obyczajowy.

229. Sposób elekcji królów rzymskich w Niemczech i koronacji na cesarzy rzymskich.

1. Powszechny wybór przez książąt duchownych i świeckich.
2. Przez najznamienitszych duchownych i świeckich od Rudolfa I 1273 r.
3. Złota bulla Karola IV ustala wyborców 1356 — miejsce Frankfurt, potem Ratyzbona — koronacja w Akwizgranie.
4. Król rzymski od Ottona I 962 koronuje się na cesarza rzymskiego w Rzymie, koronuje papież.
5. Książęta w Reins 1338 orzekli, że przez nich wybrany król nie potrzebuje potwierdzenia papieskiego.

230. Obraz walk Welfów i Hohenstaufów.

1. Lotaryusz III i Henryk Pyszny Welf walczą przeciw Konradowi i Fryderykowi. Zwycięstwo Hohenstaufów, zgodę sprowadza Fryderyk I 1156.
2. Walka Henryka Lwa i Fryderyka I — upadek Welfa 1180 roku.
3. Otto IV Welf i Filip Szwabski wojują — upadek Filipa, w końcu zwycięstwo Fryderyka II 1214.
4. Najzaciętszy bój w Niemczech i Włoszech Gibellinów i Welfów, z którymi trzymają papieża w 1243—1254. Upadek Hohenstaufów (Konrad IV, Manfred, Konradyn); wymarcie 1268 r. rodu Hohenstaufów.

231. Udział Niemiec w wojnach krzyżowych.

W II krucjacie Konrad III 1147—1149 (straty).
W III — Fryderyk I 1189, z Austrii Leopold V (straty).
W VI — Fryderyk II 1229 — koronacja na króla Jerozolimskiego, tytuł przeszedł na następców, obecnie noszą go cesarzowie Austrii.

232. Czas największego zamętu w Niemczech.

Za Henryka IV; podczas walki Hohenstaufów, zwłaszcza za Konrada III i Henryka Pysznego; za Filipa Szwabskiego, Ottona III; za Fryderyka II.
Wielkie bezkrólewie 1254—1273.
Za Fryderyka III.
W wojnie 30-letniej.
W w. XIX w czasie walk i sporów na rzecz konstytucji.

233. Znaczenie Rudolfa I w historii Niemiec.

1. Uspokaja, ubezpiecza, urządza Niemcy.
2. Rozbija potęgę Przemysławów.

3. Zakłada podwaliny potęgi nowej dynastii Habsburgów w Austrii, tem daje przykład innym dynastyom.

4. Zrywa z polityką włoską swych poprzedników.

234. *Dla jakich celów prowadził Karol V wojny?*

4 wojny z Franciszkiem I, z Turkami w Afryce, na Węgrzech i z protestantami dla podniesienia uroku i potęgi Habsburgów, aby zjednoczyć Niemcy, wskrzesić cesarstwo średniowieczne, przywrócić jedność religijną (woj. szmalk.).

Skutek: Jedności religijnej i cesarstwa średniowiecznego nie przywrócił.

235. *Współzawodnictwo Karola V z Franciszkiem I.*

1. O wybór w Niemczech, o koronę cesarską.

2. O Medyolan i Burgundję w 4 wojnach.

3. O przewagę polityczną w Europie.

236. *Stopniowy rozbrat Lutra z kościołem.*

Pochodzenie, studia, nowicyat u Augustyanów. Jako profesor teologii w Wittenberdze wydaje 95 tez r. 1517 przeciw odpustom; 1518 r. rozmawia z legatem Kajetanem; 1519 dysputuje z Eckiem; 1520 r. pali bulę, wyklinając go; 1521 w Wormacji na banicyę skazany; przebywa w zamku Wartburg. Słowem i pismem zwalcza fanatycznie kościół katolicki. Banita, wyklęty, przeniewierca ślubów zakonnych, wolne prowadzi życie, w poniżeniu, w rozterce z samym sobą umiera.

237. *Co Lutrowi zapewniało bezkarność w herezyi.*

Chwiejność kościoła, słabość rządu, opieka elektora saskiego, Fryderyka Mądrego, sympatya coraz liczniejszych, radykalnych zwolenników.

238. *Jak luteranizm zdobywa prawa wolności?*

1526 r. na sejmie w Spirze z powodu wojny Ferdynanda w Węgrzech, Karola V z Franciszkiem I i papieżem.

1529 r. sejm spirski odjął tę swobodę, przeciw temu protestują luteranie.

1530 r. sejm augsburski uchwala im wolność tylko do wiosny następnego roku, lecz już

1532 r. sejm w Norymberdze uchwala swobody do soboru powszechnego.

1548 mają protestanci „interim“.

1553 w Pasawie pokój, stwierdzony jeszcze 1555 w Augsburgu.

1629 r. edykt restytucyjny grozi odbiorem dóbr kościelnych, lecz

1648 r. zapewnia zupełną wolność i równość.

239. *Co ułatwia rozwój reformacyi (herezyi)?*

Powody religijne: brak reform kościelnych, rozprężenie, zaniedbanie w kościele, nurtujący mistycyzm, husytyzm.

Polityczne: Bezkrólewie po Maxymilianie I., słabość rządu, potęga książąt.

Zniechęcenie cesarza Karola V a łagodność Ferdynanda I, wojny z Turcją i Francją, poparcie przez panujących książąt w Niemczech, królów w Szwecyi, Danii, Anglii.

Ekonomiczne, społeczne: żądza zaboru dóbr kościelnych, nienawiść do duchowieństwa z powodu przywilejów, bogactw, nauki ale i zepsucia.

Literatura, humanizm — zwrot ku pogaństwu, hasła antyreligijne — przeciw supremacyi papieskiej.

Fanatyzm bezwzględny.

240. *Szczególne właściwości protestantyzmu.*

Źródłem zbawienia wiara, podstawą pismo święte, nie uznaje tradycyi, odrzuca władzę papieża, a uznaje supremacyę świecką.

Wyznanie wiary: dla luteranów witemberska księga wizytacyjna 1528, Credo Melanchtona 1530 — katechizm luterski.

Dla kalwinów: 1535 Institutio religionis Christianae. —

Dla anglikanów artykułów 39. za Edwarda VI i Elżbiety. Fanatyzm, nietolerancja.

241. *Pochód protestantyzmu po Europie.*

W Niemczech: Saxonia, Hessya, Brandenburgia; Niemcy północne wogóle.

W Szwecyi 1527 luteranizm episkopalny, w Danii 1536 następnie w Norwegii, Islandyi.

W Prusach wschodnich 1525.

Sporadycznie w Polsce, Austrii, Węgrzech protestantyzm różnych odcieni.

W Szwajcaryi obok luteranizmu kalwinizm (Zwinglianizm przejściowy) we Francyi kalwinizm — hugenoci, w Niderlandach północnych kalwinizm, w Szkocyi prezbiteryanizm — kalwiński, w Anglii episkopalny anglikanizm; tylko Włochy i Hiszpania były wolne, nie mówiąc o Bałkanie i Moskwie.

242. Wykazać nietolerancję, fanatyzm protestantów względem katolików.

1. Zabór dóbr duchownych — prześladowania, nienawiść, napady na procesye, burzenie kościołów, niszczenie obrazów, posągów; rabunki: Niemcy, Francya, Anglia, Irlandya, Szkocya — Szwajcarya.

243. Skutki reformacji.

Dla kościoła: utrata Niemiec północnych, części południowych; Szwecyi, Norwegii, Anglii, Szkocyi, Płn. Nederland. Częściowo Austrii, Polski, Szwajcaryi, Czech, Węgier, Francyi — po schizmie wschodniej 1054, strata najboleśniejsza. W miejsce jedności kościelnej powstało mnóstwo kościołów terytoryalnych, schizmatycznych. Nienawiść wyznaniowa (walki, spory, prześladowania). Sobór trydencki, reformy kościelne, nowe zakony — Jezuici, wzmocnienie duchowe, podniesienie moralne ratują kościół.

Dla państwa: rozbięcie polityczne, wzrost potęgi książąt, rządy ich samowładne, zdrajcy protestanci we własnej ojczyźnie, niebezpieczny ruch socyalny (1522 prorocy zwickawscy, 1523 rycerstwo, 1525 chłopci, wojny religijne krwawe.)

Dla obyczajów: upadek wśród protestantów.

Dla nauki: upadek, chociaż początkowo wzrasta literatura narodowa, język ojczysty, organizacya szkół, nauczanie jednostronne.

244. Co zniewala państwa do walki w 30 l. wojnie?

Przyczyny religijne: katolicy w obronie własnej, swych dóbr, religii; protestanci w obronie zagrabionych dóbr kościelnych i w nadziei na dalsze zdobycze.

Przyczyny polityczne: Fryderyk, elektor Palatynatu reńskiego pragnie korony czeskiej; Czechy, Węgry oderwania od Austrii; Turcy podboju Polski i Austrii; Hiszpania odzyskania Nederland, Szwecya zdobyczy nad Bałtykiem, Francya pożąda Renu, zgnębienia Habsburgów, przewagi w Niemczech.

245. Jakie wypadki przygotowują i podtrzymują trzydziestoletnią wojnę?

1. Religijne antagonizmy (Donauwert), związki, Unia, Liga. Zamknięcie protestanckich kościołów w Czechach, edykt restytucyjny.

2. Polityczne: Spór o dziedzictwo - julijsko - kłiwijskie. Wybór Ferdynanda, katolika na czoło domu Habsburgów. Rywalizacya burbońsko-habsburska. Militarizm Szwecyi.

Rywalizacya książąt katolickich i protestanckich.

246. Dlaczego wojna 30 l. jest europejską wojną?

I. Z wyjątkiem Moskwy bierze w niej udział niemal cała Europa. W I okresie, Niemcy, Austria, Bawarya, Palatynat Nadreński, Holandya, Hiszpania, Polska, Węgry, Turcya; w II okresie, Dania, Anglia przyłączyła się, w III okresie występuje Szwecya — a w końcu Francya na własną rękę.

II. Teren walki: Austria, Czechy, Węgry, Polska, Niemcy, Holandya, kraje nadreńskie, nadbałtyckie.

III. Walczą wojska różnych ludów Europy.

247. Rola wybitniejszych wodzów 30 l. wojny.

Hr. Turn, naczelnik powstańców czeskich. Mansfeld, wódz króla Zimowego, rabuje Czechy, Palatynat Górny, ucieka przed Wallensteinem. Książę Bawarski Maxymilian, obrońca katolików, cesarza, naczelnik ligi, zwycięzca na Białej Górze. Tilly, wódz hiszpański, bije Mansfelda, Margrabiego Badeńskiego, Brunświckiego Krystyna, zdobywa Magdeburg; przegrywa pod Breitenfeld, ginie nad Lechem. Alexander Lissowski, wódz ochotników polskich. Wallenstein bije Mansfelda, Krystyna Duńskiego, zajmuje Meklenburg, przegrywa pod Lützen, zamordowany w Eger. Gustaw II Adolf, król szwedzki, objeżdża Niemcy, ginie pod Lützen. Bernard Weimarski, Torstenson, Wrangel, Gallas, wodzowie ostatniej doby.

248. Które państwa zyskały lub utraciły w 30 l. wojnie?

Francya zajęła habsburskie posiadłości w Alzacyi i odszkodowanie pieniężne; Szwecya ujścia Odry, Łaby, Wezery; Brandenburgia, Magdeburg, część Pomorza, Halberstadt, Münden tj. księstwa duchowne; Saxonja Łużyce; Bawarya Palatynat Górny i tytuł elektorski; Dania wzięła Szlezwig.

Straty ponieśli Habsburgowie, ks. duchowni, Fryderyk, Palatyn Nadreński, Hiszpania. Cesarstwo rzymsko-niemieckie rozluźnione, władza cesarska upadła — Wzrosła Francya, Szwecya, elektorzy, a Habsburgowie w dziedzicznych krajach, Nederlandy.

249. Jakie skutki sprowadziła wojna 30 l.?

1. Religijne: równouprawnienie dla protestantów.

2. Polityczne: wzrost władzy książąt, potęgi Francyi, Szwecyi; niepodległość Holandyi, ósme elektorstwo, Bawaryę, upadek władzy cesarza w Niemczech, wzmocnienie w Austrii.

3. Intellektualne: upadek nauki, sztuki, szkół, zrujnowanie oświaty.

4. Moralne: upadek obyczajów, zdziczenie, próżniactwo.

5. Materyalne: ruina majątkowa, spalenie tysięcy wsi, setek miast, upadek kultury rolnej, przemysłu, handlu, ogromny ubytek ludności.

250. *Dlaczego Niemcy nie tworzą jednolitego państwa?*

Utrzymała się odrębność plemion germańskich pod swymi książętami (Bawarowie, Sasi i t. d.). Elekcye (książęta wybierali króla i zapewniali sobie przywileje).

Częste i długie bezkrólewia —

Złota bulla 1356.

Pokój Westfalski —

Napoleon I nadał godności królewskie.

Kongres Wiedeński 1815 uznał i zatwierdził Rzeszę.

251. *Stanowisko książąt w Niemczech względem cesarzy.*

Wrogie zajęli stanowisko książęta w obec Konrada I. Ottona I, II, Henryka IV. Fryderyka I, II, Adolfa, Wacława, część książąt wroga cesarzowi Karolowi V 1547, w wojnie 30-letniej, sukcesyjnej hiszpańskiej, w wojnach z Prusami. Pokrewieństwo z Ludolfingami, Hohenstaufami, Habsburgami. Przyjazne dla Rudolfa I, Karola IV, Wilhelma I 1871.

Książęta zawsze mało zależni, w złotej bulli i w pokoju westfalskim i kongresie wiedeńskim 1815 samodzielni, monarchowie mają stanowisko, razem tworzą Rzeszę.

252. *Zawiązek Brandenburgii.*

1. Henryk I. pobił Obodrytów, Lutyków, Wilków do uległości zniewalał ludy słowiańskie, tworzył marchie — mianował margrabiów.

2. Otto I. — Chrześcijaństwo szerzył przemocą; margrabiowie tępiłi opornych Słowian i Niemczyli.

3. Konrad III dał Albrechtowi Niedzwiedziowi ks. saskie.

4. Wytepiłi Słowian połabskich Henryk Lew i Albrecht Niedzwiedź i założył marchię Brandenburską, zwaną od Braniboru, słowiańskiego miasta; syn jego Bernard prowadził dzieło dalej.

253. *Powstanie i rozwój terytoryalny państwa Hohenzollernów tj. Prus do pokoju wiedeńskiego 1815 r.*

1. Fryderyk, burgrabia z Bambergu Hohenzollern bierze w zastaw Brandenburgię od Zygmunta Luxemburskiego 1414.

2. Wojna 30-letnia znacznie pomnożyła posiadłości brandenburskie.

3. Skoro Zygmunt II. Aug. zezwolił na sukcesję w Prusach wschodnich po linii starszej 1563 r., to Zygmunt III wpuścił elektora brandenburskiego 1618, a Jan Kazimierz

uwolnił od lenna 1657 r. Nad Renem zaś nabyli Hohenzollernowie ks. Cleve, hrab. Rawensberg, Mark.

4. Leopold I pozwolił na koronację 18 stycznia 1701 r. i tak powstaje królestwo pruskie.

5. Fryderyk Wilhelm I. z wojny północnej bierze posiadłości szwedzkie nad Bałtykiem, Fryderyk II zabiera Śląsk a w rozbiorach Polski przypadają Prusom Prusy królewskie, Wielkopolska. Napoleon rozbił Prusy 1807, lecz kongres wiedeński 1815 r. przywrócił straty.

254. *Dlaczego Prusy, rozbite przez Napoleona I, wzrosły w pierwszorzędną potęgę po kongresie wiedeńskim 1815?*

1. Kongres przywrócił im zabrane przez Napoleona kraje.

2. Fryderyk Wilhelm III reformuje wojsko, skarb, oszczędza — związek celny; rozszerza po 1830 r. ruch naukowy (Hegel, Herbart, Spencer, Ranke, Niebuhr) podnoszą znacznie. Wilhelm I, Bismarck — i wypadki lat 1866, 1871, tworzą cesarstwo niemieckie i zjednoczenie pod hegemonią pruską.

255. *Komu zawdzięczają Prusy swą potęgę?*

Zygmunt Luksemburski zastawił Brandenburgię i nie wykupił; Polska zwalnia z lenna na Prusach Wschodnich Fryderyka Wilhelma 1657; Habsburgowie dają koronę (Leopold I 1701 r.). Elektorowie brandenburscy i królowie pruscy Hohenzollernowie pracą, energią, oszczędnością, organizacją, armią wyborną stworzyli potęgę; absolutyzmem zmusili poddanych do świadczeń na rzecz państwa, a słabych sąsiadów podbijali i tępiłi gdzie i kiedy się dało.

256. *Co Hohenzollernom dało potęgę?*

1. Zygmunt Luxemburski.

2. Habsburgowie.

3. Zdolni władcy — chciwi, przewrotni, podstępni — w polityce niemoralni.

4. Niedołęstwo Polski, Francji.

5. Brak przezorności w Austrii.

257. *Jak Prusy rugują stopniowo Austrię z Niemiec?*

Hohenzollernowie dostali Brandenburgię od Luxemburgów, koronę od Habsburgów. Trzeci król z rządu, Fryderyk II, niemoralny w polityce, grabi Austrię 1740—1745 a 1785 już jednoczy książąt przeciw Józefowi II. Zaczyna się antagonizm w XVIII w. a wyparcie Austrii z Niemiec w XIX w. Fryderyk Wilhelm IV układami pragnie zjednoczenia Niemiec pod swą prezydencją. Wilhelm I odrzuca reformy, dążące do wzmocnienia stanowiska Austrii w Niemczech. W 1863 r.

zabierają Szlezwik, 1866 Holsztyn, Hannover, Hesią elektoralną; w 1871 r. jednoczą w cesarstwo pod swą hegemonią.

258. *Dlaczego Prusy pałają żądzą wytopienia Polaków?*

Z powodu różnicy plemiennej; podtrzymują rolę »Drang nach Osten« margrabiów średniowiecznych; potomkowie krzyżaków, pamiętają Psie Pole i Grunwald. Hohenzollern służy królów polskich, darzony względami; gwałtem i krzywdą sąsiadów można się było rozwielić.

XVII. Austria.

259. *O ile Austro-Węgry stanowią naturalną całość?*

1. Geograficznie: Granice przeważnie naturalne, t. j. morze, rzeki, góry zamykają państwo. Teren obniża się ku środkowi. Wewnętrzne kotliny otaczają Alpy, Kras, Czesko-Morawskie, Karpaty. Dunaj płynie środkiem; dorzecze jego zajmuje $\frac{4}{5}$ obszaru, więc niemal całą łączy monarchię w jedność.

2. Jedna kultura — rzymska.

3. Jeden monarcha, jedne ustawy.

4. Różnice są tylko etnograficzne i początkowy rozwój historyczny głównych składowych części. Jedynie Galicya, Bukowina, Śląsk są poza obrębem naturalnych granic — ani historycznie ani geograficznie nie należą do tej jedności.

260. *Jakie ludy i kiedy przesunęły się po obszarach dzisiejszej monarchii austriackiej?*

1. Obszar monarchii w środkowej Europie leży na krzyżownicy dróg z północy na południe (Inn, przełęcz Brennera, Eizak, Adyga do Włoch; Morawa, przełęcz Semmering, Murca, Mura przez Drawę i Sawę nad Adryatyk doliną Soczy i do Włoch; ze wschodu na zachód wzdłuż Dunaju, Drawy, Sawy); na przejściu z klimatu ostrzejszego, kontynentalnego do cieplejszego, morskiego; z okolic, w roślinność uboższych, do bogatszych — musiał być z tych względów konieczne obozowiskiem chwilowym lub na dłuższy czas i terenem harców dla rzeszy ludów, wędrujących na południe i zachód.

2. Wiadomości o ludach przedhistorycznych i ich ruchach na terenie Austrii są skąpe; dostarcza ich archeologia, a ona czerpie z budowli nawodnych w jeziorach alpejskich, z wykopalisk. Historycznym źródłem są opisy greckich i rzymskich autorów.

3. Początku wędrówek oznaczyć ściśle nie można, w przybliżeniu od pierwszej połowy tysiąclecia przed Chr. do końca IX w. po Chr.

4. Ludy: — Celtowie: Bojowie w Czechach, stąd nazwa Bohemia; w Alpach: Noryskowie, Karnowie, Tauryskowie, — (nazwy Alp — Noryckie, Karnickie), na ostatku Gallowie.

Retowie — Alpy Retyckie.

Trakowie: Karpowie w północno-wschodnich Węgrach — nazwa Karpaty; Dakowie w Siedmiogrodzie i wschodnich Węgrach.

Ilirowie: Dalmatowie, Istrowie, Wenetowie, stąd nazwy krajów: Dalmacya, Istrya, Wenecya.

Rzymianie: od połowy drugiego wieku przed Chr. do r. 106 po Chr. podbijają stopniowo po linię Dunaju i poza Dunajem Dację.

Germanowie: od drugiego wieku przed Chr. a) Cymbrowie, Teutonowie najeżdżają Norysków, Karnów; b) Markomanowie, Kwadowie wypędzają Bojów; c) Gotowie zalewają Dację; d) Wizygotowie pod Alarykiem w początku V wieku; e) Herulowie, Rugowie pod Odoakrem w połowie V wieku; f) Ostrogotowie pod Teodorykiem w końcu V w.; g) Gepidowie, Langobardowie pod Alboinem w VI w.

Słowianie: Polanie, Chrobaci, Ślężanie, Czesi na północy, Słowenicy, Chorwaci, Serbowie na południu.

Mongolowie: Hunowie 375—453 do śmierci Attili, Awarowie do r. 796 — rozbici przez Karola W., Bułgarowie, Madziarowie 896; koniec wędrówek.

Germanowie znów z zachodu naciskają jako powrotna fala drogą kolonizacji: Bawarowie, Frankowie, Szwabi, Sasi, na obszarach Alp i gór Czesko-Morawskich.

261. *Które ziemie dzisiejszej Austrii i kiedy przeszły pod panowanie rzymskie?*

Dla zabezpieczenia kolonij nadpadańskich musieli Rzymianie piratów na Adryatyku wydusić u wybrzeży Ilirii; wtedy usadowili się w kilku punktach Dalmacyi około 229 r. w kraju Wenetów, założyli Akwileję 180 r. przed Chr., podobili Iliryę 146 r. i Istrów, gdzie założyli Tergeste. Za Oktawiana od 42 r. przed Chr., brali ziemie do rzeki Sawy i w Alpach.

Tak więc rzymskie prowincje obejmują dzisiejsze kraje: Dalmacyę, Istryę, Gorycję, Gradyskę, Krainę, Bośnię i Hercegowinę tj. Kras. W Alpach zaś powstały Noricum to jest wschodni Tyrol, Salzburg, Austria, Karyntya, Styrya; Rätia t. j. połudn. i środkowy Tyrol; Pannonia obejmowała Krainę, Kroację, Sławonię, część Węgier południowo-zachodnich. Do 11 r. przed Chr. system Alp i Krasu po Dunaj zajęli Rzymianie.

Za Dunajem Trajan wziął Dację 106 po Chr. tj. dzisiejszy Siedmiogród, wschodnie Węgry.

Z tego wynika, że wszystkie kraje Austrii po prawym a część wschodnia po lewym brzegu Dunaju należały do państwa rzymskiego.

262. *Jaką kulturę i organizację miały ludy najdawniejsze w Austrii?*

1. Najwcześniejsza kultura mało zbadana.

2. Głęboko zapuszcza korzenie kultura rzymska (przemysł, handel, rolnictwo, górnictwo, komunikacja, chów bydła; prawa, nauka, sztuka; religia pogańska, chrześcijańska; organizacja: prowincje, municypia, armia).

3. Organizacja frankońska: hrabstwa, marchie — słowiańska, panońska, friulska, karynecka.

263. *Kultura rzymska na obszarach Austrii.*

Równym krokiem z podbojami rzymskimi kroczyła rzymska kultura, aby zdobyte nowe złączyć ściśle z państwem.

1. Organizacja: Podział na prowincje, administracja, budowa twierdz, miast; zakładanie obozów w celach wojskowych — dla zabezpieczenia przed najazdem, zwłaszcza gdy kraje austriackie stanowiły prowincje zewnętrzne, graniczne. Twierdze: Sirmium-Mitrowice, Aquincum-Buda, Carnuntum-Hainburg, Vindobona-Wiedeń, Ovilava-Wels, Iuvavum-Salzburg. Inne miasta jako municypia nad Adryatykiem: Jader-Zara, Salona koło Spalato Split, Epidaurus-Raguza, Tergeste-Triest, Aquilea. — W głębi krajów: Mursa-Osiek, Siscia-Syssek, Emona-Lublana, Virunum obok Celowca, Celea, Trydent, Veldidena obok Innsbruku.

2. Kultura materialna: Chów bydła w Recyi, Norikum; w Panonii uprawa roli, górnictwo: złoto, srebro w Siedmiogrodzie t. j. w Dacji; w Alpach: sól, żelazo, wapień, marmur. Przemysł tu kwitnął, handel podtrzymywała bogata sieć dróg lądowych i wodnych. Wszystkie ważniejsze wyżej wymienione miasta łączyły drogi główne. Na Dunaju, Drawie, Sawie, wzdłuż brzegów Adryatyku kursowała flotylla, poczta zorganizowana prosperowała; szczególnie do celów wojskowych służyły te drogi.

3. Wyższa kultura: sztuka, budownictwo, pałace, teatry, amfiteatry, świątynie. Szeroko rozchodziła się tu romanizacja — nauka i w końcu religia chrześcijańska.

264. *Jak powstały trzy grupy austriackiej monarchii?*

1. Alpejska — niemiecka (powrotna fala germańska)

powstała przez kolonizację z Bawarii za rodziny Agilolfingów od 700 r.; tworzą się marchie i z czasem łączą się w grupę alpejską.

2. Sudecka — słowiańska wyrabia się pod naciskiem germańskim, Awarów. Państwo Samona 650 r. Wielkomorawskie (Mojmir, Rastiz, Świętopelk 871—890). Z tego państwa wyrabia się państwo czeskie (Bożywój — chrześcijaństwo, śś. Cyryl i Metody).

3. Karpacka, naddunajska — madziarska: Arpadowie klinem wbili się między Słowian; pod wpływem Słowian przyzwyczaili się do osiadłego życia; przez Niemców pobici 933 i 955 uspokoili się. Św. Stefan zjednoczył, zorganizował, ochrzcił 1000 r.

4. Grupa w Krasie nie mogła się zjednoczyć wskutek trudnych warunków geograficznych, gospodarczych; wskutek różnych żywiołów etnicznych, wpływów politycznych, kulturalnych, wyznaniowych.

265. *Co Austria zawdzięcza swej pierwszej dynastii, Babenbergom?*

Babenbergowie pochodzą od Leopolda z Bambergu 976 i panują do 1246. Zawdzięcza im Austria: rozwój terytorialny po Litawę (Adalbert Zwycięzca 1043), Austrię Górną (Henryk Jasomirgott 1141—1177), Styrię (Leopold V † 1194), Krainę (Leopold † VI 1230); przywileje: privilegium minus tj. tytuł książęcy 1156, dziedziczność, samodzielność; kulturę: stolicę Wiedeń (Henryk Jasomirgott), organizację, prawa, ustawy, sądy, handel, przemysł, klasztory, kościoły, naukę, sztukę, poezję (Leopold VI).

266. *Zabiegi o sukcesję austriacką po Babenbergach.*

Mężcy Babenbergowie wymarli 1246 r. Zostały Małgorzata, siostra Fryderyka Bitnego i Gertruda, siostrzenica. Privilegium minus nie przyznaje im prawa bezpośrednio do sukcesji. Cesarz Fryderyk II opanował schedę dla Hohenstaufów, lecz papież Innocenty IV przyznał ją z partii Welfowskiej, Hermanowi Badeńskiemu, ożenionemu z Gertrudą. Przemysł Ottokar II, król czeski, ożeniony z Małgorzatą i Bella IV, król węgierski, za pośrednictwem owdowiałej Gertrudy rzucili się na łup. Pogodził ich papież 1252, ale bitwa pod Kroissenbrunn 1260 dała spuściznę Ottokarowi; cesarz Ryszard z Kornwallii zatwierdził. Ottokar jeszcze przyłączył Karyntię, część Krainy. Lecz Rudolf I 1278 odebrał i mocą uchwały sejmu dał synom 1282.

267. *Rozwój i zmiany terytoryalne Czech do chwili stałego połączenia z Austrią.*

Małe księstwo nad Weltawą po upadku państwa Wielko-Morawskiego stopniowo szerzy się w kotlinie gór sudeckich. Przemysłidzi biorą Morawy 1029. Chwilowo łączą Austrię 1246—1278, Polskę 1300—1305, Węgry 1301—1306; Luxemburgowie okrag chebski 1313, Śląsk w latach 1327—1363 z małymi wyjątkami (Oświęcim, Zator, Siewierz), Brandenburgię 1319—1414, Łużycę 1363; Habsburgowie łączą z Austrią i Węgrami przelotnie 1437—1457, stale od 1526.

268. *Co sprzyjało kolonizacji niemieckiej w kotlinie czesko-morawskiej?*

Po celtyckich Bojach wkroczyli Germanowie Markomanowie, Kwadowie, po nich Słowianie a od 700 r. wpływała zwolna powrotna fala germańska, sprzyjały zaś różne czynniki: sąsiedztwo cesarstwa niemieckiego, zależność polityczna za Przemysłidów lub przyjaźń, za którą cesarzowie dają władcom czeskim tytuł królewski (Wratysław II 1086, Władysław II 1158, a stale od Ottokara I, 1212, arcyceźnik państwa); panowanie w Czechach dynastji niemieckich jak Luxemburgów, Habsburgów. Praga była jakoby stolicą państwa niemieckiego, rezydencją cesarza Karola IV 1346—1378, Wacława 1419, Rudolfa II 1576—1612). Bitwa na Białej Górze 1620 dała cesarzowi absolutyzm i wzmocniła wpływ kultury niemieckiej. Bogactwo naturalne kraju, gleba, kruszce.

269. *Jak ustalał się zwolna tytuł królewski w Czechach?*

Czechy są księstwem od zawiązku w drugiej połowie IX wieku. W drugiej połowie XI w. wprowadzono seniorat. Wratysław II koronował się na króla w Pradze 1086, za zezwoleniem Henryka IV, potem Władysław II dostał koronę od Fryderyka I Barbarosa 1158, Ottokar I od Filipa Szwabskiego i Ottona IV. Zatwierdził tę godność Innocenty III i Fryderyk II 1212. W miejsce senioratu weszła dziedziczność w linii panującej.

270. *Które dynastje i na jakiej zasadzie zyskały panowanie w Czechach?*

1. Przemysłidzi od Bożywoja połowa IX w. do 1306; Rudolf, syn Albrechta I, Henryk Karync. przejściowo; Luxemburgowie 1310—1437; Habsburg Albrecht II, Władysław Pogrobowiec (1437—1457), narodowy król Jerzy z Podjebrada do 1471; Jagiellonowie 1471—1526, w końcu Habsburgowie.

2. Przemysłidzi, dynastja rodzima z czasów mitycznych. Opróżniony tron zyskali Luxemburgowie w rywalizacji z Habs-

burgami 1310 r. dzięki cesarzowi Henrykowi VII. Z tytułu powinowactwa, małżeństwa z Elżbietą Luxemburską, córka Zygmunta, królestwo wziął Albrecht II i syn jego Władysław Pogrobowiec. Lecz z wymarciem tej linii habsburskiej — austriackiej — wybrano narodowego króla Jerzego, po którego śmierci powołano Jagiellonów, a na podstawie kilkakrotnych układów i koligacji z Luxemburgami, Jagiellonami zagarnęli spadek Habsburgowie 1526. Król zimowy 1620 i Karol Albert 1740 nie wchodzą w rachubę.

271. *Z jakich przyczyn szerzył się husytyzm w Czechach?*

1. Religijna: Wystąpienie Husa, heretyka, † 1415, przeciw duchowieństwu, papieżstwu, odpustom, celibatowi itp. na podstawie nauk Wyklifa w Anglii.

2. Narodowa: wystąpienie Czechów przeciw Niemcom na uniwersytecie, w kraju.

3. Socjalna: komunizm.

4. Polityczna: walka przeciw Zygmunтови Luxemburgowi a za Jagiellonami.

272. *Zabiegi Habsburgów o Czechy.*

Przez małżeństwa i układy sukcesyjne z Przemysłidami, Luxemburgami, Jagiellonami. Rudolf I wydał swą córkę Gutte za Wacława II. Albrecht I osadził syna Rudolfa w Czechach po Przemysłidach 1306, lecz gdy ten umarł, ubiegli w rywalizacji Habsburgów Luxemburgowie 1310, więc układał się Rudolf IV z Karolem IV w Bernie 1364, a Albrecht V ożenił się z córką jedynaczką Zygmunta Luxemburga, po którego śmierci istotnie króluje w Czechach 1437—1439 i syn jego Władysław Pogrobowiec. Z wygaśnięciem tej linii Albertyńskiej 1457 wystąpił narodowy król Jerzy Podiebradzki. Po nim powołali Czesi Jagiellonów, więc Maksymilian układał się z nimi 1491 w Preszburgu i 1515 we Wiedniu i ożenił swoich wnuków z dziećmi Władysława Jagiellończyka. Dopiero tragiczna śmierć Ludwika pod Mohaczem 1526 dała Habsburgom Czechy bezsprzecznie.

273. *Co sprowadziło w Czechach odrodzenie narodowe i ekonomiczne?*

Czesi od r. 1547 i 1620 bardzo podupadli. Do nowego życia budzą się w XVIII w. pod wpływem racjonalizmu, wolnomyślnych rozporządzeń Józefa II, a w XIX w. konstytucji i urzędów autonomicznych.

Za ruchem naukowym w Wiedniu idą Czesi w Pradze; zakładają muzeum, królewskie towarzystwo naukowe, katedrę

języka czeskiego, Matice česka. Pisarze: Józef Dobrowski, Jungmann, Szafarzyk, Wacław Hanka, Palatzki.

Bogactwo naturalne kraju, żyzność gleby, górnictwo — pracowitość ludu. Zastosowanie wynalazków najnowszych w przemyśle, komunikacji — kolosalny ruch handlowy, przemysłowy.

Szkolnictwo, wysoka oświata.

274. *Zawiązek Węgier i wzrost ich potęgi.*

Pod dowództwem Arpadów przyszedł Ugrowie do kotliny naddunajskiej 896 r. Sw. Stefan zjednoczył wszystkie dzielnice w jedno państwo, zorganizował, ochrzcił 998—1038 i dostał koronę apostolską.

Węgry wzięły Spiż, Chorwację 1095, Dalmację, Bośnię, Hercegowinę, Halicz, Włodzimierz 1212.

Po Arpadach 1301 krótko panuje Przemyślida Wacław do 1306, Andegawenowie do 1382. Za nich wzięli Węgrzy miasta dalmatyńskie, zdobyli zwierzchnictwo nad Mołdawią, Ruś Czerwoną, unią personalną Polskę związali.

Za Zygmunta Luxemburskiego Węgry podupadły. Straciły Mołdawię, Dalmację, Spiż. Ustała unia z Polską a tem samem odpadła Ruś 1387. Zawisła nad Węgrami groza turecka — Władysław Warneńczyk bronił bohaterstwo 1444.

Jeszcze Maciej Korwin zabrał Morawy, Śląsk, Łużycę i stworzył potęgę.

275. *Rywalizacja Habsburgów i Jagiellonów o koronę czeską i węgierską.*

Mocą układu w Bernie 1364 r. Rudolfa IV z Karolem IV, z tytułu małżeństwa Rudolfa IV z Katarzyną, córką Karola IV, a potem Albrechta V z Elżbietą, córką Karola Luxemburskiego, uważali się Habsburgowie po wymarciu Luxemburgów 1437 dziedzicami Czech i Węgier. Albrecht V jako cesarz Albrecht II rzeczywiście został królem czeskim i węgierskim. Lecz po rychłej śmierci jego syn Władysław stracił Węgry. Władysława Warneńczyka obrali Węgrzy w interesie własnym 1440. Wprawdzie 1444 Władysław Pogrobowiec po Warneńczyku odzyskał koronę węgierską lecz z jego śmiercią 1457 stracili Habsburgowie Węgry i Czechy na rzecz królów narodowych Jerzego Podiebradzkiego i Macieja Korwina a potem na rzecz Jagiellonów (polityka Kazimierza Jagiellończyka). Wrogo zachowują się względem Polski Habsburgowie. Maksymilian I łączy się z Moskwą, Krzyżakami. Układy zawiera 1491, 1515 i stronictwo austriackie w Polsce formuje. A Zygmunt I porzuca politykę Kazimierza Jagiellończyka.

276. *Starania Habsburgów o koronę węgierską.*

Habsburgowie, cesarzowie w Niemczech, odziedziczyli po cesarzach z dynastii saskiej, salickiej, Hohenstaufów, politykę ekspansywną ku wschodowi; naśladować Rudolfa I musieli dorzucać nieco do wzrostu potęgi domowej Srodki:

1. Koligacje: Leopold III zaręcza syna Wilhelma z Jadwigą, Albrecht V żeni się z Elżbietą, córką Zygmunta Luxemburskiego.

2. Układy: Rudolf IV zawarł układ z Ludwikiem Węgierskim 1362. Spór Elżbiety, wdowy po Albrechcie z Warneńczykiem 1440. Maksymilian układa się z Jagiellonami 1491 i 1515. Już bliżej byli celu 1526 r. ze śmiercią Ludwika Jagiellończyka pod Mohaczem, gdy w poprzek stanęli Turcy, Zapolowie; układ w Wielkim Waradynie 1538; z Janem Zygmuntem 1551; potem idą Batorowie, układ z Zygmuntem Batorym 1595, z Boczkajem w Zitwa-Torok 1606, Zygmuntem Rakoczym, Gabryelem Batorym, Bethlenem Gaborem 1615; po Jerzym Rakoczym 1660, Achacym Barczaju znów układ z Janem Kemenym, w końcu z Michałem II Apafym 1696.

3. Wojny z wyżej wymienionymi pretendencjami do korony węgierskiej i Turkami w wieku XVI i XVII, przerywane traktatami, walka 1528, 1532, 1541, 1546, 1566, 1606, 1664, aż Jan III Sobieski 1683 złamał potęgę turecką, a Habsburgowie posiadli dziedziczną koronę 1687 i tytuł Apostolskiego króla. Jeszcze pokój Karłowicki 1699 sankcjonował stan faktyczny, a Passarowicki dodał Banat Temeszwarski 1718.

277. *Jakimi środkami odebrali Habsburgowie Turkom Węgry i zjednoczyli pod swem berłem?*

1. Podać w skróceniu rozwój potęgi tureckiej, niebezpieczeństwo dla Europy środkowej, walki Warneńczyka, Hunyadego, Ludwika Jagiellończyka 1526. Dalsza akcja przypadła Habsburgom. Następujące środki dały im zwycięstwo:

2. Wojny z Turkami i pretendencjami do korony węgierskiej, przeplatane układami; za Ferdynanda I (Wiedeń 1529, Güns), za Maksymiliana II (Sziget 1566), za Rudolfa II 1606, za Leopolda I (opactwo św. Gotharda) 1664, pod Wiedniem 1683, Salankemen 1691, Zenta 1697

3. Haracze spłacane rocznie Turkom od Ferdynanda I do 1606.

4. Pomoc Polski 1620, 1621, 1673 odwróciła niebezpieczeństwo tureckie od Austrii, w 1683 ocaliła Austrię.

5. Sejm Preszburski 1687, pokój Karłowicki 1699 i Pasarowicki 1718.

278. *O ile Habsburgowie Polsce zawdzięczają posiadanie Węgier?*

1. Jagiellonowie zrzekli się Węgier na rzecz Habsburgów 1526 w myśl układu 1491, 1515.

2. W latach 1620, 1621, 1673 Polska wstrzymała zapęd turecki i pośrednio ogromną wyświadczyła przysługę.

3. 1683 Jan III złamał turecką potęgę, ocalił Wiedeń. Austria jakby talizmanem szczęścia wojennego ozdobiona, biła Turków pod Salankemen 1691, Zenta 1697 i do reszty ich z Węgier wygnała. Główną rolę odegrała Polska w tej akcji.

279. *Starania Habsburgów o rozwój potęgi domowej.*

1. Koligacje od Rudolfa I z książętami w Niemczech, z Przemyslidami, Luxemburgami, Jagiellonami, burgundzką i kastylską rodziną. § 272, 276.

2. Układy z Luxemburgami 1364, Andegawenami 1362, Sponheimami, z hrabiami na Tyrolu, Gorycyi, z Ludwikiem Bawarskim, Maciejem Korwinem 1463, Jagiellonami. Koligacje i układy zapewniały dziedzictwa.

3. Droga kupna Feldkirch, Bludenz.

4. Elekcje w Niemczech, albowiem godność cesarska urokiem swym przyciągała słabszych, odosobnionych.

5. Wojny od Rudolfa I do Karola VI (o sukcesję austriacką 1278, o koronę cesarską 1297, 1314—1321, o Węgry 1526—1699, o schedę hiszpańską 1714).

280. *Uzasadnić myśl: Alii bella gerant, tu felix Austria nube.*

Babenbergowie przez koligacje z Hohenstaufami, Welfami zyskali powagę, tytuł książęcy 1156, terytorya, dziedziczość. Habsburgowie: syn Rudolfa I Albrecht poślubił córkę Mainharda hr. Tyrolu, Rudolf córkę Ottokara II-go. Pierwsze małżeństwo przyniosło Karyntię, Krainę, Tyrol, Gorycę. Wilhelm zaręczony z Jadwigą liczył na sukcesję w Węgrzech. Albrecht V poślubił Elżbietę Luxemburską i dostał Czechy i Węgry chwilowo. Maxymilian I, ożeniony z Maryą Burgundzką, dostał Niderlandy, a syn ich Filip Piękny, ożeniony z królewną hiszpańską Joanną, wniósł Habsburgom Hiszpanię i kolonie w Ameryce. To było na zachodzie. Na wschodzie znów związki z Jagiellonami. Ferdynand zaślubił Annę, a siostra jego Marya Ludwika

brata Anny, byle w przyszłości odziedziczyć Węgry i Czechy. Wszystkie te związki miały cele polityczne, dla Habsburgów wypadły pomyślnie; ugruntowały ich potęgę światową w Hiszpanii i mocarstwowe stanowisko nad Dunajem.

281. *Uzasadnić, że trzy grupy państw naddunajskich z przyczyn geograficznych, kulturalnych i dziejowych połączyły się pod berłem Habsburgów.*

1. Są trzy grupy t. j. kraje sudeckie, karpackie, alpejskie. Każda grupa rozwija się początkowo oddzielnie, pod osobnymi dynastiami t. j. Przemyslidów, Arpadów, Babenbergów, Habsburgów. Odmienne są tu ludy pochodzeniem, mowa, dziejami, lecz z czasem nastąpiło zbliżenie.

2. Sąsiedztwo, geograficzne warunki. Alpy, Sudety, Karpaty, Kras, Bałkan wieniec zamykają te grupy, staczające się ku środkowi. Z małym wyjątkiem należą do dorzecza Dunaju, który też jest ich naturalnym łącznikiem. Klimat, flora, fauna są wszędzie niemal z małymi wyjątkami te same.

3. Kultura ta sama, cywilizacja rzymska, jedno światło wiary katolickiej oświeca i ogrzewa wszystkie ludy.

4. Polityka, dążności dynastyczne, zabiegi około budowy potęgi domowej i państwowej ożywiają dynastie, panujące w każdej z tych grup; Babenbergowie wymierają i dzieło swej pracy 270 lat (976—1247) zostawiają Welfom, Hohenstaufom, których wyprzedzili Przemyslidzi; tym wkrótce odbierają Habsburgowie 1278. Instalują się 1282. Znowu Arpadów dzieło wzięli Przemyslidzi na krótko 1301. Wymarłych Przemyslidów państwo sudeckie bierze nowa dynastia Luxemburska, a węgierskie Andegaweńska. Habsburgowie, Andegawenowie, Luxemburgowie a w końcu Jagiellonowie wiążą się przymierzami, układami, małżeństwami na przeżycie. Zjednoczyć trzy grupy próbowali: Przemyslidzi, Luxemburgowie, Maciej Korwin. Dziedzicem wszystkich grup zostanie dynastia, która przeżyje swe sąsiadki. Luxemburgowie przeżyli Andegawenów, Luxemburgów korony wzięli Jagiellonowie, lecz ich przeżyli Habsburgowie 1526 i złączyli trzy grupy naddunajskie z konieczności dziejowej.

282. *Czy i o ile trzy grupy krajów naddunajskich tj. grupa alpejska, sudecka, karpacka tworzą naturalny związek?*

1. Względę geograficzne.

2. Kulturalne.

3. Historyczne, polityczne, dynastyczne. § 259, 281.

283. *Z jakim skutkiem i w jakim celu ubiegali się Habsburgowie o koronę polską?*

Po Jagiellonach występowali liczni kandydaci w czasie bezkrólewia. 1573 r. kandyduje Ernest, 1576 cesarz Maksymilian II, 1587 arcyksiążę Maksymilian Zygmunt III w tajnym układzie odstąpić miał tron polski Ernestowi 1592. Cel: aby z licznej rodziny, któryś arcyksiążę miał wyposażenie królewskie, aby Polska wiernym była sprzymierzeńcem w wojnach tureckich.

284. *Jakich rywali mieli Habsburgowie przy wyborach w Niemczech?*

Zasada: aby nie wybierać zbyt możnego, potężnego kandydata.

Przeciw Albrechtowi wybrano Adolfa Nassawskiego 1291. Fryderykowi Pięknemu wydał koronę Ludwik Bawarski 1314. Stale na dłuższy czas wyrugowali Habsburgów Luxemburgowie. Po wymarciu Luxemburgów utrzymuje się korona cesarska od Albrechta I bez przerwy. Tylko królów francuscy t. j. Franciszek I. Karol V, Ludwik XIV Leopolda I usiłują wyrugować.

285. *Zestawić rywalizację z Habsburgami różnych dynastji.*

W zaraniu swego dziejowego występu mają Habsburgowie Przemyślidów (Rudolf I, Ottokar II) 1278. Adolf Nassawski przeciw Albrechtowi 1291—1297. Luxemburgowie i Wittelsbachowie odebrali koronę cesarską, nadto Luxemburgowie zabrali Czechy (Henryk VII Luxemburg), Ludwik Bawarski przeciw Fryderykowi Pięknemu; Karol Albert przeciw Maryi Teresie; zabiegi o Tyrol, Karyntję wypadły pomyślnie dla Habsburgów; spór Rudolfa IV z Karolem IV (privilegium maius). Rywalizacja z Jagiellonami na terenie Czech i Węgier (Władysław Warneńczyk, Władysław Jagiełłończyk, Ludwik, nadto Jerzy Podiebradzki, Maciej Korwin), następnie Osmanowie i liczni pretendenci do Węgier. § 276. Na zachodzie Burbonowie, § 291, Bonapartowie, w najnowszych czasach Hohenzollernowie w Niemczech i dom Sabaudzko-Sardyński w Lombardji.

286. *Co przyniosła Habsburgom wojna 30-letnia?*

1. W Niemczech osłabienie, obniżenie znaczenia i wpływu

2. Za to w Austrii wzmocnienie, absolutyzm, ściślejsze zjednoczenie krajów dziedzicznych, centralizm, przewagę katolicyzmu.

287. *Które walki głównie stoczyła Austria w obronie własnej?*

Z Turkami (1529—1718, sukcesyjną polską 1733—1738, sukcesyjną austriacką 1740—1748, trzy wojny śląskie 1740 do 1745 i 1756—1763, z Napoleonem I 1795—1797, 1805, 1809, z Włochami 1848—1849, 1859, 1866, z Prusami 1866.

288. *Wpływ racjonalizmu na stosunki polityczne, społeczne, kulturalne w Austrii.*

Jak w przeważnej części państw Europy tak i tu racjonalizm stwarza absolutyzm oświecony, daje reformy polityczne, centralizm; społeczne: ogranicza uprzywilejowanych, bierze w opiekę słabszych; kulturalne: reformy szkolnictwa, sądów; religijne: z jednej strony edykt tolerancyjny a z drugiej ograniczenie i ucisk kościoła katolickiego (józefinizm); skutki ujemne, więc dla ratowania państwa Leopold II niektóre reformy odwołał.

289. *Środki użyte w Austrii do zjednoczenia i zcentralizowania państwa.*

Rudolf I, odebrawszy Ottokarowi II Austrię 1278 r. za zgodą książąt zatrzymał ją dla rodziny swej, mianując synów Albrechta i Rudolfa dziedzicami. Spotykamy się często z tendencją podziału na linie Alberytyńską, Leopoldyńską 1379 r., nieco później tyrolską. Zjednoczoną Austrię za Maksymiliana I, Ferdynand I rozdzielił w ordynacji domowej na austriacką, styryjską, tyrolską, które trwale złączył Leopold I 1665. Środki, mające na celu utrzymanie jedności są: a) ordynacje domowe Albrechta II 1354, Rudolfa IV 1364, ordynacja Ferdynanda I 1554 dzieli wprawdzie państwo, lecz zarazem głową rodziny ustanawia najstarszego. Sakcyja pragmatyczna Karola VI 1724 najsilniejsza. b) Absolutyzm, złamanie przywilejów stanowych za Ferdynanda I, Maksymiliana II, Ferdynanda II, absolutyzm oświecony za Maryi Tersy, Józefa II, epoka Bachowska 1849/59. c) Wspólne instytucje: rada tajna, nadworna, wojenna, izba skarbową, kancelaryę (Ferdynand I, Józef I), austriacka rada stanu, trybunał sądowy, komisye szkolne, kościelne itp. za Maryi Teresy i Józefa II. d) Jeden władca, jeden język niemiecki, te same ustawy, biurokracya.

290. *Stosunek Leopolda I do Ludwika XIV.*

1. Pokrewieństwo (szwagrowie).

2. Polityczne: a) współzawodnictwo w elekcji o koronę cesarską, b) wrogie zamiary Ludwika XIV w celu rozbięcia

potęgi Habsburgów. Środki: tworzy związek reński pod swym protektoratem; reuniony; pieniędzmi i dyplomacya zyskuje przyjaciół, podburza Węgrów do powstania 1671, 1681, Turków 1683. Usiłuje wciągnąć Polskę, Jana Sobieskiego; wojny z Holandya do 1678, o Palatynat do 1697, wojnę sukcesyjną hiszpańską 1700—1713. Francya z tych zapasów wyszła pognębiona, zrujnowana — Austria zaś zwycięsko.

291. *Przebieg dziejowy rywalizacyi Burbonów i Habsburgów.*

O koronę cesarką i o przewagę w Europie rozchodzi się. Już Franciszek I 4 prowadził wojny i protestantów wspierał, Turków podmawiał przeciw Karolowi V.

Henryk II za pomoc daną protestantom zajął Metz, Toul, Werdun i zatrzymał mimo wysiłku Karola V. Z Burbonów Henryk IV gotował się na wojnę. Ludwik XIII przeciw Ferdynandowi II, III, a po nim Ludwik XIV w wojnie 30 letniej. Pokój westfalski 1648, pirenejski 1659, w reunionach, w wojnie o Palatynat, w sukcesyjnej hiszpańskiej, w wojnach węgierskich i tureckich całą Europę pragnął złączyć przeciw Leopoldowi I, Józefowi I, Karolowi VI. Ludwik XV w sukcesyjnej wojnie polskiej, austriackiej. Habsburgowie wyszli cało — Burbonowie upokorzeni.

292. *Jak Karol VI starał się zapewnić następstwo po sobie w Austrii córce M. Teresie?*

Wydał sankcyę pragmatyczną, uzyskał jej zatwierdzenie w krajach austriackich a starał się usilnie o przyjęcie jej przez mocarstwa, składając ofiary, kompanię handlową zwinął, port Ostendę zarzucił, Augusta III do tronu w Polsce popierał przez co ściągnął sukcesyjną wojnę polską, w której stracił Sycylię, Neapol. Raczej o pieniądze i silną armię należało postarać się.

293. *Czem Habsburgowie zdobyli dla Austrii mocarstwowe stanowisko?*

Od Karola V dostał Ferdynand I Austrię w układzie Brukselskim 1522, więc stał się założycielem młodszej linii Habsburskiej.

Godność cesarska w Niemczech bez przerwy do 1871 (z wyjątkiem 1740 — Karol VII).

Zwycięskie walki z antagonistami Burbonami, Turkami, — zdobycze terytoryalne — mocą traktatu w Rastadt 1714, w Karłowicach 1699 i Passarowicach 1718. Silne oparcie o Adryatyk. Szczęśliwe wyjście z wojny napoleońskiej, utworzenie cesarstwa austriackiego 1804. Udział w polityce europejskiej, sojusze. Wewnętrznie: Sankcyę pragmatyczną, abso-

lutyzm oświecony, centralizm, konstytucya — ugoda węgierska — wysoka kultura.

294. *Jak Austria zyskała a jak utraciła posiadłości we Włoszech?*

Włochy należały do korony hiszpańskiej — ostatni meżki Habsburg hiszpański Karol II † 1700. Miecz podzielił schedę. Habsburgom austriackim przyznał układ w Rastadt Lombardję, Neapol, (Sardynię) Sycylię. Po wojnie sukcesyjnej polskiej w pokoju r. 1738 Toskanę. W roku 1797 pokój w Campoformio dał Wenecję.

Traci stopniowo w wojnie sukcesyjnej polskiej Sycylię, Neapol, za co dostaje Parmę, Piacenzę, w wojnie sukcesyjnej austriackiej Parmę, Piacenzę, w wojnie napoleońskiej Lombardję, Wenecję. — Kongres wiedeński 1815 r. przywrócił włoskie posiadłości, lecz rok 1859, 1866 — odebrał je na rzecz zjednoczonego królestwa włoskiego.

295. *Jakie nabytki terytoryalne i przy jakiej sposobności zyskała Austria w XVIII i XIX. w.?*

Ze schedy hiszpańskiej przyznał jej traktat w Rastadt 1714 r. Lombardję, Neapol, Sardynię, Belgię a wkrótce potem za Sardynię Sycylię. Po wojnach tureckich w pokoju Passarowickim 1718 r. Banat temeszwarski, Małą Wołoszczyznę po Alutę, północną Serbię z Belgradem. (1740 stracone z wyjątkiem Banatu). Parmę, Piacenzę w 1738 r. po woj. suc. polskiej. W rozbiorach Polski wzięła Galicyę 1772 r., w układzie z Turcyą 1776 Bukowinę, ze sukcesyi Bawarskiej Innviertel 1779 r., w trzecim rozbiorze Polski 1795 Galicyę Nową (stracona 1809 na rzecz księstwa Warszawskiego). W Campoformio Wenecję, Istrię, Dalmacyę 1797, w pokoju Pressburskim 1805 Salzburg i Berchtesgaden, w kongresie wiedeńskim 1815 odzyskała wszystkie straty podczas wojen napoleońskich, z wyjątkiem Belgii, w r. 1847 zajęła wolny Kraków, a na kongresie berlińskim 1878 Bośnię i Hercegowinę jako kraje okupowane — 1909 r. anektowane.

296. *Udział Austrii w wojnach napoleońskich.*

W pierwszej wojnie koalicyjnej 1792—1797. Zwycięstwa pod Nerwinden 1793, nad Dunajem i Renem. Klęska pod Jemapes 1792. Fleurus 1794, szereg klęsk w Lombardyi zakończony pod Mantuą. Pokój w Campoformio 1797.

W drugiej wojnie koalicyjnej 1798—1801 klęska pod Marengo, Hohenlinden i pokój w Luneville.

W trzeciej koalicyi 1805 kapitulacya Macka w Ulm, klęska pod Austerlitz. Pokój w Preszburgu.

W r. 1809 zwycięstwo pod Aspern, klęska pod Wagram, Pokój w Schönbrunn.

W r. 1812 stoją wojska w rezerwie.

W r. 1813 biorą udział pod Dreznem, Lipskiem. Pokój paryski 1814, kongres wiedeński 1815.

297. *Udział Austrii w walkach na Bałkanie*

Od usadowienia się Turków na Bałkanie dola ludów tamtejszych zwracała uwagę Europy. Z Turkami walczyła Austria od r. 1529 z przerwami — do 1718 — tj. do pokoju w Passarowicach. Dopiero po wyparciu ich zupełnym z Węgier słaby brała udział w walkach bałkańskich. Za Józefa II 1788/9, w czasie ruchu wolnościowego Greków 1816/32 Metternich wstrzymywał zapal; w wojnie krymskiej 1853/5; w wojnie 1877/8, w sprawie Krety 1897.

Skutek: uzyskała wpływ na Bałkanie polityczny, ekonomiczny, zajęła Bośnię i Hercegowinę 1878 — anektowała je 1909 r.

298. *Dlaczego cesarzowie Austrii nie mogli się utrzymać w Niemczech?*

1. Nigdy władza cesarska nie była w Niemczech silną, ograniczyła ją jeszcze więcej: złota bulla 1354, pokój westfalski 1648, protektorat Ludwika XIV, wojny napoleońskie — ruch wolnościowy w XIX w.

2. Antagonizm i zwycięstwa Prus.

3. Wzrost państwa austriackiego, troska o utrzymanie całości, szybki rozwój wewnętrznych stosunków w ustroju politycznym, ekonomicznym, społecznym — wymagały samodzielności, skupienia wszystkich sił.

299. *Co wytwarzało i wzmacniało absolutyzm w Austrii?*

Rządy łamały stopniowo przywileje stanowe; sejmy zmienione na postulatowe, słuchały rozkazów monarszych we wszystkich księstwach austriackich. W Czechach zaprowadził Ferdynand I dziedziczość korony 1547, a Ferdynand II 1620 zniweczył do reszty przywileje; we Węgrzech zaś uchwalił sejm dziedziczość 1687, usunięto też wtedy ze złotej bulli Andrzeja II »de non praestanda oboedientia«, zniesiono godność palatyna.

Wzmacniały absolutyzm reformacja, wojny religijne, 30 letnia, tureckie, wspólne instytucje, centralizm, racjonalizm, reformy Mar. Teresy, Józefa II, wojny napoleońskie.

300. *W jakich wypadkach poniosła Austria straty terytorialne w XVIII, XIX w.?*

Karol VI po wojnie sukcesyjnej polskiej zrzekł się Sy-

cylii, Neapolu, 1738; po sukcesyjnej austriackiej 1748 oddała Marya Teresa Parmę, Piacencę, Gwastallę, część Mediolanu; w trzech wojnach śląskich straciła Śląsk średni i dolny.

W pokoju belgradzkim 1740 Małą Wołoszczyznę, Serbie północną zwróciła Turcyi.

W pokoju Campoformio 1797 odpadła Belgia, (a inne straty odzyskane 1815). 1809 Galicya Nowa, 1859 Lombardia pokojem w Villafranca, Wenecya 1866 pokojem w Pradze.

301. *W jakich warunkach zyskała Austria tytuły w rozwoju dziejowym?*

Karol W. stworzył marchię wschodnią — 804. Otto W. wskrzesił ją 955. Leopold z Bambergu dostał margrabstwo austriackie 976. Spór Hohenstaufów i Welfów przyniósł tytuł książęcy i dziedziczość 1156 r. Żegniewany Rudolf IV na Karola IV tytułuje się arcyksięciem, od Fryderyka III 1456 jest Austria stale arcyksięstwem, po koronacji Napoleona Bonapartego na cesarza 1804, zostaje cesarstwem a po ugodzie 1867 — monarchią Austriacko-Węgierską.

302. *Najznamienitsi wodzowie austriacy i ich zwycięstwa.*

Eugeniusz Sabaudzki — zwycięzca w wojnach tureckich (Zenta 1697, Piotrowaradyn 1716, Belgrad 1717) w sukcesyjnej wojnie hiszpańskiej. Capri, Ciari, Turyn — Hochstädt 1704. Daun poważny w wojnach śląskich zwłaszcza w 7 let. wojnie — (Kolin 1757). Laudon gwałtowny w 7 let. wojnie (Kunersdorf). Arcyksiążę Karol w wojnach napoleońskich (Aspern). Hr. Józef Radecki zwycięzca 1848 — nad Włochami. Arcyks. Albrecht 1866 — (Custoza). Tegetthof admirał — (Lissa).

303. *Jakie wypadki wpłynęły na rozwój konstytucji w Austrii?*

Racjonalizm stworzył absolutyzm świątły, który propagował rewolucję z góry — a ta wywołała rewolucję z dołu. Właśnie rewolucja francuska wstrząsała podwalinami rządów absolutnych. Powszechnie żądają ludy wolności konstytucyjnych. Rządy związane świętem przymierzem odmawiają, a to wywołuje powszechne zaburzenia rewolucyjne. Na stosunki austriackie wpłynęła decydująco rewolucja lutowa 1848. Ferdynand I dał konstytucję 25 kwietnia 1848. Wstrzymało jej rozwój powstanie w Lombardyi i Węgrzech. I konstytucja okrojowana 1848 r. 1 marca nie utrzymała się, absolutyzm zaciężał jeszcze na lat 10. Klęska pod Magento i Solferino, utrata Lombardyi obaliły go. Konstytucji gotują drogę od 1860 r. Gołuchowski, Schmerling, Belcredi. Po klęsce pod Sadową po ugodzie z Węgrami Beust ustalił stan konstytu-

cyjny 1867. Do parlamentu wybory odbywały się w 4 kuryach, od r. 1896 dołączono piątą kuryę powszechną, a od r. 1907 są wybory powszechne, równe, tajne, bezpośrednie.

304. *Które czynniki stawiają Austrię w rządzie pierwszych mocarstw?*

Obszar 676.000 kl², jest więc Austria drugim państwem Europy; ludności ma 50 milionów, zajmuje trzecie miejsce. Ma największą rzekę środkowej Europy Dunaj, ma morze z portami, w których stoi silna flota wojenna, handlowa. Świetna przeszłość dziejowa, sławna starożytnością i pełna chwały, panuje dynastia; prowadzi Austria politykę światową, łączy się w przymierza; w wysokim stopniu spełnia zadania kulturalne, naukowe, oświaty, rzeszom ludów, pod jej skrzydłami szukających schronienia, daje wolność narodową, wyznaniową.

XVIII. Polska.

305. *Zawiązek państwa polskiego.*

1. Zawiązek państw słowiańskich (Samo, Mojmir, Bożywój).
2. Legenda o Czechu, Lechu i Rusie.
3. Legenda o założeniu Gniezna (Lech, Popiel).
4. Piast, Ziemomysł, Leszek, Ziemowit.
5. Drugie ognisko Kraków; legenda o Krakusie, Wandzie.
6. Czas tworzenia się państwa polskiego przypada co najmniej pod koniec VIII wieku.

306. *Jakie czynniki ustalają byt Polski w pierwszej dobie dziejowej?*

1. Opatrzność stwarza jedno narzędzie więcej, Polskę, dla pomnożenia chwały swego imienia.
2. Związek Słowian nad Odrą, Wartą, Wisłą w obronie przed Germanami tworzy Polskę.
3. Roztropna polityka Mieczysława I: a) woli uleść dobrowolnie, niż walczyć nieszczęśliwie, z honorem wprowadzić ginać ale zgubić państwo; b) przyjmuje chrześcijaństwo; c) zaszczepia kulturę zachodnią.
4. Opatrznościowy władca Bolesław W. organizator, wojownik, gospodarz: a) prowadzi zwycięskie wojny, rozszerza granice; b) organizuje politycznie, religijnie, kulturalnie państwo.

307. *Wykazać rozwój i zmiany terytorialne Polski w I. okresie piastowskim.*

1. Kolebka państwa nad Odrą, Wartą, Gopłem, Wisłą

po Bug, Seret na wschodzie, od Noteci na północy po Sudety, Karpaty na południu.

2. Za Mieczysława I utrata Grodów Czerwieńskich, Ziemi Krakowskiej, Śląska.

3. Bolesław W. bierze Pomorze, ziemię Słowaków po Dunaj, Morawy, Milsko, Łużyce, a odzyskuje Śląsk, Ziemię Krakowską, Grody Czerwieńskie; państwo opiera o Bałtyk, Dunaj, Łabę, Seret.

4. Mieczysław II traci Słowacyznę, Milsko, Łużyce, Pomorze, Grody Czerwieńskie, Śląsk, Morawy.

5. Kazimierz Odnowiciel odzyskuje Śląsk.

6. Bolesław Śmiały bierze znów kraj Słowaków po Wag 1062, Grody Czerwieńskie 1070.

7. Władysław Herman traci Grody Czerw. 1086.

8. Bolesław III Krzywousty odzyskuje Pomorze, sięga za Odrę i na wyspę Rugię.

Widzimy niepewność w posiadaniu krajów, niestałość granic.

308. *Stosunek Polski do Niemiec w I dobie piastowskiej (960—1138).*

1. Wstęp: Germanowie jak powrotna fala »Drang nach Osten« wywierają. Poświęca się Wanda.

2. Stosunek lenny: Mieczysław I — Otto I (walka z Geronom, Wichmanem, Hodonem); Mieczysław II — Konrad II; Kazimierz Odnowiciel — Henryk III; Władysław Herman — Henryk IV.

3. Przyjazny: Bolesław W. — Otto III.

4. Niezależny ale przy bohaterskiej obronie: Bolesław Wielki — Henryk II; Bolesław Śmiały — Henryk IV; Bolesław III — Henryk V.

5. Familijny, przez związki małżeńskie: Mieczysław I — Oda; Bolesław W. — Rygdaga; Mieszek II — Ryxa; Władysław Herman — Zofia Judyta

309. *Co wslawiło Polskę w epokę Piastów?*

Jednoczy Słowian nad Wartą, Odrą, Wisłą i organizuje silne państwo, większe niż Wielko-Morawskie.

Przyjmuje chrześcijaństwo i kulturę zachodnią, chrzci innych (Mieczysław I, Bolesław W.).

Zwycięskie prowadzi wojny.

Skutecznie broni się przed zgermanizowaniem i zagładą, wstrzymuje Mongołów 1241 (przedmurze chrześcijaństwa).

Niesie chętnie pomoc sąsiadom zagrożonym: Czechom, Węgrom, Rusi (Bolesław W., Bolesław Śmiały, Bolesław III Krzywousty)

Piśmiennictwo (Gallus, Kadłubek, Janko z Czarnkowa).
Uniwersytet (1364).

Gospodarstwo społeczne (Kazimierz W.).
Wielka liczba Świętych.

310. *Znaczenie ważniejszych związków familijnych Piastów ze współczesnymi dynastiami.*

1. Z dynastją saską, frankońsko-salicką w pierwszej dobie, § 308; niemczenie, ale i rozwój kultury.

2. Z Przemysłidami (Mieczysław I — Dubrawka, Wacław II — Rycheza); dążność do zjednoczenia Polski i Czech.

3. Z Rurykowiczami: Świętopełk W. Ks. Kijowski z córką Bolesława W., Kazimierz Odnowiciel z Maryą Dobrogniewą, Bolesław Trojdenowicz siostrzan (gawitacya, zajęcie Grodów Czerwieńskich przez Ruś).

4. Z książętami litewskimi: Kazimierz W. — Aldona, dla powstrzymania najazdów litewskich na Polskę i dla wspólnej obrony przed napadami Krzyżaków.

5. Z Arpadami: Gejza — Adelajda, siostra Mieszka I; apostołstwo Polski we Węgrzech.

6. Z Luxemburgami: Karol IV z Anną Świdnicką — aby resztę Śląska dla Czech zagarnąć; później 1363 r. z Elżbietą, wnuczką Kazimierza W.

7. Z Andegawenami: Karol Robert — Elżbieta, córka Władysława Łokietka; pomoc przeciw Krzyżakom i nadzieja na unię Polski z Węgrami.

311. *Zaslugi Polski około chrześcijaństwa.*

1. Przyczyny bezpośrednie przyjęcia chrześcijaństwa: polityka wobec Niemców. § 306.

2. Mieszek chrzci 966 Polan, Wiślan, Lachów; zakłada biskupstwo w Poznaniu, opiece papieskiej poleca syna i państwo 974.

3. Bolesław W. twórca metropolii w Gnieźnie, biskupstw w Krakowie, Wrocławiu; protektor apostołów św. Wojciecha, św. Brunona, Reinberna, fundator klasztorów Benedyktynskich.

4. Kazimierz Odnowiciel wskrzesza chrześcijaństwo po reakcyi pogańskiej i wysyła poselstwo do stolicy papieskiej 1057.

5. Bolesław Krzywousty chrzci Pomorzan przez św. Ottona.

6. Obrona przed tatarami.

7. Duchowieństwo obce ustępuje miejsca narodowemu.

8. Adelajda chrzci Geję, — ich syn św. Stefan.

9. Jadwiga chrzci Litwę, Żmudź.

10. Hojnie uposażają kościoły, duchowieństwo, przywilejami darząc — najpierwsze urzędy i dostojęstwa piastują duchowni.

312. *Wyjaśnić zasadę i skutki senioratu w Polsce.*

1. Seniorat jest zasadą, według której najstarszy z dynastyi obejmuje władzę. Ten system wywołuje zaburzenia. Nietylko w państwach słowiańskich znajdujemy ten system.

2. Bolesław Krzywousty dokumentem pragnął wzmocnić seniorat, 1138.

3. Skutek: walka książąt, rozbicie na dzielnice, separatyzm dzielnicowy, partykularyzm.

4. Upadek władzy książęcej, wzrost możnowładztwa, zależność książąt od niego.

5. Groza zagłady państwa — utrata Śląska na zawsze.

6. Walki o Kraków.

7. Upadek pod względem obyczajowym.

313. *Co ułatwiło Rusinom zajęcie Grodów Czerwieńskich i utworzenie księstw czerwono-ruskich?*

1. Rusini nie są autochtonami.

2. Zaborczość ich.

3. Zręczność w wyzyskaniu krytycznego położenia Polski.

4. Niedołęstwo Wł. Hermana, wojny Krzywoustego, spory w rodzinie piastowskiej, zawiści, partykularyzm z powodu senioratu.

Przyjazna, nie ekspansywna polityka (Kazimierz Sprawiedliwy, Leszek Biały); Polacy osadzają Włodzimierza, Romana w Haliczu, usiłują wypędzić Węgrów.

314. *Stosunek Piastów i Rurykowiczów (w epoce X do XIV wieku).*

1. Nieprzyjazny: Rurykowicze napadają na Grody Czerwieńskie, które stale opanowali Rościsławicze; napady Romana, Daniela, Lwa I i innych na ziemie polskie.

2. Ze strony Polski przyjazny i protekcyjny; osadzenie na tronie kijowskim Świętopełka, Iziasława; w Haliczu Włodzimierza II 1189, Romana; wypędzenie Węgrów za Kazimierza Sprawiedliwego. Znowu Leszek Biały usiłuje wpływ węgierski osłabić.

3. Po wymarciu rodziny panującej w ziemi halickiej Kazimierz W. został prawnym sukcesorem.

4. Familijny: Córka Bolesława jest żoną Świętopełka, Kazimierz Odnowiciel mężem Maryi Dobrogniewy ks. kijowskiej, Roman z Wołynia jest siostrzeńcem Kazimierza Sprawiedliwego, Bolesław Trojdenowicz z Mazowsza jest siostrzeńcem Lwa II.

315. Stanowisko Polski za Piastów wobec Rusi, zwanej Czerwoną.

1. Rurykowicze pragną Grodów Czerwieńskich, § 316, Polska ich broni.

2. Niedoleństwo Władysława Hermana pozwala Rościszawiczom zająć je 1086. Wojny Bolesława Krzywoustego i późniejsze spory w rodzinie Piastów utrwaliły byt księstw ruskich, razem zwanych Rusią Czerwoną. Polacy nie silili się o odzyskanie tych ziem.

3. Lecz gdy niezgoda Rościszawiczów, zamieszki wewnętrzne ściągały Węgrów, W. Książęta Krakowscy pomocy udzielają. Kazimierz W. spadek opieką ojcowską otoczył, zagospodarował, moralnie i kulturalnie podniósł.

316. Walka o Grody Czerwieńskie.

Pierwotnie polskie, zajął je Włodzimierz W. 981 r.; odzyskał Bolesław W. 1018; utracił Mieczysław II, odzyskał Bolesław Śmiały; stracił Władysław Herman na rzecz Rościszawiczów 1086 r., aż po wymarciu Romanowiczów objął je Bolesław, książę Mazowsza, po nim Kazimierz W. 1340 nazwane już w historii Rusią Czerwoną.

317. Stosunek Polski do Czech za Piastów.

1. Obie monarchie należały do składu państwa Wielko-Morawskiego, przynajmniej częściowo.

2. Przyjazny stosunek: Małżeństwo Mieszka I z Dobrawką; Bolesława W. do Pragi zapraszają 1003; Bolesław Śmiały śpieszy z pomocą; książęta ślascy pomagają Ottonowi II 1278 przeciw Rudolfowi I; Wacław II żeni się z Rychezą, Karol IV z wnuczką Kazimierza W., Elżbietą.

3. Wrogie stanowisko: Czesi biorą Mieszkowi I Śląsk, odzyskał go Bolesław W. — Brzetysław II pustoszy Polskę a Śląsk znów zabiera; odzyskuje go Kazimierz Odnowiciel. Bolesław Śmiały wojuje z Wratysławem II 1061, który się tytułuje królem Polski. Czesi pomagają Zbigniewowi przeciw Bolesławowi III. Wacław II najeżdża Polskę, zwalcza Łokietka — koronuje się na króla, ale o państwo nie dba. 1300. Jan Luxemburski tytułuje się królem Polski, częściowo Śląsk zabiera — Krzyżaków popiera.

Przed zabobroczą musiała się Polska bronić.

318. Zawiazek i rozwój miast w Polsce.

1. Miejsce: Nad rzekami, jeziorami; koło klasztoru, kościół, grodu zatrzymują się kupcy z towarami.

2. Ludność: Osiedlają rzemieślnicy, łazęgi tj. wolni, narocznicy; co do pochodzenia: Obok Polaków Niemcy, Ormianie, Żydzi.

3. Ustrój: Patrycyat, pospólstwo — rada, wójt — sądy; mają prawo polskie lub magdeburskie.

4. Obwarowanie murem, wałem.

319. Ustrój społeczny w Polsce za Piastów.

1. Cały kraj ma charakter pierwotnie sielski, ludność rodzima. Wspólne gospodarstwo w ujazdach mają rody.

2. W XII w. jest posiadłość indywidualną; wytwarzają się wielmoże z fortunami dziedzicznymi; mają dostojęństwa, sławę, urzędy, tradycję na pokolenia; liczba wielmożów wzrasta; nie stanowią zamkniętej klasy jak w Rzymie nobilowie; Niemcy osadnicy zwą ich rodowcami »szlachta«.

3. Rodowcy, mający ziemię na prawie wojskowym, zwa się rycerzami, razem ziemianami. Dla utrzymania gospodarstwa szukają siły roboczej.

4. Niewolnicy kupni, dobrowolni przybysze, łazęgi, narocznicy, rataje, jeńcy — swobodnie pracują, plon właścicielowi oddają, sami się żywią i opiekę mają zapewnioną; więc to nie jest gospodarstwo na latyfundiach w Rzymie.

5. Narocznicy, przybysze, łazęgi, rataje — pracują na rachunek właściciela.

6. Czynnownicy, dzierżawcy, dziedziczy z czasem (Gebauer — gbur, polscy kmiecie, lud wiejski).

7. Koloniści niemieccy.

8. Włodycy na darowiznach książęcych.

W mieście: początkowo ludności rodzimej mało, później więcej; napływowa: łazęgi, Niemcy, Ormianie, Żydzi. Mieszczanie zamożni tworzą patrycyat; własne sądy, wójt, ława.

Duchowieństwo obce, później rodzime; wojsko, stan urzędniczy.

320. Administracja w dobie piastowskiej.

1. Podział na okręgi: podatkowy, sądowy, wojskowy — Ujazd, opole, ziemia, województwo, gród.

2. Zwierzność, dziesiętnicy, setnicy w ujazdach, w grodach włodarze, w wielkich grodach kasztelanowie, w województwach wojewodowie, później starostowie grodowi, generalni, (hierarchia urzędnicza).

3. Dochody: a) Rody składają podatek — b) narocznicy spełniają posługi: rataje, skotnicy, świniarze, kucharze, szklarze, kołodzieje, łagiewniki, korabiarze, koniuchy itp.

4. Książę objeżdża kraj, sądzi.

321. Rozwój osadnictwa w Polsce.

1. Żywioł: przeważnie niemiecki, są też Czesi, Żydzi, Ormianie, (ludność wiejska, robocza, kupcy, rzemieślnicy, zakony, rycerze, awanturnicy).

2. Czas: od początku do XIII w. sporadycznie, XIII w. silnie, później znów sporadycznie.

3. Przyczyny: *a)* potrzeba rycerzy, księży, zakonów, chłopów, rzemieślników, kupców, *b)* sąsiedztwo bliskie, *c)* zależność niekiedy polityczna od Niemiec, *d)* koligacje panujących, książąt dzielnicowych, zwłaszcza śląskich, ich przyjaźń granicząca ze zdradą ojczyzny, Bolesław Wysoki, Henryk Brodaty, Probus, Władysław Opolski i inni, *e)* wyższa kultura w Niemczech, *f)* zachęta, przywileje, łatwość nabywania ziemi, gdy w Niemczech są trudne warunki bytu, tj. przeludnienie, walki, prawo pięści, rycerze rabusie, wyprawy wojenne do Włoch, ciężary na rzecz państwa, feudalnego pana (pańszczyzna), *g)* polityczne: nadzieja przysporzenia ojczyźnie niemieckiej ziemi, ułatwienie podboju, germanizowanie.

4. Sposób: ajenci uprzywilejowani werbuja, (ojkistes w Grecyi), jak greccy koloniści święty ogień, niosą oni prawo magdeburskie, sąd, wolność od ciężarów, tylko podatek płacą — zadarmo mają kawały lasu, pól. Skutki: *a)* dodatnie: zaludniają się pustkowia, puszcze, dziewicze lasy robią miejsce kwitnącym osadom, miastom; szerzy się kultura; *b)* ujemne: tworzy się straż wschodnia »Brang nach Osten«, niemieczą się miasta, ziemie (Śląsk; Niemcy decydują przy wyborze książąt, (Kraków) buntują się, wzmagają się liczba wrogów wewnątrz, gotowi rozsądzić państwo, (koloniat w cesarstwie rzymskim).

322. Co rozdarło Polskę w XII a co zjednoczyło w XIV w.?

Rozdziera: seniorat, niepolityczna zasada u Słowian.

Zawiść książąt Piastów zdegenerowanych, degenerujących się dalej —

Wzrost wpływu i znaczenia możnowładztwa —

Partykularyzm dzielnicowy.

Zanik poczucia narodowego.

Upadek obyczajowy

Jednoczy: primogenitura w W. Księstwie Krakowskim —

Tradycja — obawa przed zagładą.

Jedność kościelna, duchowieństwo, kanonizacja św. Stanisława (jak jego ciało cudownie — tak zrasta się Polska).

Usiłowania polityczne: (Henryk Probus, Przemysław Pogrobowiec, Wacław II, Łokietek, Kazimierz W.), § 323.

323. Co jednoczy Polskę w XIV w.?

1. Jedność kościelna, wpływ duchowieństwa

2. Wyniszczenie ogólne w długoletnich wojnach — pragnienie spokoju.

3. Zabiegi o Kraków i o koronę Henryka Probuse 1289.

4. Koronacja Przemysława Pogrobowca na króla »totius Poloniae« — 1296. Koronacja Wacława II 1300.

5. Faktycznie jednoczy orężem Władysław Łokietek i koronacją jedność stwierdza — Kazimierz W. umacnia pokojem, mądrym rządem.

324. Polska i Węgry w stosunku wzajemnym.

1. Spór (Słowaczyna, — Halicz).

2. Wzajemne mieszanie się w sprawy wewnętrzne. Bolesław Śmiały pomaga Beli, jego synom. Bolesław Krzywousty Kolomanowi i przeciw Beli II. Węgry zaś wspierają Leszka Czarnego. Karol Robert pośredniczy w sporze z Luxemburgami, Krzyżakami. Ludwik W. jest królem polskim.

3. Familiiny stosunek: Adelajda siostra Mieszka I jest żoną Gejzy. Córka Łokietka Elżbieta jest żoną Karola Roberta.

325. Jak się organizuje siła zbrojna za Piastów?

1. Najdawniej każda osada — zasiek, brona, otoczona wałem obronnym z powalonego lasu jest twierdzą, osadnicy bronią.

2. Grody przy drogach w lesie (przesiek) lub wśród kraju: Poznań, Gniezno, Włodzisław, Giecz — broni załoga, mieszkająca na podgrodziu.

3. Wojsko: *a)* rycerstwo zawodowe, rodzime i obce przy księciu — *b)* ziemianie dobrowolnie; *c)* włódcze, osadnicy na darowiznach książęcych (milites scartabelli); *d)* sołtysi — (miles e sculteto); *e)* wojsko z kmieci — (miles e cmetone); *f)* wszyscy właściciele ziemi za Kazimierza W. jako pospolite ruszenie; *g)* stają pod rodową chorągwią, znakiem (herb) i mają zawołanie —

4. Zwierzchność wojskowa: dziesiętnicy, setnik, włodarz, kasztelan, wojewoda, od Wacława często starosta, wódz naczelny książę, król.

326. Stanowisko i działalność duchowieństwa w epoce Piastowskiej.

1. Pochodzenie — obce, później rodzime.

2. Kategorie — świeckie — zakonne —

3. Organizacja — zależne od metropolii magdeburskiej — do r. 1000, potem ma własną metropolię gnieźnieńską, są biskupstwa; ustawy gregoryańskie wchodzą zwolna w XII—XIII w.

4. Stanowisko polityczne, społeczne: Synod łęczycki 1180, spory w Wielkopolsce i synod, zwołany przez Henryka Kietlicza, arcybiskupa, przywileje dobrowolne książąt dały duchowieństwu niezależność od sądów świeckich, ma zarazem sado-

wnictwo nad swymi poddanymi, zdobyło najwyższe urzędy, dostojeństwa. W rozbiciu politycznem państwa ono stanowi jedność.

5. Kulturalne: utrzymuje szkoły, szerzy naukę, oświatę, pisze dzieła, tworzy źródła historyczne (kroniki, roczniki), układa nuty, uczy śpiewu; uczy rzemiosł, rolnictwa, ogrodnictwa, sadownictwa, świadczy dobrodziejstwa (klasztory).

6. Wynik: bogactwem, przywilejami, nauką, światobliwością, poświęceniem silny wywiera wpływ, nieraz decydujący, w XIII i XIV w. głównie przyczynia się do zjednoczenia państwa.

327. *Dlaczego w epoce »Polska w podziałach« najzaciętszy bój toczą Piastowie o Kraków?*

1. Stanowisko przewodnie ziemi krakowskiej.

3. Tu się krzyżuje interes osobisty książąt; interes dynastji a możnowładztwa; idea rządu absolutnego a oligarchii.

3. Walka: a) przeciw Władysławowi II 1146; b) przeciw Mieszkowi Staremu 1177; c) w latach 1194—1206; d) 1227—1234; e) po napadzie Mongołów 1241—1243; f) 1288—1306.

4. Ściera się idea jedności i partykularyzmu; monarchji narodowego a obcego; senioratu i pierworodztwa.

5. Skutek: zwycięstwo monarchji narodowego, monarchii jednolitej.

328. *Dlaczego dzielnica śląska odpadła od rodzimego pnia?*

1. Śląsk zamieszkały pierwotnie przez Słezan, plemię polskie, należał do związku państwa Wielko-Morawskiego, następnie do Polski, zabrał Śląsk Mieszkowi Bolesław II, książę czeski, 990, odebrał Bolesław W. Po Mieszku II zabrał Brzetysław, a odzyskał Kazimierz Odnowiciel 1054.

2. Dostali Śląsk synowie Władysława II 1163 i odtąd rozpada się na liczne drobne dzielnice. Książęta żenią się z Niemkami, germanizują się, Niemców sprowadzają do kolonij — przywileje dają — Śląsk niemczeje.

3. Od XIII w. grawitują drobni książęta ku Niemcom, a za słabi politycznie zwołna ulegają królom czeskim. Otto-karowi II pomagają w walce przeciw Rudolfowi I, Wacławowi II hold składają. Dzieła zjednoczenia Śląska z Czechami dokonali Luxemburgowie: Jan 1329 i Karol IV; uznał częściowo Kazimierz W. 1335 na zjeździe w Wyszehradzie i później.

W. Książęta Krakowscy nie dbali o Śląsk; Władysław Łokietek nie miał siły, a Kazimierz dla świętego spokoju poświęcił Luxemburgom.

329. *Czem zjednoczyli i wzmocnili Polskę Władysław Łokietek i Kazimierz W.?*

Łokietek jednoczy państwo orężem (wypędza Czechów, tłumi bunt, i zwalcza separatystyczne idee prowincyj), koronacją 1320, urokiem przymierza z Litwą i Węgrami. Kazimierz W. układami (z Luxemburgami, Krzyżakami, w sprawie ruskiej z Litwinami, Węgrami). Gospodarką (kwitnie rolnictwo), przemysł, handel — nauka (akademia, szkoły — Janko z Czarnkowa). Prawem (statut wiślicki), trybunał najwyższy w Krakowie. Przywilejami (prawo magdeburskie). Budowlami (twierdze, zamki, miasta, kościoły).

330. *Luxemburgowie zawzięci wroddzy Polski.*

1. Luxemburgowie dostają cesarską koronę — (1308 Henryk VII), dzięki polityce elektorów, aby tą godnością obdarzać tylko nic nieznaczącą figurę.

2. Za przykładem Habsburgów budują potęgę domową objęciem dziedzictwa Przemyślidów.

3. Jan Luxemburski występuje z pretensjami do korony polskiej, najeżdża Kraków, holduje książąt śląskich, Krzyżaków silnie popiera. Karol IV, chociaż więcej pokojowo usposobiony, w polityce śląskiej konsekwentny, wytrwały. Zygmunt Luxemburski jest wcieleniem złego ducha dziadka Jana. Zaraz po śmierci Ludwika Węgierskiego wywołuje niepokoje, aby tron polski posiąść — z Krzyżakami się łączy, wspólnie z nimi najeżdża Polskę — Witolda podmawia przeciw Jagiellom, i do zerwania unii 1429, a nawet zachciało mu się rozbioru Polski.

331. *Powszechno-dziejowe znaczenie Polski za Piastów.*

1. Polityczne: założenie i zorganizowanie państwa (Mieczysław I, Bolesław W. — po rozbiciu zjednoczone przez Władysława Łokietka i Kazimierza W.)

2. Stosunek z Niemcami, Czechami, Węgrami, Rusią — §§ 308, 317, 314, 324.

3. Kulturalne: przyjmuje i szerzy chrześcijaństwo i kulturę, i broni jej, (szkoły, kościoły, uniwersytet) — dorzuca do dorobku cywilizacyjnego kroniki, roczniki.

4. Jest przedmurzem Europy a pośredniczką między wschodem i zachodem.

332. *Obraz rozwoju Litwy do unii z Polską.*

1. Geograficzne położenie Litwy, jej fizyczne warunki, przyroda, stan kulturalny.

2. Pierwsza organizacja wobec napadów krzyżackich, kawalerów mieczowych (Mendog — Gedymyn).

3. Olgerd i Kiejstut — Wzrost Litwy. Przyłączenie części Rusi.

4. Małżeństwo Jagiełły z Jadwigą 1386.

333. Co jednoczy Litwę z Polską?

1. Stanowisko Litwy wobec Polski przed Łokietkiem.

2. Małżeństwa: Kazimierz—Aldona, Jadwiga—Jagiełło.

3. Interes polityczny: wspólna obrona i odzyskanie utraconych ziem.

4. Unie: Krewa 1386, Wilno 1401, Horodło 1413. Brześć Litewski 1435, 1501, Lublin 1569.

5. Sprawy społeczne; związki rodzinne, zrównanie bojarów ze szlachtą polską — przywileje.

6. Religia, oświata, kultura — Równi z równymi, wolni z wolnymi.

334. Które ziemie i w jaki sposób pozyskała Polska za Jagiellonów?

1. Litwę z ziemiami ruskimi przez układ w Krewie i przez małżeństwo Jadwigi z Jagiełłą 1386.

2. Ruś Czerwoną, Mołdawię, Besarabię, Wołoszczyznę (dobrowolnie 1386—1397).

3. Ziemię Spiską drogą zastawu od Zygmunta Luxemburskiego 1412.

4. Prusy Zachodnie dobrowolnie, lecz w ich obronie po walce 13-letniej z Krzyżakami, a Prusy Wschodnie jako lenno 1454—1466.

5. Księstwo Siewierskie kupił Oleśnicki, Oświęcimskie Kazimierz Jagiellończyk, Zatorskie Jan Olbracht.

6. Ziemię rawską, gostyńską, sochaczewską, płocką.

7. Mazowsze 1529.

8. Inflanty 1561.

335. Co Krzyżakom ułatwia budowę państwa nadbałtyckiego?

1. Wstęp: Powstają w Jerozolimie, siedzą w Wenecji, chwilowo we Węgrzech, wezwani przeciw Połowcom przez Andrzeja II, wypędzeni 1225; obdarowani przez Henryka Brodlatego dobrami we Wrocławskiem; za tegoż radą Konrad Mazowiecki osadza ich w Ziemi chełmińskiej i Nieszawskiej przeciw Prusakom pogańskim.

2. Sympatye dla nich.

3. Poparcie pieniężne, wojskowe z różnych krajów: od książąt polskich, króla Ottokara II 1254, Jana Luxemburskiego 1327—1329, Kawalerów Mieczowych w Inflantach.

4. Chytrłość i podstęp, obluda i fałsz (fałszywy dokument darowizny), zabór Michałowskiej ziemi, Prus Zach.

5. Okrucieństwa: wyrżnięcie Prusaków, załogi w Gdańsku, pustoszenie Żmudzi, Litwy, Mazowsza.

6. Słabość Polski, a dodajmy lekkomyślność.

336. Jak się Polska broni przed Krzyżakami?

1. Pośrednio przez papieżstwo, komisye królów — Inowrocław 1321, Wyszehrad 1335, Kalisz 1343. Gdy to nie skutkuje —

2. Bezpośrednio orężem:

I wojna za Łokietka 1326—1333 — Płowce.

II wielka wojna 1410 — Grunwald, pokój toruński.

III — 1414—1422 — Melno.

IV — 1431—1435 — Brześć Kujawski.

V — 1454—1466 — Toruń.

VI 1520, hołd pruski 1525.

Kwestya krzyżacka zdaje się usunięta raz na zawsze. Pomyłono się jednak, niebezpieczeństwo tylko pozornie uchylone. Nastąpili świeccy Krzyżacy luterscy, niemniej zawistni i groźni.

337. W jaki sposób Jagiellonowie rozwiązali kwestyę krzyżacką?

1. Unia litewsko-polska 1386 kwestyonuje byt Krzyżaków.

2. Grunwald 1410 — pokój toruński; 1412—1422 — Melno; 1431—1435 — Brześć Kujawski osłabiają potęgę Krzyżaków.

3. 1454—1466 — Toruń druzgoce ich potęgę, ale zachowuje byt.

4. Sami wreszcie Krzyżacy niweczą się luteranizmem.

5. Upokorzonych jako luteranów zachowuje Zygmunt I zamiast usunąć zupełnie. W każdym punkcie jest połowiczność, miękkość, brak polityki na dalszą metę; zadowolenie z chwilowego sukcesu.

6. Zezwolenie na sukcesyę linii elektoralfnej 1563 przez Zygmunta Augusta nie da się usprawiedliwić.

338. Jak Polska załatwia kwestyę Prus Wschodnich?

1. §§ 336, 337.

2. Zygmunt III zezwala 1618 na objęcie sukcesyi przez Jana Zygmunta, elektora brandenburskiego.

3. Jan Kazimierz uwalnia od hołdu lennego 1657 Fryderyka Wilhelma, elektora Wielkiego.

4. W każdym wypadku wielka słabość Polski w poli-

tyce krzyżackiej, a błąd niesłychany, że niemal dobrowolnie odstąpiła długi brzeg bałtycki, co się zemściło, albowiem

5. Fryderyk III, elektor, koronuje się na króla Prus 1701.

6. Fryderyk II daje hasło do rozbioru pierwszego, za czem poszły dalsze zabory. Prusacy gnębią Polaków i tępią wszelkimi sposobami.

339. Krzyżacy, jeden z głównych czynników upadku Polski.

1. Wstęp: założenie tego zakonu, przyjazd do ziemi Dobrzyńskiej. § 335.

2. Tworzą rozbojem, podstępem państwo militarne nad Bałtykiem, oddzielają Polskę od morza i ograniczają handel.

3. Łupią, rabują — nękają wojnami.

4. Łączą się z wszystkimi wrogami Polski (Jan Luxemburski, Świdrygiełło, Zygmunt Luxemburski, Moskwa, Maksymilian I), szerzą oszczerstwa (sobór Kostnicki).

5. Są rozsądnikiem herezyi, wyzyskują naiwność, słabość Polski (Zygmunt I w hołdzie pruskiemu).

6. Przejście Prus dziedzicznie na elektorów (1563—1618). uwolnienie od lenna 1657; koronacja na króla 1701; projekt rozbioru przez Fryderyka II; dalszy zabór przez Fryderyka Wilhelma II, a współcześnie siłą się na wyszukanie środków celem zupełnego wytepienia Polaków w Poznańskim; ujemnie też wpływają na politykę rządu rosyjskiego względem Polaków w Królestwie.

340. Wzajemny stosunek Jagiellonów i Habsburgów.

Familijni: Wilhelm i Jagiełło ubiegali się o rękę Jadwigi; Kazimierz Jagiellończyk ma za żonę Elżbietę; Zygmunt August Elżbietę, Katarzynę; Ludwik i Marya — Anna i Ferdynand zaręczyli na zjeździe w Wiedniu 1515.

Polityczny: Spór o tron węgierski 1440 Władysława Warneńczyka z Elżbietą, matką Władysława Pogrobowca. Drugi spór 1490 o Węgry Władysława, króla Czech i cesarza Fryderyka III; Maksymilian uzyskał traktat presburski 1491; cesarz Maksymilian popiera Moskali przeciw Zygmuntowi I, który zgodził się na zjazd w Wiedniu 1515 i porzucił politykę czesko-węgierską.

341. Uzasadnić, że epoka Jagiellońska stanowi najpiękniejszą kartę w dziejach Polski.

1. Wzrost terytoryalny (określić granice, ziemie, ludy wchodzące w skład, uniami złączone, przywilejami zrównane).

2. Zwycięskie boje: z Krzyżakami, Moskwą, Tatarami, Wołoszą. Z jarzma tatarskiego Ruś oswobadza, Prusy Zachodnie z niewoli krzyżackiej uwalnia.

3. Mocarstwowe zajmuje stanowisko.

4. Kultura: rolnictwo, przemysł, handel w rozkwicie.

5. Nauka, sztuki (humanizm, odrodzenie, złoty okres).

6. Ustalenie ustroju wewnętrznego (sejmy, senat, urzędy, wojsko).

7. Szczęśliwie rozwiązana kwestya religijna (reformacja i zwycięstwo katolicyzmu),

8. Silny wpływ na zewnątrz, na sąsiednie ludy; szerzy chrześcijaństwo, oświatę, kulturę europejską na wschód, występuje poważnie na soborach, kongresach.

9. Urok dynastyi, koligacye; dostarcza monarchów Czechom, Węgrom.

342. Ustrój społeczny za Jagiellonów.

Szlachta: uprzywilejowana — wolna od podatków z wyjątkiem 2 groszy od łanu, ponosi ciężar wojskowy, piastuje urzędy, ma wstęp do senatu, sejmu. Ma zwierzchność nad chłopami. Między sobą są równi — demokracja, lecz drobna szlachta ekonomicznie od magnatów zależy.

Mieszczaństwo: patrycyusze, pospólstwo; nie mają przywilejów herbowych, przystępu do dostojęstw, ani obowiązku służby wojskowej; nie wolno im zakupywać majątków; statuta piotrkowskie z r. 1496 i 1565 ograniczają ich rozwój ekonomiczny (zmienia konstytucya 3 Maja).

Chłopi: siedzą na gruntach pańskich w dziedzicznej dzierżawie; niewłasnowolni, odrabiają właścicielowi w gospodarstwie folwarcznym; podlegają sądownictwu pana (zmienia konstytucya 3 Maja; mają wójta i ławników o ile nie sprzedali panu sołtystwa).

243. Co Ruś zawdzięcza Jagiellonom?

Religijnie: ochronę wyznania, obrządku (katedra we Lwowie) troska o moralny stan.

Kulturalnie: podniesienie dobrobytu.

Społecznie: zrównanie bojarów ze szlachtą litewską i polską; wzmocnienie żywiołu ruskiego kolonizacją, polski żywioł bowiem rutenizował się na wschodzie dla braku szkół i kościoła.

Politycznie: zrównanie wszystkich w Unii Lubelskiej (równi z równymi, wolni z wolnymi); ochronę przed Tatarami i Moskwą.

344. Najwięcej uderzające błędy polityczne, popełnione przez Jagiellonów.

Na zewnątrz: a) lekkomyślne załatwienie kwestyi krzyżackiej, choć w ręku były atuty; pozbawiono się Bałtyku,

a zmięć hodowano pod bokiem. *b)* zbyt wysiłek ku zachodowi do Czech i Węgier, porzucone następnie; zaniedbanie kresów wschodnich równocześnie, gdzie wyrastał przyszły gniebiciel i zabójca Polski.

Wewnętrznie: ograniczenie miast, osłabienie władzy monarszej, zaniechanie reformy wojska, skarbu, elekcji, nieodpowiedzialność najwyższych urzędów, przysięga posłów na instrukcje wyborców, zgodność ogólnie wszystkich ziem konieczna do uchwał sejmowych.

345. Ustrój polityczny w epoce Jagiellońskiej i później.

Król konstytucyjny; ma władzę wykonawczą, mianuje radę przyboczną; jest naczelnym wodzem wojsk, prezyduje w senacie.

Władza wykonawcza: Rząd dwoisty od Unii Lubelskiej.

Urzędy: senatorskie — ministrowie; nadworne, grodzkie, ziemskie, wojskowe.

Władza prawodawcza: senat stanowią prymas, arcybiskupi, biskupi, wojewodowie, kasztelanowie, hetmanowie, ministrowie; stopniowy rozwój senatu od 1180 (Zjazd Łęczycki).

Sejm składa się z posłów, zależnych od szlachty wyborców.

Zawiazek: Statuta Nieszawskie 1454, Piotrkowskie 1496, Nihil Novi 1505.

Siła zbrojna: pospolite ruszenie, prywatne chorągwie, lennych książąt, kontyngensy najemne, kwarciane.

Dowództwo: Hetman wielki i polny — regimentarze.

Sądy: sejmowe, asesorskie, relacyjne, grodzkie, ziemskie.

346. Jakie reformy przysły do skutku za Jagiellonów?

Polityczne: ustrój państwa, § 342, 345; statuta Nieszawskie 1454, Piotrkowskie 1496, Nihil Novi 1505: egzekucja dóbr — Unia Lubelska 1569.

Společne: *a)* wyemancypowano szlachtę z pod wpływu magnatów mocą poprzednich ustaw; *b)* ograniczono mieszczan 1496, 1565; *c)* zcieśniono stanowisko wieśniaków 1520, 1521 w Toruniu i Bydgoszczy; sprowadzono upadek samorządu wiejskiego przez wykupno sołtystw.

Ekonomiczne — zawarte są w poprzednich ustawach.

Ale nie przysły do skutku reformy, mające wzmocnić państwo.

347. Dlaczego w Polsce nie przyjął się protestantyzm?

Rozwój: Wystąpienie Lutra, Kalwina — protestantyzm ogarnia Europę z wyjątkiem południowych półwyspów. Do Polski wolnej garna się różni misjonarze protestanci.

Obrona: Królowie zachowują neutralność.

Przełom: Jak łatwo przyjął się protestantyzm tak zmała łatwo. Zygmunt August taktem, X. Stanisław Hozyusz, Jezuici, duchowieństwo pracą, poświęceniem uratowali kościół. Bez rozlewu krwi, bez wojen religijnych Polska została wierną kościołowi powszechnemu. O ileż wyżej stała Polska wobec Niemiec, Anglii, Francji, gdzie długie wojny tępiły ludność.

348. Zygmunt I i Kazimierz W. najwięksi gospodarze Polski.

1. Wychowankowie budzińskiego dworu.

2. Poważni, wojen nie lubią, wiedzą je z konieczności dla zabezpieczenia wschodnich kresów.

3. Dbają o rolnictwo, handel, przemysł, przez co wzmaga się dobrobyt (Wierzynek — Boner).

4. Kodyfikują prawa (statut wiślicki — litewski).

5. Protektorzy nauk, sztuki (uniwersytet, humanizm, budowa zamków, kościołów, kaplic).

6. Kulturalnie i ekonomicznie stoi Polska wysoko.

349. Czem ograniczono władzę królów w Polsce?

1. Absolutna władza monarchy z wolną upada.

2. Środki: Zjazd w Łęczycy za Kazimierza Sprawiedliwego 1180, pakt koszycki Ludwika Węgierskiego 1374, pakt krakowski Władysława Jagiełły 1433, statuta nieszawskie 1454, piotrkowskie 1496, Nihil Novi 1505, pakta henryczańskie 1573 i uchwały 1641.

3. Senat, sejm, rezydenci, urzędnicy dożywotni, nieusuwalni.

4. Sejm inkwizycyjny 1592, rokosz Zebrzydowskiego 1606, Lubomirskiego 1664, elekcje.

350. Dlaczego historia stawia Stefana Batorego na równi z Bolesławem?

1. Bolesławom zawdzięcza Polska pierwszą sławę, wielkość.

2. Batory łączy dzielność z rozumą, surowość z umiarkowaniem; rozumny, bystry, wykształcony, prawdziwy król ojciec, dbały o sławę, wielkość, dobro państwa (Bolesław W., Bolesław Krzywousty).

3. Jak Bolesławowie wsławił się w walkach; zdobył Gdańsk, Inflanty. Jak Bolesław W. dotarł do Kijowa, tak Stefan zdążył do Moskwy i plan unii z Moskwą i wielkiej wojny przeciw Turcji gotował.

4. I w pracy pokojowej niezatarte zostawił ślady: organizował armię, sądy; zgnił anarchię, popierał religię katolicką, zakon Jezuicki; dbał o naukę, oświatę — o dobro

wszystkich. Gdyby żył dłużej, gdyby więcej takich było, nie bylibyśmy paryasami.

351. *Stanowisko Polski w 30-letniej wojnie.*

1. Nie z politycznej lecz familijnej pobudki pozwolił Zygmunt III na udział w 30-letniej wojnie. Udział nie odpowiadał wielkości i powadze państwa polskiego (Lisowczycy).

2. Walka z Turkami przymusowa (Cecora 1620, Chocim 1621) Austrii przyniosła znaczne korzyści.

352. *Gdzie szukać przyczyn wojen szwedzko-polskich?*

1. Stosunki familijne: Katarzyna Jagiellonka, żona Jana III, króla Szwecyi, daje Polsce Zygmunta III.

2. Polityczne: Unia personalna Polski ze Szwecyą, zerwanie unii z powodu znacznych różnic. Polska katolicka, w spokoju jej siła, pragnie utrzymać się przy posiadłościach nadbałtyckich; są one warunkiem bytu. Wazowie polscy, dziedzice korony szwedzkiej, zdetronizowani, nie zrzekają się Szwecyi, protestują przeciw uzurpacji linii sudermańskiej. Szwecya protestancka, wojownicza, militarna, wojna ją żywi, wojna wzrosła, wojna dąży do zamiany Bałtyku na morze szwedzkie. Stąd wojny 1601—1611, 1617—1629, 1655—1660.

3. Rozprężenie w Polsce, zdrady, warcholstwo, skłonność protestantów polskich do związku z Szwecyą.

353. *Co nam przyniosło panowanie Wazów?*

I. W sprawach wewnętrznych:

1. Poniżenie godności monarchy (sejm inkwizycyjny 1592, rokosz Zebrzydowskiego 1606, Lubomirskiego 1664).

2. Zaniechanie reform, mających na celu naprawę rzeczy pospolitej; ograniczenia rządu i króla za Władysława IV, swawola, anarchia, liberum veto za Jana Kazimierza.

3. Upadek nauki, oświaty.

4. Pod względem religijnym: Unia Brzeska, która raczej szkodę przynosi obrządkowi rzymsko-katolickiemu — rozdwojenie — wytwarzanie wyłączość ruską.

II. Zewnętrznie:

1. Wojny szwedzkie: 1601—1611, 1617—1629, 1655—1660; moskiewskie: 1605—1613, 1618, 1635, 1654, 1657—1667; kozackie: 1648—1654; tureckie: 1620, 1621, 1635, 1667.

2. Straty: Część Prus Zachodnich, Inflanty, Prusy Wsch., Ukrainę za Dnieprem.

254. *Próby unii Polski z sąsiednimi państwami.*

1. Z Czechami za Bolesława W. 1002, za Wacława II 1300, za Władysława Jagiełły 1420.

2. Z Węgrami za Władysława Warneńczyka 1440—1444, za Ludwika 1370—1382.

3. Ze Szwecyą za Zygmunta III.

4. Plany Stefana Batorego 1586, wybór Władysława, syna Zygmunta III, na cara 1611 miały sprowadzić unie z Moskwą.

355. *Inflanty, cel walk Polski z Moskwą i Szwecyą, Moskwy ze Szwecyą.*

1. Wstęp: Kawalerowie Mieczowi, związek ich z Krzyżakami; protestantyzują się; spory arcybiskupów w Rydze z mistrzami Kawalerów.

2. Napad Moskwy, Szwecyi, Danii na Inflanty 1559. Interwencja Zygmunta Augusta, która sprowadza przymierze zaczepno-odporne.

3. Wojna Zygmunta Augusta 1560—1570 i Stefana Batorego 1578—1582; Polska ocaliła Inflanty częściowo, łącząc je bezpośrednio z sobą.

4. Wojna Szwecyi z Polską (Karol IX, Gustaw II Adolf, Karol X) z przerwami od 1600—1660. Polska straciła Inflanty.

5. Wojna Moskwy ze Szwecyą (Piotr W. — Karol XII 1701—1721. Szwecyi wzięła Moskwa prowincje nadbałtyckie. Inflanty najpierw polskie, potem szwedzkie, zostały teraz moskiewskie.

356. *Strata Bałtyku jest jedną z głównych przyczyn upadku Polski.*

1. Nad morzami osiadały ludy chętnie, morza je żywiły.

2. Dla państw są morza naturalną granicą, wyborną drogą do żeglugi, areną do rozwoju handlu, bogactw.

3. Polska w znacznej części miała te granice — od ujścia Odry po ujście Dźwiny (za Bolesława W., Bolesława Krzywoustego, potem stracone, lecz odzyskane częściowo za Kazimierza Jagiellończyka, a rozszerzone za Zygmunta i Stefana Batorego); straciła je.

4. Tem samem straciła naturalne granice, porty, komunikację, flotę, eksport towarów swoich, import bezpośrednio obcych.

5. Po utracie takiej granicy przyszła kolej na straty dalsze. Królowie pruscy wąską linię nadmorską postarali się rozszerzyć w głąb Polski, a Moskale w głąb Litwy i ziem ruskich w rozbiorach.

357. *Czy Polska mogła morze Bałtyckie zamienić na polskie?*

Miała w ręku atuty.

1. Bolesław W., Bolesław Krzywousty — dali podstawy.

2. Wiele utracono w XIII, XIV w. przez Krzyżaków.

3. Jagiellonowie byli w mocy od Odry po Dźwinę rozwinąć się (Jagiello, Kazimierz Jagiellończyk, Zygmunt I), gdyby byli stanowczo rozwiązyli kwestię krzyżacką.

4. Stefan Batory energicznie wziął się do dzieła i wzmoenił stanowisko Polski nad Bałtykiem.

5. Za Wazów był decydujący moment. Zygmunt III, król polski i szwedzki, już bliskim był celu — nie dotarł do niego. On i jego następcy zaprzepaścili Inflanty, Prusy Książęce.

358. *Dlaczego Polska jest za Jana Sobieskiego na polu chwały?*

1. Ma króla żołnierza, wodza-bohatera; rycerskiego ducha podtrzymuje w narodzie.

2. Szereg zwycięstw nad tatarami, Turkami (Chocim 1673, Żurawno 1676).

3. Tem daje poznać Sobieski żywotność Polski; uznano ją za czynnik ważny, decydujący w koncercie europejskim. Tam zwycięstwo przychyła się, po czyjej stronie stoi Polska.

4. Więc zabieg o jej przyjaźń (Ludwik XIV, cesarz Leopold I).

5. Ocalenie Wiednia, Austrii — chrześcijaństwa — kultury europejskiej, ponieważ Polska łamie groźną Turcję i ubezwładnia ją na zawsze.

359. *Jan III Sobieski wobec Austrii i Francji.*

1. Wpływ kulturalny i polityczny francuski silny w Polsce; z nim krzyżuje się austriacki (francuska partya — Morstyn).

2. Jan Sobieski, elekt francuski, żona Marya francuzka są przyjaciółmi Ludwika XIV, niechętni Austrii.

3. Jan III gotów zawrzeć przymierze z Francją.

4. Wpływ papieski i zapal do walki z Turkami są silniejsze od wpływów francuskich, rozpraszają niechęć do Austrii. Lepszą część wybrał Jan Sobieski tj. przymierze z Austrią i pełen chwały bój przeciw Turcji.

360. *Bohaterskie zapasy Polski z potęgą tatarsko-turecką.*

1. Wystąpienie potęgi tureckiej, groźnej dla Europy chrześcijańskiej. Polska ją zasłania z przerwami od 1241-1683.

2. Henryk Pobożny wstrzymał pochód mongolski 1241. Władysław Warneńczyk w obronie Węgier pod Warną chlubnie walczył i zginął. Stanisław Żółkiewski rycerz chrześcijański zginął pod Cécora 1620, Jan Karol Chodkiewicz odparł Turków pod Chocimem 1621; obie bitwy stoczono w interesie Austrii. Jan III Sobieski po szeregu zwycięskich utarczek w puch rozbił potęgę Turecką pod Chocimem, pod

Wiedniem 1683. Odtąd Turcyja tylko się broni. Polska zyskuje słuszenie tytuł przedmurza chrześcijaństwa i cywilizacji.

361. *O ile Austria wrogo była usposobiona względem Polski?*

1. Źródłem jest polityka na gruncie Czech i Węgier za Władysława 1440, Władysława Jagiellończyka 1471, 1491.

2. Maksymilian I łączy się z Krzyżakami i Moskwą.

3. Karol VI popiera Sasa Augusta przeciw Leszczyńskiemu, jednak źle na tem wyszedł, bo w wojnie sukcesyjnej polskiej stracił Neapol, Sycylię.

4. Udział w rozbiorach.

362. *Zestawić obrachunek, kiedy i jak pomagała Austrii Polska a Polsce Austria?*

Momenty wzajemnego kontaktu stwierdzamy:

1. Władysław Jagiellończyk i Zygmunt I godzą się na wydanie Czech i Węgier po wymarciu Jagiellonów czesko-węgierskich Habsburgom (kongres 1515).

2. Za Zygmunta III Lisowczycy atakują Węgry a Polska krwawo toczy boje w obronie Ferdynanda II pod Cécora i Chocimem 1620, 1621.

3. Jan III śpieszy na odsiecz Wiednia 1683.

Z Austrii:

1. Leopold I wysłał Janowi Kazimierzowi korpus 12.000 na granicę w myśl układu przeciw Szwedom.

2. Marya Teresa objawiała chęć obrony całości Polski przed pierwszym rozbiorem. Wspierała konfederacją Barską.

3. Leopold II uznał Konstytucję 3 Maja.

Widać, że pomoc dla Austrii była rzeczywistą, realną, przyczyniła się do rozwoju państwa; pomoc Austrii dla Polski jest więcej platoniczną.

363. *Czem jest dla Polski panowanie Sasów?*

Najzgubniejsze dla państwa czasy Augusta II i Augusta III 1697—1763.

1. Nie o państwo, ale o osobiste lub dynastyczne korzyści im chodzi; nieudolni, niedbali, rozrzutni — obyczajowo upadli.

2. Wywołują wojnę północną i wpływ Rosji sprowadzają 1717.

3. Upadek obyczajów, religii, oświaty, dobrobytu.

4. Rozprężenie w narodzie i sejmie.

5. Brak skarbu, wojska, ładu; ciężko chory, sparaliżowany organizm — stan bierny, więc i na zewnątrz lekceważenie, wzgarda, wyzyskiwanie.

364. *Czem są dla Polski bezkrólewia?*

1. Ograniczeniem władzy monarchy, rządu (pakta konwenta).

2. Są źródłem anarchii (spory już na polu elekcji, wypowiedzianie królowi posłuszeństwa, groźba detronizacji, konfederacje), korupcji, upadku obyczajowego.

3. Dają sposobność obcym do mieszania się w nasze sprawy wewnętrzne z wielką szkodą dla państwa.

Słowem są jednym z głównych czynników upadku Polski.

365. *Źródła anarchii w Polsce.*

Wewnątrz: Sejm, bezkrólewia, wybory virilim t. j. powszechne, pakta konwenta, słabość rządu, króla; dożywotni i nieodpowiedzialni urzędnicy wyżsi, władza hetmana, konfederacje; zbyt wolność szlachty; lekceważenie prawa, nieposzanowanie prawa; ciemnota, upadek moralny, obyczajowy (pijaństwo, przekupstwo, zdrady); wendetta korsykańska (Prawem i Lewem).

Zewnątrz: Wpływy obce (Francji, Austrii, Rosji, Prus).

366. *Tragiczne i jasne momenty w Polsce za Stan. Augusta.*

Tragiczne: Konfederacje — radomska, barska, targowicka, rozbiory, Maciejowice.

Jasne: Dążność do odrodzenia ekonomicznego, kulturalnego, naukowego, politycznego przez poprawę ustroju wewnętrznego (sejm czteroletni, konstytucja 3 Maja, Racławice).

367. *Uzasadnić, że sejm w Polsce nie jest samodzielnym ciałem prawodawczym.*

Wstęp: Powstanie sejmu (Statuta Nieszawskie, Piotrkowskie, Nihil Novi).

1. Sejmiki ziemskie uchwalają instrukcję dla wybranych posłów i przysięgą zobowiązują. Sejmiki relacyjne czasem odrzucają uchwałę sejmu; sejm zawisły od ogółu szlachty, potem od magnatów.

2. Deklaracja województw 1635, w myśl której podatki uchwalone na sejmie, sejmiki relacyjne zatwierdzają tj. ogół szlachty.

3. Zrywanie sejmu przez opozycję.

4. Liberum veto, zrywanie sejmu przez jednego, mniejszość.

Sejm czteroletni kładzie kres tej anarchii sejmowej, — zapóźno dla bytu państwa.

368. *Sejm polski źródło anarchii.*

1. Posłowie wybrani zobowiązują się przysięgą na instrukcję, zgubne często; więc zwalczają na sejmie ustawy

konieczne dla państwa a wyjątkowo tylko którejs ziemi mniej wygodne.

2. Sejm znosi ten drobny podatek 2 grosze od łanu, władzę króla jeszcze bardziej ogranicza (za Władysława IV).

3. Marnuje czas przez obstrukcję, opozycję, zrywanie a w końcu przez najgubniejszą »liberum veto«, które poprzednią pracę niweczy a na dalszą nie pozwala.

4. Posłowie skłonni do przekupstwa, zdrady.

369. *Sejm polski jeden z głównych czynników upadku państwa.*

1. Reprezentacja jednej tylko warstwy — szlachty, według statutu nieszawskiego 1454, piotrkowskiego 1496, Nihil Novi 1505.

2. Posłowie zależni od ogółu szlachty służą partyom, jednostkom; więc sejm jest niesamodzielny.

3. Wielu jest niewykształconych, przekupnych, zdrajców, którzy obcym służą — wrogom ojczyzny.

4. Reform pożytecznych, potrzebnych, koniecznych już od Zygmunta I sejm nie stwarza, wprowadza natomiast złe ustawy (o urzędach i dobrach ziemskich 1496, o przemysle 1565, o włościanach 1520, 1521), ograniczające w wysokim stopniu mieszczan i chłopów, znosi podatek 2 grosze od łanu, nie wprowadzając nowego. To osłabia państwo ekonomicznie i militarnie.

5. A nareszcie, aby wszelkim wybrykom, łotrostwom dać folgę, uznaje »liberum veto« za przywilej posła, niczem nieograniczony.

370. *Co wzmacnia wpływ Rosji w Polsce?*

Przymierze Augusta II z Piotrem; wojna północna 1701 do 1721; konfederacja Tarnogrodzka 1717; zmniejszenie wojska 1717; przymierze Rosji z Austrią i sankcja pragmatyczna; August III; Stanisław August Poniatowski — powolne narzędzie Katarzyny II; anarchia, bezmyślność, niemoralność, podłość; sukcesy nadzwyczajne Rosji w wojnach tureckich, a na zachodzie rewolucja francuska, na którą Europa zdumiona patrzyła.

371. *Stopniowy wzrost wpływu Moskwy w Polsce.*

Ze względu na sąsiedztwo nie mogło się obejść bez wzajemnego kontaktu (polityczny, kulturalny).

1. Zabiegi Iwana Groźnego przy elekcji.

2. Przymierze Piotra I z Augustem II i udział w wojnie północnej.

3. Pośrednictwo Piotra między konfederacją Tarno-

grodzką a królem; rozwiązanie konfederacji, zmniejszenie wojska (testament Piotra, aby czuwali następcy nad Polską).

4. Rosya popiera Augusta III a Katarzyna II nie pozwala na reformy, mające wzmocnić państwo. Zupełnie gospodaruje za Stanisława Augusta jako protektorka i gwarantka ustaw. Narzuca sprawę dyssydentów, zwalcza konfederację Barską 1768, obala Konstytucję 3 Maja.

372. Wykazać analogię w przyczynach i skutkach konfederacji Tarnogrodzkiej 1715, Radomskiej 1767, Barskiej 1768.

1. Źródłem niezadowolenia z króla Augusta II i Stanisława Augusta Poniatowskiego, walka przeciw nim.

2. Interwencja Rosji: w tarnogrodzkiej pośredniczy, w radomskiej podburza i grozi detronizacją, w barskiej doprowadza do rozbioru.

3. Wszystkie trzy rozwiązane przez Rosję lub rozbite.

4. Sprowadzają zamieszanie w kraju, wojnę domową lub z Rosją i powodują upadek Polski.

373. Sankcja pragmatyczna austriacka jest mimowoli przyczyną wielkiego nieszczęścia dla Polski.

1. Sankcja pragmatyczna zapewnia Maryi Teresie i sukcesorom dziedzictwo austriackie (zabiegi o jej zatwierdzenie Karola VI).

2. Fryderyk Aug., elektor saski, przez żonę swą, córkę Józefa I, jeden z pretendentów do Austrii, sankcję zatwierdza, za co poparła go Austria i Rosja do tronu w Polsce przeciw Stanisławowi Leszczyńskiemu; nie uznaje sankcji Francji i popiera Leszczyńskiego.

3. Wojna sukcesyjna polska 1733—1735.

4. Polska traci znakomitego króla Stan. Leszczyńskiego, dostaje niedołężnego Augusta III.

5. Potęgują się wpływy obce — Austrii, Rosji.

6. Inne konsekwencje §§ 371, 372 i rozbiory.

374. Synteza walk 300-letnich Polski z Moskwą.

Iwan III, twórca potęgi moskiewskiej 1462—1505 rzucił się na Litwę i Polskę, aby ziemie ruskie oderwać. Z rokiem 1499 rozpoczyna się bój na trzy wieki.

Aleksander Jagiellończyk walczy z Iwanem III 1499—1503, żeni się z Iwanówną; wynik jednak ujemny.

Zygmunt I wojuje z Wasilem III 1507—1522 i po jego śmierci 1534—1537, aby utracony Smoleńsk odzyskać.

Zygmunt II August bronił Inflanty przed okrucieństwami Iwana Groźnego 1560—1570.

Stefan Batory odrzucił Moskwę od Bałtyku 1577—1582.

Zygmunt III popierał Dymitra Samozwańca, zdobył Smoleńsk, wojował z Michałem do 1618. Pokój w Dywulinie korzystny.

Władysław IV odparł cara Michała i zmusił do pokoju w Polanowie korzystnego 1635.

Jan Kazimierz dwukrotnie musiał wojnę prowadzić z powodu Kozaków do 1654, 1658—1667; pokój w Andruszowie niekorzystny dla Polski.

Walki w wojnie północnej 1704—1709, w konfederacji barskiej 1768, w obronie konstytucji 3 Maja 1792, w powstaniu kościuszkowskim 1794. Wynikiem upadek Polski.

375. Najgłośniejsze imiona wodzów i bohaterów polskich.

Naród polski, to naród żołnierzy, wojowników; liczba ich niezliczona, albowiem nie tylko wodzowie i hetmani z urzędu, ale i ci prości szeregowcy, których nawet imion świat nie zna, są w swej ofiarności, poświęceniu, odwadze bohaterami. Bez przesady powiedzieć możemy, żaden naród nie pochwali się tyloma i tak sławnymi mężami na polu chwały jak Polska. Na przykład:

Królowie: Bolesław W., Bolesław Śmiały, Bolesław Krzywousty, Henryk Pobożny, Władysław Łokietek, Władysław Warneńczyk, Ludwik Jagiellończyk, Stefan Batory, Władysław IV, Jan Kazimierz, Jan Sobieski.

Hetmani: Jan Tarnowski (Obertyn), Konstanty Ostrogski (Orsza), Stanisław Żółkiewski (Kłuszyn, Cecora), Jan Karol Chodkiewicz (Kirchholm), Stefan Czarnecki, Jeremi Wiśniowiecki, Stanisław Rewera Potocki, Książę Józef Poniatowski, Tadeusz Kościuszko; — nie licząc wielu innych, zwłaszcza z doby porzecznej.

376. Którzy monarchowie wywarli silniejszy wpływ na Polskę w epoce porzecznej?

Napoleon I (legiony), udział w wojnach, ofiary w ludziach i pieniądzu. W. Ks. Warszawskie.

Aleksander I (królestwo Kongresowe, autonomia).

Mikołaj I (reakcja powstanie listopadowe).

Aleksander II podsycał nadzieje, których spełnić nie chciał (powstanie styczniowe, reakcja).

Napoleon III; w powstaniu styczniowym wpływ jego wielką przynosi szkodę: podtrzymywał nadzieje powstańców a zamiast pomocy wysłał głośniełą notę do Petersburga w obronie Polski.

377. Konstytuanta francuska 1789—1791 a Sejm Czteroletni 1788—1792 (paralela).

Skład: Tam reprezentanci wszystkich stanów — tu

uprzywilejowani t. j. szlachty; tam zwycięża mieszczaństwo i ogłasza się narodem — tu przyjmują mieszczan dobrowolnie; tam brak sił parlamentarnych — tu są już wyrobione.

Czynności: Tam głoszą prawa człowieka, względnie hasła rewolucyjne — tu pracują nad powstrzymaniem rewolucji; tam się znosi stare urządzenia, centralizm, absolutyzm, wprowadzając decentralizację, anarchię, wojnę chłopską — tu sejm udoskonala ustawy, przygotowuje odrodzenie; tam ograbiają króla z władzy — tu wzmacniają; tam głoszą bałwochwalstwo — tu głoszą religię katolicką panującą a wszystkim wyznaniom wolność; tam prześladują duchowieństwo, szlachtę, grabią dobra kościelne i prywatne — tu biorą w obronę uciśnionych.

Wynik: Dzieło Konstytuanty złe, upadło samo przez się — dzieło sejmku czteroletniego »Konstytucja 3 Maja« powszechne znalazło uznanie, zniweczyli je wrogowie Polski: Rosya i Prusy; z Konstytuanty zachowały się formy, jak urządzenia izby, porządek obrad, grupowanie się stronnictw, prawa człowieka — po konstytucji 3 Maja została pamięć żywa, sława, dowód siły wielkiej narodu.

378. *Udział Polaków w epopei napoleońskiej.*

Polacy nie mogą się pogodzić z myślą utrafy niepodległości. Chwytają się środków jak tonący brzytwy. Legiony Dąbrowskiego 1797; walki w Lombardii, w drugiej koalicji; na wyspie św. Dominika 1803; w kampanii pruskiej 1807, hiszpańskiej 1808; w Galicji 1809; w wyprawie pod Moskwę 1812; pod Lipskiem 1813.

379. *Jak prześladują Polaków rządy państw rozbiorowych?*

Rosya: stopniowe ograniczenie na wszystkich polach życia narodowego, nauki, mowy, religii; odbiór szkół, konfiskaty majątków, katorgi, Sybir, kary śmierci; ucisk, prześladowania, nie dające się opisać.

Prusy: kują wyjątkowe ustawy, fundusz kolonizacyjny, wywłaszczenie, zakaz nauki w języku ojczystym, demoralizowanie, więzienie duchowieństwa, katowanie dzieci.

W obu tych państwach uważają Polaków za ludność drugorzędna, niższą — w obu siłą się nad wyszukiwaniem sposobów wytepienia Polaków.

Austria: Józefinizm, meternichowski absolutyzm; i tu nie brak ograniczeń, a rok 1846 pisze czarną kartę. Jednak wyjątkowych praw tu nie kują, owszem nastąpiła era konstytucyjna a z nią i dla Polaków swobody

380. *Porywy Polaków celem odzyskania bytu politycznie niezależnego.*

1. Po pierwszym rozbiórze zauważyć można reakcję na lepsze. W 15 latach spokoju podniósł się stan ekonomiczny, nauka, oświata. Zmieniły się zapatrywania polityczne — wyrazem ich sejm czteroletni, a koroną Konstytucja 3 Maja, szczyt usiłowań.

2. Powstanie kościuszkowskie 1794.

3. Żywy udział w wojnach napoleońskich (legiony, ofiary w ludziach i pieniądzach).

4. Powstanie Listopadowe 1830, Styczniowe 1863.

5. Gdzie tylko walka o wolność wre — tam śpieszą Polacy: w wojnie amerykańskiej 1776—1783, w powstaniu węgierskim 1848.

5. Teraz zostaje tylko praca na wszelkich polach, wytrwała, aby zaznaczać żywotność narodową.

381. *Głośniejsze przykłady buntu w Polsce.*

W dziejach Polski obok licznych przykładów ascezy, pobożności, pokory, ofiarności, poświęcenia — znajdujemy mnóstwo dowodów bezwstydu, buty, zuchwalstwa, buntu przeciw władzy, królowi, państwu.

Mieczysława II niepokoją Bezprym, Otto. Masław zwalcza Kazimierza Odnowiciela. Bolesław Śmiały musiał uchodzić z państwa przed ogólnym poruszeniem. Przeciw Władysławowi buntują się synowie, jak znów przeciw Krzywoustemu Zbigniew. Wszebor i Jakób ze Żnina wypędzają Władysława II, a biskup Getko i możnowładztwo Mieczysława III Starego, później Władysława Laskonogiego. Leszka Czarnego zwalcza biskup Paweł z Przemankowa, a Władysława Łokietka raz mieszczaństwo niemieckie, potem wójt Albert i biskup Muskata. Władysław Jagiełło ma Świdrygiełłę, a Spytek z Melsztyna grozi synom Jagiełły. Za Zygmunta I mamy wojnę kokoszą, za Stefana Zborowskich. Zymunt III ma Zebrzydowskich, Władysław IV i Jan Kazimierz kozaków, Lubomirskiego. Wieki XVIII dostarcza konfederacy: Tarnogrodzką, Radomską, Barską, Targowicką.

382. *Główne powody upadku Polski.*

1. Fizyczny ustrój: ogrom państwa bez naturalnych granic.

2. Polityczne względy: Brak polityki wytrawnej, realnej, naprzód przewidującej, ale zato jest wiele sentymentalizmu, idealizmu, rycerskości, z galanterią połączoną, co w polityce tylko szkodę przynosi; słabość rządu, rokosze, bunty, konfederacje, bezkrólewia, pakta konwenta; utrata Bałtyku, zaniedbanie kresów wschodnich, bierność w XVIII w., niewy-

zyskane zwycięstwa; sejmy anarchiczne, brak reform nowszych; mało wojska.

3. Społeczne: Upośledzenie miast i wsi. Naprawa przysła zapóźno.

4. Ekonomiczne: Pustki w skarbie, bo niema dochodów ani z pośrednich, ani bezpośrednich podatków.

5. Religijne: Grawitacja protestantów do Prus i Szwecyi a schizmatyków do Moskwy.

6. Obyczajowe: Niemoralność, ciemnota, przekupstwo, niezgoda, rozrzutność.

7. Zewnętrzne przyczyny: Niemoralność i rozbój w polityce Rosyi i Prus; przemoc, żądza zaboru.

8. Pozorne względy: zostawić Turcyę nienaruszoną, nie pozwolić Rosyi na wyłączne panowanie w Polsce, więc dla równowagi chorą Polskę rozebrać.

XIX. Skandynawia.

383. Znaczenie Normanów w dziejach.

Charakterystyka Normanów: Ich siedziby, kultura, podróże (Islandya, Grenlandya, Ameryka), napady, sposób wypraw łupieżkich (Anglia, Francya).

Państwa Normanów: Dania, Szwecya, Norwegia, Ruś, Sycylia i Neapol.

Czas założenia tych państw: IX, X, XI w.

Podboje, dokonane przez Swena, Kanuta w XI wieku, tworzą potęgę znaczną, w następnych wiekach podupadła. Unia kalmarska 1397 ma ją ratować.

Chrześcijaństwo w XI w. zaprowadził Kanut W.

Normanowie mieszają się z ludami jako nowy ferment ożywczy, wywołują ruch godny uznania na polu religijnem, kulturalnem, wojskowem.

Dostarczają dynastji Anglii, Francyi, Rusi, Sycylii a drużyn wojennych różnym państwom (Konstantynopol).

384. Jakie czynniki ułatwiły rozwój protestantyzmu w państwach skandynawskich?

1. Misyjonarze luterscy grunt przygotowywali.

2. Niechęć do duchowieństwa uposażonego, możnego.

3. Gustaw I z przyczyn politycznych, ekonomicznych (dobra kościelne posłużyły na spłatę długu) wprowadził luteranizm 1527.

4. W Danii, Norwegii uczynił to samo Krystyn III 1536.

5. Zachowano ustrój kościoła katolickiego, formy zewnętrzne (luteranizm episkopalny), aby początkowo nie drażnić ludności.

385. Stanowisko Szwecyi względem Polski.

Szwecya względem Polski wrogie zajmowała stanowisko.

Mieszkowi II zabrał Kanut Pomorze, Prusy. Wazów polskich — Zygmunta III, Władysława IV, Jana Kazimierza zwalcza, dziedzicznej korony swej im odmawia; w tym celu łączy się z Moskwą (Kłuszyn), najeżdza i łupi, ziemie nadbałtyckie odbiera, których sama utrzymać nie może — sobie nie pomogła, Polsce szkodę wyrządziła. Jedynie Karol XII Sasa wygnać starał się; zamiast korzyści znów tylko szkodę Polska miała — kuratelę rosyjską.

386. Jak Szwecya zdobyła w koncercie europejskim pierwszorzędne stanowisko, a jak je utraciła?

Światność Szwecyi zaczyna się z XVI wiekiem.

1. Sprężyste rządy Gustawa I Wazy, wyemancypowanie się z pod zależności »Hanzy«.

2. Morze Bałtyckie staje się niemal szwedzkim, ponieważ ograniczyła wpływ Hanzy, zabrała Inflanty 1621 r. (Gustaw II Adolf) i zajęła ujścia rzek Odry, Łaby i Wezery w pokoju westfalskim za wydatny udział w 30-letniej wojnie i zawarła przymierze z Francją.

3. Lecz Karol X osłabił Szwecję (pokój w Oliwie 1660), a zrujnował Karol XII w wojnie północnej. Wpływ francuski i rosyjski.

387. Komu zawdzięcza Szwecya swą wielkość i sławę?

Gustawowi I, który Szwecję uwolnił od Hanzy, zagospodarował, górnictwo rozwinął; słabości Polski, która pozwoliła sobie zabrać Inflanty; sukcesom w wojnie 30-letniej (Gustaw II Adolf, kanclerz Axel Oxenstirn, bitna armia i dzielni wodzowie).

388. Udział Szwecyi w ogólnych sprawach europejskich.

Za Kanuta W. jest potęgą pierwszorzędną; w jej skład wchodzi: Norwegia, Dania, Anglia, Pomorze, Prusy; krzewi chrześcijaństwo, organizuje kościół. Potem następuje upadek na kilka wieków — znaczenie wzrasta z XVI wiekiem. Rywalizuje z Hanzą, wypiera ją z Bałtyku; miesza się w sprawy wschodnie dla zajęcia Estonii 1560, Inflant 1617; silne zajmuje stanowisko w 30-letniej wojnie; zwalcza Polskę 1655; z tytułu przymierza z Ludwikiem XIV najeżdża Brandenburgię (Ferbellin 1675). Wielką prowadzi wojnę, zwaną północną 1701 do 1721; interesowane są tu Polska, Saksonia, Moskwa, Turcja, Prusy, Hannover. Należy do koalicji przeciw Napoleonowi I. Przyjmuje katolicyzm w XI w., protestantyzm w XVI wieku. Popiera kulturę (nagroda Nobla).

389. *Starania Szwecyi o morze Bałtyckie.*

Kanut W. zabrał Pomorze Polsce, lecz później panowała na morzu Bałtyckiem Hanza. Gustaw I (1523—1559) uwolnił Szwecję od zależności ekonomicznej, cła nałożył. Eryk XIV wziął Estonię. Gdyby się Zygmunt III utrzymał był na tronie szwedzkim, Bałtyk byłby wspólną własnością Szwecyi i Polski. Karol Sudermański odebrał koronę szwedzką Zygmunutowi a godził na Inflanty; Gustaw II Adolf zajął je i część Prus Zachodnich. Pokój westfalski dał Szwecyi warunki urzeczywistnienia planu, bo przyznał jej Pomorze zachodnie i ujście Odry. Walka z Polską 1655—1660 miała na celu ostateczne zamknięcie Bałtyku pod panowaniem szwedzkim.

390. *Czem Szwecya spowodziła swój upadek?*

1. Karol X wojną z Polską 1655—1660 (Oliwa).
2. Karol XII wojną północną 1701—1721 (Nystadt).
3. Wpływ francuski i rosyjski.
4. Niedołężne rządy późniejsze.

XX. Rosya.

391. *Stopniowy rozwój terytoryalny Rosyi.*

W XII wieku formuje się księstwo Suzdalskie, zwane później Moskiewskiem. Znacznie rozszerzył terytorya Iwan Srogi 1462—1505; jarzmo tatarskie zrzucił, zabrał Nowogród, Psków, ziemie nad Desną i głosił pretensje do wszystkich ziem ruskich. Wasil 1505—1533 zdobył podstępnie Smoleńsk. Iwan Groźny 1533—1586 posunął granice na wschód i rozpoczął pochód nad Bałtyk. Rodzinę Romanowów w zapędach zaborczych wstrzymywała Polska; mimowoli Alexiej 1654 zyskał Kozaków a w rozejmie Andruszowskim 1667 przypadło całe Zadnieprze Moskwie i Kijów przed Dnieprem, co pokój Grzymułtowskiego 1686 zatwierdził. Ogromnie wzrasta w XVIII wieku. Piotr W. zagarnął prowincje nadbałtyckie. Za Katarzyny wzięto Syberję zachodnią, ziemie polskie wschodnie, Litwę, wybrzeża Czarnego morza. W XIX w. Aleksander I uchwałę kongresu Wiedeńskiego wziął dalsze ziemie polskie, zwane Królestwem Polskiem. Mikołaj I opanował Zakaukazyę, Alexander II Turkestan zachodni, Armenię 1878.

392. *Zmiany tytułu dzisiejszego carstwa rosyjskiego.*

1. Wśród mnóstwa księstw ruskich powstało księstwo Suzdalskie na Zalesiu nad Kłazmą ze stolicą Włodzimierz. Wiek XII, założyciel Jerzy Długoręki.

2. Później Moskwa stolicą i tytuł Wielkie Księstwo Moskiewskie od Andrzeja Bogolubskiego 1169. Starania u hanów tatarskich o zatrzymanie tego tytułu stale, co też nastąpiło za Iwana I Kalitę 1328.

3. Carstwo Moskiewskie od Iwana Groźnego 1549.

4. Carstwo Rosyjskie datuje się od pokoju w Nystadt 1721, po wojnie północnej. Piotr W. Imperator Wszech Rosyi.

393. *Wysiłki Moskwy w celu zdobycia prowincyj nadbałtyckich.*

1. Iwan Srogi Psków i Nowogród bierze.

2. Iwan Groźny o Inflanty wojuje z Zygmuntem Augustem i Stefanem Batorym.

3. Piotr odbiera Szwecyi Ingryę, Estonię, Inflanty w wojnie północnej 1701—1721 i zakłada Petersburg, Kronstadt, Schlüsselburg. Rosya zdobyła upragniony dostęp do Bałtyku.

394. *Dlaczego Piotrowi I w Rosyi dała historia przydomek „Wielki“?*

1. Przemyoty: odznacza się zdolnością i mimo zanie dbania w wychowaniu i naukach — wykształcony, obeznany z potrzebami państwa.

2. Jego reformy (flota, wojsko, administracya, kościoły, przemysł, szkolnictwo, obyczaje).

3. Wojny zwycięskie przyniosły zdobycze terytoryalne, oparcie o Bałtyk, nową stolicę Petersburg, twierdzę Kronstadt, Schlüsselburg, wpływ na Polskę — słowem potęgę przedtem niebywałą. Odtąd jest Moskwa cesarstwem rosyjskiem.

395. *Morze Czarne i Konstantynopol — cel walk Rosyi z Turcyą.*

Już Iwan Srogi przywłaszczył sobie herb i tytuły cesarstwa bizantyńskiego.

Za Iwana Groźnego był projekt podboju Tatarów krymskich.

Poddaństwo Kozaków 1654 zbliżyło Alexeję do limanów dniewprowych.

Po pokoju Grzymułtowskiego 1686 wzięła Moskwa udział w lidze świętej, śląc wojska na Krym bez rezultatu.

Piotr I opanował Azów, a w latach 1715—1718 terytorya pod Kaukazem.

W tureckiej wojnie 1739 Munique, mimo zwycięstw, sprawy opanowania Czarnego morza nie posunął naprzód. Zdawało się, że dokaże tego Katarzyna II w wojnie 1768—1774. Pokój w Kuczuk Kajnardzi dał twierdze nad morzem Czarnem, uwolnił Tatarów z pod protektoratu tureckiego, dał

zegluga na morzu, protektorat w Multanach, Wołoszczyźnie i nad Chrześcijanami w Turcyi.

Wojna 1788—1792 w myśl »projektu greckiego« przyniosła Krym, brzeg północny morza Czarnego.

Mikołaj I w Adrianopolu 1833 zyskał przejazd wolny przez Dardanele.

Po wojnie Krymskiej 1855 ograniczył kongres paryski wpływ Rosyi na morzu Czarnem.

Ogromne poczyniła Rosya postępy w 1878 r. ale kongres berliński zostawił jej tylko dostęp do Dunaju, a w Azji Batum i Kars.

396. *Udział Rosyi w wojnach napoleońskich.*

1. W II koalicji Paweł I wysłał Suwarowa (Włochy, Szwajcarya) 1798.

2. W wojnie z Austryą r. 1805 (Austerlitz — Aleksander I).

3. W wojnie z Prusami 1807 i w pokoju w Tylży.

4. Krótko trzyma przymierze z Napoleonem I 1807-1812.

5. W r. 1812 w wyprawie na Moskwę broni się a 1813 występuje wspólnie w wielkiej wojnie narodów i na kongresie wiedeńskim.

397. *Udział Rosyi w ogólnie-europejskich wypadkach.*

1. W wojnach: północnej, sukcesyjnej polskiej, austriackiej, siedmioletniej, tureckich, napoleońskich.

2. Katarzyna II ogłosiła zbrojną neutralność w wojnie amerykańskiej 1777—1783.

3. Występuje w kongresach: wiedeńskim 1815, paryskim 1855, berlińskim 1878, w kongresie pokojowym w Hadze, w sprawach bałkańskich tj. w t. zw. kwestyi wschodniej.

4. Należała do świętego przymierza po r. 1815, do trójprzymierza, a teraz jest w przymierzu z Francją.

398. *Synteza walk Rosyi z Turcyą.*

Bezpośrednie wojny z Turcyą zaczęła Rosya w początkach XVIII w. wieku.

1. 1711 nad Prutem z namowy Karola XII.

2. 1739 w przymierzu z Austryą.

3. 1768—1774.

4. 1789—1792.

5. 1828.

6. 1853, 1877.

399. *Co dało Rosyi światową potęgę?*

Absolutyzm, despotyzm orientalny.

Zaborczość i chciwość bezwzględna carów.

Miękkość i pokojowe usposobienie Polski.

Cywilizacja europejska, płynąca bezpośrednio z Polski.

Reformy Piotra W.

Zwycięstwa i zdobycze w wojnie północnej.

Przewaga nad Polską, stopniowy jej upadek i rozbiór.

Słabość Turcyi.

Przymierza z Austryą, Prusami.

XXI. Bałkan.

400. *Czem utrzymuje się cesarstwo wschodnie jeszcze prawie 1000 lat po upadku cesarstwa zachodniego rzymskiego?*

1. Cesarstwo wschodnie powstało 395 ze śmiercią Teodozjusza W.

2. Utrzymuje centralizm rządowy, bogactwa, armia, przepych dworu, wysoka kultura. Zasada »divide et impera«; przekupstwa, podburzanie jednych przeciw drugim.

3. Szczęśliwe panowanie niektórych władców (Justynian I), silna pozycja Konstantynopola, częściowo krucjaty.

401. *Przyczyny upadku cesarstwa wschodniego.*

1. Polityczne: najazdy Słowian, Bułgarów, Awarów; napady Arabów, Turków; bunt, zamachy, rewolucje pałacowe; utrata bogatych prowincji w Azji; brak pomocy z zachodu.

2. Religijne: zerwanie z zachodem, schizma, herezye, zależność kościoła od cesarzy.

3. Obyczajowe: upadek moralny, obojętność, marazm starczy, »fides graeca«, znana na zachodzie.

402. *Przeszłość dziejowa Serbii.*

1. Lud słowiański osiadł nad Sawą w VI w.

2. Stefan II Nemanicz dostał koronę od Innocentego III w roku 1204.

3. Do potęgi wyrosła za Stefana Duszana 1331—1355; nawet Bułgarya jej uległa.

4. Napady Turków, klęska na Kosowym Polu 1389, śmierć cara Łazarza — zmieniły Serbię w paszalik turecki.

5. W pierwszej połowie XIX w. wyswobodziły ją państwa Europy (rodzina Obrenowiczów, Karageorgewiczów).

403. *Jaka przeszłość Bułgaryi?*

1. Słowian osiadłych między Bałkanem a Dunajem w VI w. opanowali mongolscy Bułgarowie w VII w. Michał Bogorys 864 przyjął chrzest i koronę od papieża Mikołaja I. Bułgarowie są groźni dla cesarstwa, aż pobił ich Bazyli Bułgarobójca przy pomocy Waregów (X w.).

2. Za cesarstwa łacińskiego 1204—1261 znów się wzmo-gła — król Jan Asien dostał koronę od Innocentego III.

3. Uległa Turkom za Bajazeta po klęsce na Kosowym Polu. Jest paszaliem tureckim do XIX w.

404. Wzrost potęgi tureckiej.

Przed naporem mongolskim uciekli z Turkiestanu Turcy, zwani Osmanami (połowa XIII w.). Pierwszą ich rolą jest służba u sultana w Ikonium. Wnet stają się zdobywcami; zajmują Azję Mniejszą ze stolicą Brussa (Urchan); w 1354 są w Gallipoli; Murad I zdobył Adrianopol 1365 i tu założył stolicę; w 1389 na Kosowym Polu zmiażdżył Serbów, Bułgarów; Bajazet położył koniec państwu bułgarskiemu, pod Nikopolis zbił krucyatę 1396. Po Bajazecie przycichli Turcy; wznowił walki Murad II, pobity wprowadzie przez Władysława Jagiellończyka (Warnieńczyk) zwyciężył jednak pod Warną 1444. Mahomed II zdobył Konstantynopol 1453, zaokrąglił podboje na Bałkanie, zagarnął niektóre wyspy na morzu Egejskim, a Sulejman I 1520—1566 władał we Węgrzech i kusił się o zdobycie Wiednia.

405. Na czym polega potęga turecka?

1. Lud świeży, fanatyczny, muzułmański.

2. Silna organizacja wojskowa: konnica, piechota janczarowie, artyleria, flota.

3. Podbój ludów bałkańskich, odbiór ziemi pokonanym, nałożenie podatku (janczarowie).

4. W świecie muzułmańskim sultan uznany następcą chalifa.

406. Następstwa usadowienia się Turków na Bałkanie.

1. Zakończyło swój byt państwo bizantyńskie, ta reszta cesarstwa rzymskiego wschodnia, grecka z odrębną kulturą, obrządkiem.

2. Niema już granicy między chrześcijańskim zachodem a wschodem muzułmańskim.

3. Upadły samoistne państewka, bułgarskie, serbskie, a ludy chrześcijańskie poszły w jarzmo tureckie (raja, bydło); płacać daniny w pieniądzach i krwi; szlachta dla uratowania dziedzicznych dóbr przyjęła islam.

4. zawiśła groza nad sąsiednimi państwami — nastał bohaterski okres walk z Turkami dla Węgier, Polski, Austrii.

407. Usiłowania chrześcijan celem wstrzymania nawały tureckiej.

1. Serbowie na Kosowym Polu 1389 pod dowództwem króla Łazarza straszną ponieśli klęskę.

2. I krucyatę wiódł Zygmunt Luxemburski pod Nikopolis ze smutnym rezultatem 1396.

3. Unia Florencka 1439 miała na celu zachęcić zachodnie chrześcijaństwo do krucyaty.

4. Władysław Jagiellończyk, król Polski i Węgier, bił wprowadzie Murada II lecz pod Warną zginął.

5. 1453 po zaciętej obronie upadł Konstantynopol.

6. Ludwik II Jagiellończyk padł pod Mohaczem 1526.

7. Mikołaj Zrini, Leonidas węgierski, zginął w Sziget 1566.

8. Stanisław Żółkiewski głową nałożył pod Cecorą 1620 a Karol Chodkiewicz pod Chocimem 1621 wstrzymał tureckie zastępy.

9. Jan Sobieski złamał potęgę turecką pod Chocimem 1673 i pod Wiedniem 1683.

10. Na końcu jeszcze Eugeniusz Sabaudzki 1697, 1716 i 1717.

408. Komu zawdzięczają ludy bałkańskie polityczną samodzielność?

1. Od drugiej połowy XIII w. ulegają stopniowo Turkom, zupełnie zaś od 1453.

2. Rewolucyjne hasła udzieliły się tym ludom w XIX wieku; ruszają się Serbowie 1816 (autonomia — Miłosz Obrenowicz); Grecy 1821, 1831 (królestwo greckie — Otto Bawarski); Rumuni 1878 (autonomia — królestwo), Bułgaria hołdownicza i Rumelia północna.

3. Interwencja mocarstw: Rosya 1827 i 1878, Anglia, Francja, częściowo Austria.

4. Słabość Turcyi.

409. Turcja wróg Polski i obrońca.

Wrogiem Polski jest Turcja od 1620—1697.

Obrońcą zaś w XVIII w., zwłaszcza w latach 1768/74, 1788/92 (dlaczego i jaki skutek?).

410. Które traktaty uchwalają rozbiór Turcyi?

Karłowice 1699, Passarowice 1718, Paryski 1855, Berlin 1878 (podać przebieg poprzedzających wypadków).

411. Jak Turcy zdobyli Węgry a jak je utracili?

Pierwszy obrońca Węgier król polski i węgierski Władysław Jagiellończyk zginął pod Warną 1444. Po zdobyciu Konstantynopola 1453 nie zadowolili się Turcy Bałkanem. Celem dalszych podbojów są Węgry. Bronią Jan Hunyady, Maciej Korwin, Ludwik II Jagiellończyk (zginął pod Mohaczem 1526). Sulejman Wspaniały uznał Jana Zapolię królem

Węgier a swym lennikiem. W walkach z Austrią zajął Budę z Ferdynandem zawarł układ, dzielący Węgry na trzy części: austriacką, turecką w środku i Zapoliów na wschodzie. Sulejman usiłował dwukrotnie Wiedeń zdobyć.

Wiek XVI i XVII są okresem bohaterskich zapasów dla Austrii (Sziget 1566, Zrini — Leonidas węgierski). Rok 1683 jest metą w dziejach walk austriacko-tureckich. Zmiazdzeni przez Sobieskiego oddają Turcy Budę, sejm Habsburgów uznał dziedzicznymi królami Węgier 1686. Po dalszych klęskach pod Salankemen, Zenta 1697 rzekli się Turcy Węgier na kongresie Karłowickim 1699 z wyjątkiem Banatu Temeszwarskiego, który też w pokoju Passarowickim 1718 zajęli Austriacy.

412. Dlaczego w XIX wieku interesuje najwięcej Europę Turcja?

Powody:

1. Turcja słaba, bezwładna, przegniła, łatwa do zdobycia.
2. Na ludy bałkańskie, dręczone od wieków, rewolucje XIX wieku, hasła wolnościowe działają elektryzująco; więc i tu wybuchają powstania: Serbów 1816, Greków 1821, 1863, 1877/8, Mehmed Ali w Egipcie 1833.

Skutek:

3. Państwa pierwszorzędne pragną zyski wyciągnąć, miesza się, biją Turcy i częściowo rozbierają; ludy bałkańskie oswojadzają, tworząc drobne państewka, a sobie zapewniają wpływy polityczne, handlowe. W polityce występuje silnie kwestya wschodnia.

XXII. Ogólne.

413. Ważniejsze najazdy Azyatów na Europę a Europy na Azyę w średnich wiekach.

Najazd Hunów na państwo rzymskie 375, bitwa na Polach Katalońskich 451 (Attyla). Arabowie uderzają na Konstantynopol, na Hiszpanię 711, Frankonię 732. Awarowie w kotlinie naddunajskiej rozbici i wyćpieni przez Karola W. 796 r. Bułgarowie wpadają na Bałkan. Madziarowie Arpadowie, osiedleni w miejscu Awarów, po klęskach 933, 955 kulturalne zaczęli życie. Mongołowie, Tatarzy 1224 docierają nad Kałkę, 1241 do Śląska i do Węgier (bitwy Liwnica, Sajó). Państwo ich złota horda kipczańska. Turcy Osmanowie od końca XIII wieku podbijają Bałkan i wciąż grożą Europie do XVIII wieku. Od 1099—1270 Europa najeżdża na Azyę (krucjaty).

414. Powstania zakonów rycerskich i ich los.

1. W Jerozolimie powstały po pierwszej (1099) i po trzeciej (1190) krucjacie zakony Templariuszów, Johannitów, Krzyżaków. W Hiszpanii Alcantara, Avora, St. Jago di Compostello, w Polsce Braci Dobrzyńskich, w Inflantach Kawalerów Mieczowych.

2. Cel: Walka z islamem na wschodzie i w Hiszpanii, a na północy z pogaństwem.

3. Losy: Braci Dobrzyńskich wytępił Prusacy. Z Jerozolimy przenieśli się do Francji Templariusze — wytępił ich Filip IV 1212. Johanici osiedli na Rodos — kawalerowie rodyjscy, potem na Malcie — kawalerowie maltańscy. Zakon Inflancki założył państwo, połączone za Zygmunta Augusta z Polską. Krzyżacy 1228 sprowadzeni do Polski, tyle nie-szczęść sprawili jej. Oba ostatnie zakony przyjęły luteranizm i zniknęły z widowni.

415. Skutki wojen krzyżowych.

Założenie królestwa Jerozolimskiego, księstwa Edesy, powstanie zakonów rycerskich, przeniesienie systemu feudalnego na grunt azyatycki (I krucjata 1099).

Po utracie królestwa Jerozolimskiego chrześcijanie za-ledwie uzyskali wstęp wolny do Jerozolimy (III krucjata) 1189). Cesarstwo łacińskie wskrzesza rycerstwo IV krucjaty i unię kościelną przywraca 1204.

Odzyskano Jerozolimę i tytuł króla jerozolimskiego przyjęli cesarzowie z Niemiec od Fryderyka II (VI krucjata).

Rozkwit najwyższy papieża, upadek rycerstwa, rozwój miast, mieszczan — wytworzenie stanu trzeciego, wzrost przemysłu, handlu, nauki, oświaty, wykształcenie podstaw państw nowożytnych.

416. Złote bulle i pakta konwenta.

1. Magna Charta 1215. Anglia.
2. Złota bulla Andrzeja II 1222. Węgry.
3. Złota bulla Karola IV 1356. Niemcy.
4. Pakta konwenta 1573, Polska, ograniczają władzę monarchy, a określają przywileje szlachty i złotą wolność waruła.

417. Kulturalne znaczenie wynalazków w średnich wiekach.

Proch — zmiana taktyki wojennej, upadek pospolitego ruszenia, średniowiecznego rycerstwa; wchodzi w życie wojska najemne, armie stałe.

Busola — rozwój żeglugi, wyjazd z morza Śródziemnego

na oceany, za czym poszło odkrycie Nowego Świata i drogi do Indyi; handel światowy, oceaniczny.

Druk — rozwój nauki, humanizmu, oświaty.

Farby olejne, papier, zegarki kieszonkowe, okulary — mają też niespożytą korzyść dla człowieka.

418. Co przygotowało nowe dzieje?

Wynalazki (proch, busola, druk), odkrycie Nowego Świata i drogi do Indyi

Odrodzenie w nauce i sztuce (humanizm i renesans). Wystąpienie trzeciego stanu, upadek feudalizmu, rozwój absolutnych monarchij.

Reformacja.

419. Jak się broni kościół katolicki przed reformacją?

Sobór trydencki wprowadził reformy kościoła i duchowieństwa, które wzorowem życiem, poświęceniem, pracą (pismem, słowem w konfesjonale, na ambonie, w szkole, wychowaniem młodzieży) skuteczny stawiało opór reformacji.

Nowe zakony, zwłaszcza Jezuici mają niespożytą zasługę. Dwór papieski świecił wzorem światobliwości.

Monarchowie katoliccy przyjęli księgę uchwał soboru trydenckiego.

420. Bunt chłopstwa w średnich wiekach.

We Francji po 1356, jacquerie.

W Anglii za Ryszarda II druga połowa XIV w.

W Niemczech 1525.

We Węgrzech 1514.

Przyczyny wszędzie jednakie: ucisk podatkowy, pańszczyźniany, częste rabunki zoldactwa obcego lub swego, podburzanie przez lollardów w Anglii, luteranów w Niemczech.

Skutek: chłopstwo morduje szlachtę, rabuje, pali, burzy zamki, pałace. Następnie bandy chłopskie, źle uzbrojone, rozbija rycerstwo, tępi. Następstwem tego była jeszcze większa niewola i ciemnota chłopstwa

421. Walki religijne w średnich wiekach w przyczynach i skutkach.

Religijno-polityczne: Karol W. ze Sasami 774—804; krucjaty.

Religijno-społeczne:

1. z Albingensami i Waldensami 1212.

2. z lollardami w Anglii XIV w.

3. husyckie 1420 1435.

Przyczyny: dla pozyskania wyznawców kościołowi i roz-

woju granic (Karol W.) dla uwolnienia Ziemi św. z rak muzułmanów (krzyżowe) dla stłumienia herezyi (Waldensów we Francji, lollardów w Anglii, husytów w Czechach).

Skutki: nawrócenie Sasów, utworzenie królestwa Jerozolimskiego na krótki czas, stłumienie herezyi z wielkim trudem.

422. Szczególniejsze związki i stowarzyszenia w średnich wiekach i cele ich.

1. Religijne: zakony Benedyktynów (529 r.), Cystersów, Premonstrantów (wiek XII), Dominikanów, Franciszkanów (XIII wiek). Cel: szerzenie cywilizacji, oświaty przez nauczanie, gromadzenie dzieł, przepisywanie ich. Stwarzanie wzorów udoskonalonej kultury materialnej (przemysł, rolnictwo), pielęgnowanie chorych. — Zakony rycerskie w Jerozolimie Templariuszów, Johanitów, Krzyżaków. Cel: walka z muzułmaństwem i opieka nad pielgrzymami. W Hiszpanii Sant Jago di Compostelo, Avora, Alcantara Calatrava i inne. Cel: walka z Arabami (XI, XII, XIII w.); Kawalerów Mieczowych w Inflantach, Braci Dobrzyńskich w Polsce (XIII w.) w celu walki z poganami na północy.

2. Rycerstwo świeckie, wychowywane i kształcone według przepisów, sankcjonowanych przez kościół.

3. Związki ekonomiczne: cechy, gildie dla celów przemysłowych, handlowych.

4. Związki miast: Hanza, szwabski, reński, dla ochrony swych interesów.

5. Związki naukowe, kolegia, bursy, uniwersytety: Rzym, Paryż, Bolognia, Padwa, Salerno, Neapol, Praga 1348, Kraków 1363, Wiedeń 1365.

423. Sobory XV w. i wynik ich prac.

Sobory XV w. miały na celu usunięcie schizmy zachodniej, trwającej od 1378 r. (dwóch papieży: rzymski i awignioński); zreformowanie kościoła. Tymczasem reformy kościelnej, bardzo potrzebnej nie przeprowadziły; sobór pizański jeszcze trzeciego wybrał papieża. Jedynie sobór kostnicki 1414/18 usunął schizmę, spalił Husa; sobór bazylejski znów chwilowo wywołał schizmę, ułożył kompaktaty praskie. Sobór ferrarsko-florencki zawarł unię florencką 1439 i uchwalił supremat papieski.

424. Ogniska handlu światowego.

W starożytności: Egipt, Chaldea, Fenicya, Grecja (miasta: Aleksandrya, Tyrus, Babilon, Ateny i inne), Kartago, Italia.

W średnich wiekach: Włochy (Wenecja, Genua), Hisz-

pania, Portugalia (Lizbona), Niderlandy, Anglia, w Niemczech Hanza, w Polsce Gdańsk, Nowogród.

W nowożytnych czasach wybitniejsze porty i stolice państw skupiają ruch handlowy.

425. *Jakie są rodzaje stylów budownictwa?*

Bazyliki starochrześcijańskie świątynie, niezasklepione (w państwie rzymskim), bizantyński VI wiek — w Konstantynopolu św. Zofii (kopuła główna i poboczne) — romański, okrągło łukowy, dwie wieże jako integralne części kościoła. Gotycki — ostrołukowy, spadzisty dach, smukła budowa ze śmiało strzelającymi wieżami (Francja XIII w.). Styl odrodzenia we Włoszech XVI i XVII w. Barok tj. popsuty styl renesansowy, ozdobami przeładowany.

W najnowszych czasach zastosowują kombinacje wszystkich stylów.

426. *Zestawić działalność mężów z tytułem „Wielki” w średnich wiekach.*

Karol W. 768—814, Francja.

Alfred W. 871—901, Anglia.

Otto W. 937—973, Niemcy.

Bolesław W. 993—1025, Polska.

Kazimierz W. 1333—1370, Polska.

Włodzimierz W. 983—1015, Ruś.

Kanut W. 1015—1035, Szwecja.

Ludwik W. 1342—1382, Węgry.

Twórcy państw, organizatorowie, prawodawcy, wojownicy, krzewiciele chrześcijaństwa, obrońcy kościoła.

427. *Stanowisko państw po pokoju Utrecht-Radstadt 1713 i Nistadt 1721.*

Francja podupada, wzmaga się opozycja, zawiązek wielkiej rewolucji. Miejsce Habsburgów w Hiszpanii zajęli Burbonowie. Anglia wysuwa się na pierwszy plan — wzmaga się i Austria. Powstają królestwa, sardyńskie, pruskie, przyszłe państwa pierwszorzędne.

Wywiązuje się antagonizm: Anglia — Francja, Austria — Prusy, Austria — Sardynia, Holandia — Anglia.

Na północnym wschodzie Szwecja staje się podrzędnym państwem. Moskwa wychodzi na mocarstwo europejskie ze zmienioną nazwą »Carstwo Rosyjskie«. Polska wprawdzie jest pierwszorzędnym państwem lecz zdławiona niemocą wewnętrzną, staje się bierną i ulega obcym wpływom, nade wszystko rosyjskiemu.

428. *Zestawić uchwały traktatów: westfalskiego, pirenejskiego i olińskiego.*

Te traktaty kończą długie wojny i regulują stosunki polityczne Europy. Westfalski 1648 godzi Niemcy, Francję, Szwecję, Danię, Szwajcaryę tj. Europę środkową. Pirenejski 1659 godzi Hiszpanię i Francję, więc Europę zach. Oliński 1660 uspokaja północno-wschodnią Europę tj. Polskę, Szwecję, Danię, Brandenburgię. Stwierdzają wszędzie przewagę Francji.

429. *Wpływ racjonalizmu na stosunki polityczne, społeczne, kościelne w Europie.*

Racjonalizm — cecha naukowa XVIII w., wpływ rozumowania, obserwacji, analizy potępia wszystkie ówczesne stosunki kościelne, polityczne, społeczne.

Ojcem racjonalizmu jest Locke † 1704 w Anglii. Angielscy filozofowie, opierający się na nauce Locke'a, są deści, a we Francji Voltaire, Montesquieu, Rousseau encyklopedyści walczą piórem namiętnie przeciw całemu ustrojowi.

Religię objawioną uznają jedni za zgodną z rozumem, drudzy zwalczają ją gwałtownie. Zwalczają ustrój kościelny, przedstawicieli kościoła, duchowieństwo.

Spółecznie i politycznie domagają się zniesienia wszelkich nierówności, ciężarów; monarchia ma być konstytucyjną a źródłem prawa lud.

Tymczasem hasła racjonalistyczne wyzyskali monarchowie dla wzmocnienia swej władzy a dla dobra państwa, rozpoczynając walkę z uprzywilejowanymi i z korporacjami.

Tak więc racjonalizm rozszerzył absolutyzm — zwie się absolutyzmem światłym. Jego przedstawiciele są: Fryderyk II, Marya Teresa, Józef II, Katarzyna II, reprezentant rządu w Portugalii Pombal, w Hiszpanii Aranda.

Wszędzie przeprowadzono reformy polityczne, obciążano uprzywilejowanych, niższe warstwy częściowo wyswobadzano z pod ucisku możnych — organizowano szkoły dla podniesienia oświaty, sądownictwo dla wymiaru sprawiedliwości. Mimo edyktów tolerancyjnych kościół katolicki doznawał szykan, prześladowania (zniesienie zakonu Jezuitów, kasata licznych klasztorów).

W racjonalizmie znaleźli monarchowie lekceważenie prawa historycznego, co ich zachęcało do brutalnego występu przeciw słabszym (Rozbiór Polski).

430. *Znaczenie kongresu wiedeńskiego w polityce europejskiej.*

Obala uniwersalną monarchię francuską, zmniejszoną

do granic przed rewolucją, znosi urządzenia napoleońskie, z wyjątkiem tytułów; przywraca Austrii stracone kraje a Prusom potęgę; tworzy związek niemiecki; uznaje królestwo holenderskie i szwajcarską republikę; stwierdza rozbiór Polski, której części przy Rosji stanowią Królestwo Łódzkie; uszczupla Saksonię, wolny Kraków tworzy.

Legitymizm wymyślił święte przymierze, które ma podtrzymywać absolutyzm gnębiący.

431. Znamiona polityczne i kulturalne XVIII i XIX w.

Absolutyzm monarszy, dworski (Ludwik XIV). Absolutyzm światły (Fryderyk II), absolutyzm i despotyzm wschodni (Rosja), monarchie konstytucyjne lub republiki (jednolita francuska, związkowe: Szwajcaria, Stany Zjednoczone Ameryki północnej).

Racjonalizm, romantyzm, idealizm (wszechczłowieczeństwo).

Studia historyczne, rozwój nauk przyrodniczych.

W sztuce wynalazki, udoskonalenia, zastosowanie pary do maszyn, lokomotywy, parowce, telegrafy, telefony, awiatyka (podróż powietrzna) spowodowały przewrót w przemyśle, handlu, komunikacji, ale też i w ustroju społecznym (czwarty stan robotniczy).

432. Dlaczego państwa Europy ubiegają się o kolonie?

1. Powód ekonomiczny — dla zbytu towarów i pomnożenia dochodów, dla zarobku.

2. Społeczny — dla wysłania nadmiaru ludności z macierzystego kraju.

3. Polityczny — dla rozwoju potęgi imperyalizmu.

4. Największe kolonie ma Anglia, blisko 32 milionów kil.², Rosja 23 milionów kil.², Francja 10 milionów kil.²; za niemi idą Holandia, Niemcy, Włochy, Turcja, Hiszpania, Portugalia, Belgia.

433. Pochód rewolucji po Europie w XIX w.

Przyczyny: absolutyzm, ucisk, zawiedzione nadzieje w uzyskaniu wolności, narodowego zjednoczenia, konstytucji w duchu demokratycznym

Miejsce rewolucji: Portugalia, Hiszpania, Włochy 1817/21, Bałkan 1816/30, Francja — Paryż 1830, 1848, Królestwo Polskie 1830/31, 1863; Kraków 1846, Szwajcaria 1847; Niemcy, Austria, Włochy 1848.

Skutki. Nastąpiły stosunki konstytucyjne w przeważnej części państw (z wyjątkiem wschodu); wyzwolenie ludów bałkańskich z jarzma tureckiego, utworzenie drobnych

państweczek na Bałkanie. Rewolucje wypadły wszędzie w myśl dążeń konspiratorów, jedynie Polska w cięższą popadła po powstaniach niewolę.

434. Które państwa otwierały handlowi europejskiemu wrota w Azji?

Portugalia przez odkrycie drogi do Indyi, Holandia, Francja, Anglia w Indyi.

Rosja przez zajęcie Syberii (Kijachta).

Anglia w Chinach 1842, 1857—1866.

Francja w Chinach 1864 i przez otwarcie kanału Sueskiego 1869.

Stany Zjednoczone w Japonii 1854, 1868.

435. Ogniska nauki w średnich wiekach

Pierwsze szkoły organizowały biskupstwa, probostwa, klasztory. Najpierw na zachodzie (Toure, Beck, Paryż).

Wyższe zakłady tj. akademie lub uniwersytety: Włochy, Bolognia, Padwa, Salerno (medycyna) w Paryżu, Sorbonna, (teologia), Montpellier (medycyna); u Arabów w Hiszpanii Kordowa; w Czechach Praga, w Polsce Kraków, w Austrii Wiedeń; w Węgrzech Pecz; w Niemczech Lipsk, Heidelberg.

436. Kodyfikacja ustaw i praw w średnich wiekach.

W cesarstwie wschodnim za Justynianina 529 r. Corpus iuris (Codex Justinianus).

We Frankonii za Karola W. kapitularze, leges barbarorum.

W Anglii za Alfreda W.

W Austrii 1237 Oesterreichisches Landrecht (prawo ziemskie).

W Polsce za Kazimierza W. 1347 Statut Wiślicki.

W Czechach za Karola IV Maiestas Carolina.

We Węgrzech Kodex Vörbeczygo, Tripartitum iuris w roku 1514.

437. Próby reprezentacji w średnich wiekach.

Pierwotnie wszędzie znajdujemy wiece. We Frankonii są: pole majowe (Karol W.), parlament (Ludwik IX), notablowie, stany generalne (Filip IV). W Anglii parlament (Henryk III). Polska ma senat 1180, sejmy 1454. W Krajach austriackich, w Niemczech i t. d. sejmy. W Hiszpanii — Kortezy.



Sprostowania.

- Str. 18, wiersz 2 z góry jest Parykles, ma być Perykles.
 „ 40, „ 2 „ „ bierz „ „ bierze.
 „ 47, „ 13 „ „ § 2, „ „ § 132.
 „ 47, „ 15 z dołu „ §§ 1, 2, „ „ 132, 133.
 „ 48, „ 6 „ opuszczone: Jan Asien od Inno-
 centego III, 1204 r.
 „ 48, wiersz 4 i 3 z dołu mają brzmieć: W Anglii Wilhelm
 Zdobywca, Henryk II po 1170 r. i Jan Bez Ziemi. We
 Francyi zob. §§ 165, 166.
 „ 62, wiersz 14 z góry jest reuninach, ma być reunionach.
 „ 69, „ 1 z dołu ma być: zob. §§ 171, 172, 173, 209,
 „ 97, „ 5 „ jest 1848 r. 1 marca, ma być 1849 r.
 4 marca.
 „ 122, wiersz 21 z dołu jest utrafy, ma być utraty.
 „ 125, „ 17 z góry „ 1621, „ „ 1629.
 „ 126, „ 16 z dołu „ 1586, „ „ 1584.
-

TREŚĆ.

	str.
I. Egipt	5
II. Chaldeja i Assyrya	8
III. Fenicya	9
IV. Aryowie	9
V. Medya, Persya	10
VI. Ogólne	11
VII. Grecya	15
VIII. Macedonia	27
IX. Rzym	29
X. Papiestwo	46
XI. Włochy	51
XII. Hiszpania	54
XIII. Arabia	56
XIV. Francya	57
XV. Anglia	66
XVI. Niemcy	72
XVII. Austrya	82
XVIII. Polska	98
XIX. Skandynawia	124
XX. Rosya	126
XXI. Balkan	129
XXII. Ogólne	132
Sprostowania	141